

I gamle fotefar

Redaksjonen:

Synnøve Løken Fonstad
Stine Johansen-Solbraa
Amund Sandvik
Knut Steigård

ØYER OG TRETTEHISTORIELAG
2014

Tillitsvalgte i Øyer og Tretten historielag:

Styret:

Karen Helene Nylund, leder
Heidi Pålstrud, nestleder
Nanna Egidius, kasserer
Marit Hårstad, sekretær
Synnøve Løken Fonstad, styremedlem

Varamedlemmer til styret:

Lisa Kramprud
Harald Eikerol
Torgeir Dalbu

Revisorer:

Erik Braastad
Ola Hjelmstadstuen

Tilsyn med krigsminnesmerker:

Laurits Høvren
Kristian Midtmageli

Valgkomite:

Kristian Midtmageli
Knut Jakobsen
Mary Karin Dalbu

Redaksjonskomitéen for "I gamle fotefar"

Synnøve Løken Fonstad, styrets representant
Kjell Haugerud
Marit Fintoft
Stine Johansen-Solbraa
Knut Steigård

www.oyerogtretten.historielag.org
info@oyerogtretten.historielag.org

Øyer og Tretten Historielag,
postboks 50, 2635 Tretten

Innhold

Ærede leser	5
Birkebeinerrennet "i gamledåga"	7
Feriebrev fra Roåker	10
Grunnlovsjubileet	11
22-stein	16
Glimt fra den nære fortid i fjellet	17
Kunstsmid Kristian Bakken	19
Fedrelandssangen omskrevet til dagens tekst	22
Innbydelse til fest	23
Skolebilde fra Englund, Tretten 1896	24
Prolog til avslutningsfesten ved Øyer arbeidsskole	26
En foretaksom øyværing	27
På den eldgamle stad	36
Da krigen kom til Aasletten i Øyer	37
Valget i Øyer i 1814	41
Til salgs	51
Et minne fra en fjern og glemt tid	52
Monslykkja, Andersonsbua, Lyngbua	54
Haugianeren Johannes Johnsen Kråbøl	55
Så godt	62
Tingberg bru 1983	63
Bekkeveinna	67
Fra Øverlie, Øyer til Benson, Minnesota i 1881	73
Stavheim Klekkeri og fiskedam	77
Bgdesong for Øyer	80
Eldgammelt kjøkken-nytt	81
Ordførerklubba i Øyer	83
Optegnelser fra Jørstadmoen 1910	85
Ku-kopper	90
Botterudsaga	92
Gamle danseplasser i Musdal	94
Hr. Magnus Ledum!	96
Lægd-Jon – Jon Johansen Nymoen	99
Symbolikk i kirkene våre	102
Arkeologisk utgraving i Øyer	107
Minner fra Øvre Åsta	109
Bådstø	112
Hva har skjedd siden sist	117
Redaksjonen	5
Oddvar Stensrud	7
Gustav Kapelrud	10
Einar Moe	11
Laurits Høvren	16
Mary Karin Dalbu	17
Ole J. Gillebo	19
Ukent forfatter under 2. verdenskrig	22
Lærer Haugen	24
Ingolf Glomstad	26
Magne Tøftum	27
Josef Strand	36
Rasmus Stauri	37
Oddbjørn Evenshaug	41
Oddvar Stensrud	52
Oddbjørn Evenshaug	55
Laurits Høvren	62
Einar Moe	63
Johan Kraabøl	67
Marit Rusten Fintoft	73
Oddvar Stensrud	77
Tor Ile	80
Johan Kraabøl	81
Mari Botterud	83
Magnus Ledum	85
Kåre Fossum	90
Mari Botterud	92
Oddvar Stensrud	94
Per Romundgard	96
Tordis Trønnes	99
Øyvind Sagedal	102
Einar Moe	107
Gerd Eli Szacinski	109
Amund Sandvik	112
Knut Steigård	117

Ærede leser!

Grunnlovsjubiléet har vært i fokus i alle media dette året. Også her har vi ønsket å markere denne så historiske hendelsen fra 1814 – med fokus på deltagelse fra Øyer, og sett fra litt forskjellige vinkler.

2014 er også året hvor en iherdig dugnadsgjeng i Øyer og Tretten Historielag har jobbet hardt for å fullføre kveinnhusprosjektet. Denne saken ble først tatt opp for nærmere 30 år siden, så det er ekstra hyggelig man nå ser 'lys i tunnelen'! Da kan det ikke påklages at selve ferdiggjøringen og innvielsen vil utstå til våren 2015.

Når en utgave av 'I gamle fotefar' ligger ferdig til salg på Stavsmartn står redaksjonen foran en spennende tid fremover. Dette er også en dugnadsgjeng som undrer på om den får nok materiale til neste år? Mange er flinke til å hjelpe oss, men vi vet at det fortsatt ligger mye i skuffer og skap bortover i de to bygdene, så vårt høyeste ønske er at dette kommer oss i hende, helst med en gang. Kanskje du har noe på lur – da er det bare å ta kontakt!

Vi håper du blir fornøyd med årets produkt.

Oktober 2014

Redaksjonen

Forsidebildet:

Kvernhus fra Hov i Øyer bygget på 1800-tallet.

Gitt som gave til Øyer og Tretten Historielag av Johan og Sverre Hov.

Flyttet til Vik leirskole og gjenreist der i 1974.

Flyttet til Øyer ungdomsskole og gjenreist der i 2002-03 av en gruppe elever.

Flyttet til Moksaparken 31. mai 2014.

Foto: Knut-Erik Holdt-Larsen.

Vi er på nettet med vår hjemmeside!

Målet med denne siden er å få bedre kontakt med deg!

www.oyerogtretten.historielag.org

Har du noe å fortelle så ta kontakt med oss!

E-postadressen er: **info@oyerogtretten.historielag.org**

*Med din hjelp kan vi bli bedre
så vi venter på å høre fra deg!*

Birkebeinerrennet "i gamledågå"

Oddvar Stensrud

*For mange skiløpere har det vært et mål som langrennsløper å klare å ta merket i
Birkebeinerrennet, først da kunne en regne seg som en habil skiløper.*

Historikk.

Det første Birkebeinerrennet ble arrangert i 1932. Det var da 3 klasser: 21 – 32 år, 32 – 40 år og over 40 år. I klasse 21 – 32 startet 103 løpere, i klasse 32 – 40 52 løpere, til sammen 155 løpere. Ingen startet i eldste klasse.

Vinneren av rennet var Trygve Belsvåg med tiden 4.51.04. Maksimaltid i yngste klasse var 6.13.00. Her var det i alt 62 løpere som klarte kravet til merket.

I klasse 32 – 40 klarte 28 løpere kravet.

En måtte være fylt 21 år for å kunne starte i Birkebeinerrennet. Alle som startet måtte ha ryggsekk som skulle inneholde smørebrød, undertøy til skifte, strømper, genser, vindtøy. Sekken måtte ikke inneholde sten eller unyttig balast, men var det ønskelig kunne en ha med snøbriller, termos med varmt drikke. Sekken skulle veie minst 5,5 kg og ble veiet ved start og i mål. Start og målgang ble skiftet mellom Lysgårdsjordet og Rena, slik at var starten på Lysgårdsjordet ene året skulle starten være på Rena neste året.

Løypebeskrivelse fra Lysgårdsjordet (280 moh).

Sterk stigning de første 1,5 km. Lettere terreng innover etter Mesnaelva. Stigning opp til Sjøseter, derfra lett terreng innover til Sjusjøen der det er matstasjon etter 14 km 820 moh.

Fra Sjusjøen går løypa gjennom åpent flatt fjellterreng på sydsiden av Midtfjellet etter 20 km og videre nedover i småkupert terreng i skogen til Kvarstaddammen etter 26 km.

Herfra til Nysetra er det til dels sterk stigning oppover Raufjellet, løypas høyeste punkt på 910 moh. Herfra går det nedover til Djupdammen (770 moh). Deretter over myrene mot Dølfjellet og nedover i skogen til Skramstadsetra etter 44 km. Videre er det lett skogsløype nedover til innkomsten på Rena 220 moh. Hele løypas lengde er 56 km hvorav 20 km går i fjellterreng.

Birkebeinerrennet ble da arrangert i 9 år, til og med i 1940, men så ble det opphold under krigsårene.

Beste tid før 1940 hadde Olaf Hoffsbakken i 1938 med tiden 3.56.38. Han var den første som gikk under 4 timer.

I 1946 vann Leif Haugen rennet på tiden 3.54.59, i det året strttet 866 løpere. Erling Hagen fra Øyer var en god skiløper i de årene og gikk Birkebeinerrennet mange ganger. Han ble tildelt Birkebeinerstatuetten.

Den største lokale overraskelsen i Birkebeinerrennet stod Maurits Bjørnstadjordet fra Tretten for, i 1947 ble han nr. 2 i sin klasse med tiden 4.57.12. Rennet foregikk da under svært så tunge og vanskelige forhold. Gunnar Hermansen vann det året med tiden 4.38.24.

Birkebeinerrennet 1956.

Jeg var blitt "så gammel" at jeg kunne få starte, noe jeg så fram til med stor spenning. Treningss grunnlaget var tømmerhugging og noen skitur. Siste søndag før rennet var flere av oss som skulle gå rennet samlet i Musdal for en felles treningstur med sekk. Erik Stalsberg, som i de årene var en habil og god skiløper, var leder for opplegget.

Turen gikk om Musdalsetra, Kilia, Sjøsetra, til Skeikampen, rundt Skeikampen, så ned om Jønnbu, ned til Kilielva, om Blihovdbygda og til Musdal.

Rennstart i 1956 var på Rena. Dagen før rennet var vi i alt 11 mann som var samlet på Tretten stasjon for å ta toget til Rena. Her var det med flere voksne karer, som Josef Strand, Alfred Skogheim, Kristian Hovdsveen, Magne Hekneby og Leif Rindal.

Det var en grå dag med litt regn i lufta. På Rena var det snøslaps og det tegnet til å bli et dårlig skiføre. Vi, som var den yngre år- gangen, fikk losji på et forsamlingslokale der. Her måtte vi da ligge på golvet. De eldre karer fikk tilbud om privat overnatting, men Leif Rindal ville ikke ta dette, han ville ligge sammen med oss yngre karer.

Så var det store spørsmålet, hva skulle en bruke til skismøring på en slik dag? I skisporret ned Rena var det iset og glatt spor, så løsningen ble klistermørning. Utover kvelden letnet været opp og det så ut til å bli kaldere vær. Erik Stalsberg, som var med, tok alt på alvor når det gjaldt ski og skismøring, han fikk lånt en telefon og ringte opp til Skramstadsetra ut på kvelden. Der var det 5 minusgrader og nysnø. Dermed var det ut og få skrappt av alt klisteret under skiene og legge på flere lag med tørrvoks.

Det ble en natt med lite søvn. Vi lå da på golvet der i hop med mange andre karer, med

sikkert forskjellig slags forhåpninger om resultatet av turene over fjellet til Lillehammer. Jeg kom i snakk med en av karer som lå like ved der jeg lå. Spørsmålet var da om hvor mye han hadde gått på ski og satsa på å klare kravet til merket. Nei, han hadde ingen planer om å klare merkekravet, det var berre for å få komme fra kjerringa ei helg han lå her. På spørsmålet om hvor lenge han hadde vært gift svarte han, snaut 2 år.

Ved 5 tida på morgenen begynte Leif Rindal å "romstere", han fikk ordnet med havresuppe og flere nykokte egg med befaling om at vi måtte "eta mye" så vi ikke gikk tomme på turen over fjellet.

Renndagen var en grå dag på Rena med så vidt minusgrader. Eldste klasse, over 42 år startet først, kl 8.30. Klasse 35 – 42 startet kl 8.50 og yngste klasse startet kl 9.10. 98 startet i eldste klasse, 120 i klasse 35 – 42, og i klasse 21 – 35 302, i alt 520 løpere.

Den første delen av løypa oppover mot Skramstadsetra var det et iset og glatt spor, så med tørrvoks under skiene ble det fort noen glipptak, men her var det ingen bratte bakker. Noen kilometer opp for Rena stod Kristian Hovdsveen på siden av løypa. Han var ferdig med sitt løp. Kristian hadde arbeid ved jernbanen og kjørte derfor gratis med toget, og det var nok hovedgrunnen til at han stilte til start.

Kommet opp til Skramstadsetra var det fint vinterføre og tørrvoks var nok den rette smørningen. Turen videre over fjellet gikk greit, det største problemet var nok den siste delen av løypa ned mot Lysgårdjordet. Her var det bratt, og etter å ha gått 50 km kunne det være en prøvelse å komme velberget ned der.

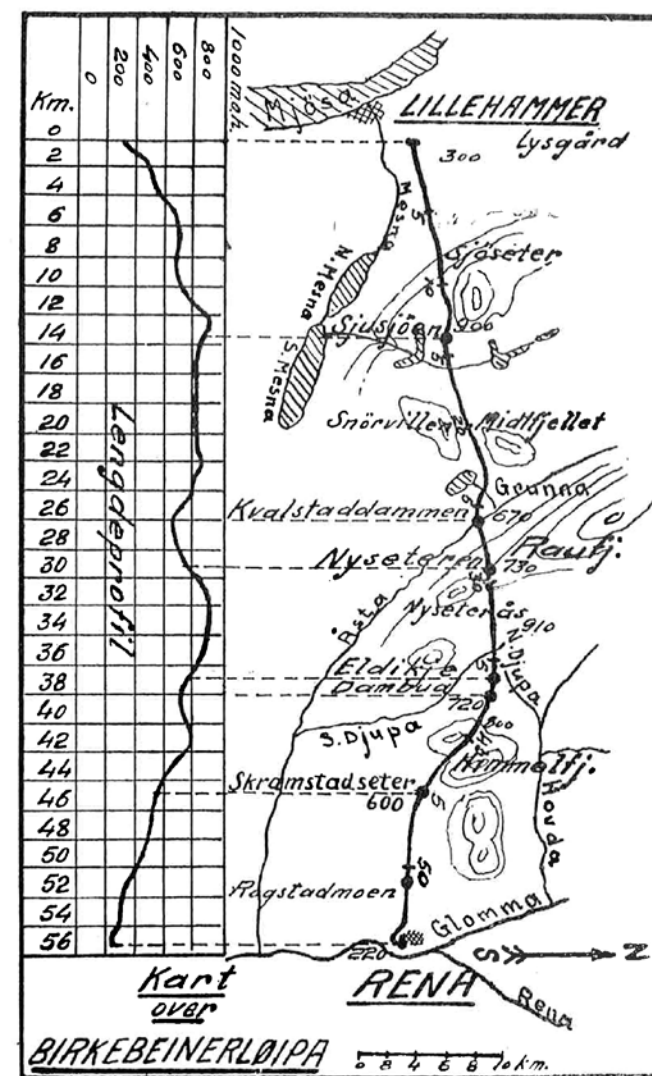
Jeg kom da i mål, ca 40 minutter etter dagens vinner i klasse 21 – 35 år, som var Einar Skåren fra Valdres på tiden 4.03.33. I min

klasse var det i alt 178 av de 302 startende som klarte merket. Jeg hadde god tid til merketiden og fikk til og med premie da en tredjedel av de som kom på resultatlistene den gangen ble premiært. Av de 10 fra Tretten som kom i mål var det 4 som klarte kravet til merket.

Josef Strand ble stoppet inne i Åstdalen da de på matstasjonen der mente han drev på å "sprengte seg" fordi han hadde så utstående og

røde øyne, men da Josef fikk forklart at "e er slik" fikk han fortsette og kom i mål.

Dette var et glimt av Birkebeinerrennet for nærmere 60 år siden. Mye har nok forandret seg siden både med utstyr og antall som stilte til start. I de årene var nok det store flertallet som stilte til start skogsarbeidere og hadde mye av treningss grunnlaget derfra. I dag er det vel tvilsomt om det i det hele tatt er noen "tømmerhuggere" som stiller til start.

Kart over Birkebeinerløypa i 1950-årene

Feriebrev fra Roåker

Gustav Kapelrud

Gustav Kapelrud var født på Tretten i 1884. Han bodde på Lillehammer der han drev sin egen grossistforretning og fabrikk i manufakturbransjen. Han hadde hytte på Roåker, der han skrev dette feriebrevet fra i 1959.

Avisutklipp utlånt av Sigurd Myhren.

Det er lørdag kveld. Jeg sitter på dørhella utenfor hytta og ser utover mot bygda og fjellet over på den andre siden av dalen. Kveldsolen som her har gått ned bak Storfjellet, stråler i sin fulle glans over fjellet på østsiden og lager solgull i vinduer. En mild solgangsbris fra sør svaler behagelig i den varme sommerluft.

Oppe i luften er et yrende liv hvor svalene flyr om kapp og kvidrer. Det ser ut som livet for disse er bare lek, - men nei, det er det nok ikke. De har nok også sine bekymringer og sine plikter å passe. De sultne ungene i reiret må jo passes og mates.

Maskinene tar pause

Motorene i de tunge maskiner som graver grøfter og rydder nytt land på myra er nå stoppet for dagen og mannskapet gått «hjem» til velfortjent kvile etter en varm og slitsom dag – og uke. Buskapene er kommet hjem fra beite og kveldstillheten ruger over setergrenda.

-Men nede i skogbrynet ser jeg Gunnar kommer med melkebil. Det er liksom dagens største begivenhet, for han kommer med brever, aviser og pakker sammen med passasjerer, melkespann og melsekker. – Gunnar som nå har kjørt denne melkeruta i snart 25

år, er alles gode venn og hjelper. Lørdag er det som regel mange både eldre og yngre mennesker med i bilen, da de gjerne vil komme en tur til fjells i helgen etter en slitsom uke i sommervarmen.

Fullt belegg

Her er nå fullt belegg i alle hytter og seterhus, så vår venn Gunnar får nå mange oppdrag og kommisjoner å utføre til hver tur han gjør hit.

Denne uka er mange allerede kommet opp til seterslåtten og arbeidet ser ut til å gå raskt unna i det fine været. – Med hensyn til avlingen så er den «riktig bra,» sier de slåttekarer jeg har snakket med. Høyet kjøres for det meste hjem til bygda, dels nyslått og dels i tørket stand. På nydyrkingsfeltet står årsveksten jevnt over også fint, tross den tørre og varme sommer.

Det er fint på fjellet nå, og jeg vil si med Kristoffer Janson:

«Kom opp, kom opp frå den tronge dal oppå fjellet.

Her blæs ein blåster so frisk og sval oppå fjellet.

Og lidi skin utav blomar full, og soli drys alt sitt fagre gull oppå fjellet.»

GRUNNLOVSJUBILEET

Einar Moe

Under Øyer og Tretten Historielags årsmøte på Glomstad 12. mars i år holdt Einar Moe dette foredraget for en velfyllt sal.

Allerede nå – før halve jubileumsåret har gått – begynner det å bli mye 1814 – synes antagelig mange av oss. Vi har oversikten over det meste – på nasjonalt plan.

Men hva så med lokalplanet – Øyer-nivået – hadde vi noen rolle? Jeg vil prøve å sjå litt på det etter hvert.

De store begivenheter ute i Europa danner bakteppet for det året som i norsk historie er blitt kalt «miraklenes år».

Det var det året Norge

- fikk to grunnlover
 - hadde tre konger
 - førte krig mot en militær stormakt, Sverige.
- Kanskje kan vi si at vi tapte slaget men vant krigen.

Vi får ta det i tur og orden. Napoleon hadde pådratt seg sitt endelige nederlag. Danmark /Norge hadde deltatt på den tapende sida. Vi fikk freden i Kiel 14. januar 1814.

I Kiel ble Norge gitt bort som en flokk kveg til Sverige – som takk for svensk deltakerlse i Napoleonskrigene på engelsk/russisk/prøysisk side.

Det er kommet ei artig bok med akkurat den tittelen - «Like a Herd of Cattle.» Den som var i Kiel og tok imot gaven på den senile svenskekongens vegne var Carl Johan.

Litt om Carl Johan – en fransk general Jean

Baptist Bernadotte – som i 1810 hadde blitt valgt av den svenske Riksdagen til tronfølger, og som altså hadde tatt navnet Carl 14. Johan. Han konverterte til protestantismen - tok skikken der han kom – for å få makt.

Den senile svenskekongen Carl 13. var barnlaus og helselaus. I realiteten styrte Carl Johan Sverige i 8 år før han ble konge i 1818.

Allerede i 1813 hadde Carl Johan, før han dro Sverige inn i Napoleonskrigene, skaffa seg løfte fra de maktene som krigen mot Napoleon om å få Norge dersom de seira.

Det er slik store strateger gjør.

Fra første stund etterat han ble svensk var hans strategi: Glem å ta tilbake Finnland fra Russland som Sverige hadde mista i 1809, hold deg heller inne med Russland, jobb vestover, få tak i Norge, – Sverige og Norge utgjør et naturlig landområde, en geopolitisk enhet.

Kielavtalen passa fin – ting falt på plass for Carl Johan

I Norge hadde danskekongen plassert sin sønn Christian Frederik som stattholder – eller kongens stedfortreder - fra våren 1813.

I motsetning til kollega Carl Johan var Christian Fredrik ikke militært utdanna. Han hadde lest bl.a historie og juss, og det skulle da også vise seg i løpet av 1814 at han var større som politiker enn som militær.

Chr Fredrik tok umiddelbart etter «Kiel-

handelen» initiativ til et norsk opprør – der selvstendighet for Norge var det uttalte målet. For å sjekke temperaturen ute blant folk dro han så på «sjarmeringsreise» - fra Eidsvoll den 31. januar - til Trondheim.

Han reiste fort. Sannsynligvis gikk ferda på isveg både på Mjøsa og oppover dalen der det var mulig, og med stadige skyss-skifter og utkvilte hester.

Allerede den 1. februar – kl 21 – kom han til Øyer med sitt følge – for overnatting hos presten Dybdahl i prestgarden. Se for dere dette følget: Mørkt, kaldt vinterføre, fakler for å finne vegen. Det vart kveldsmat, og prest og prins kom godt overens.

Allerede neste kveld var prinsen kommet til Kvam. Det var der den 65-årige Pernille Breden, født Bay, stavra seg bort til prinsen, løfta lykta si opp i ansiktet på prinsen og kom med sin dom: «Vakkert kjøtt og blod, men for veik er du til å bli Noregs frelsarmann».

Dette er vel egentlig det eneste kvinnfolket som har fått plass i 1814-historia, og da takket være at Henrik Wergeland flere år senere gjenga denne tildragelsen i sin «Norges Konstitusjons Historie.»

Og ho hadde på ett plan rett. Prinsen ble etter hvert kalt «en feig theaterkonge», en dandy.

Prinsens opprinnelige plan var nok å la seg krone til konge i Trondheim, men det fikk kloke rådgivere ham til droppe.

Etter Trondheimsturen gikk det like raskt ned Østerdalen, reisa var over allerede 14. februar.

Kjapt fikk han så samlet et møte på Eidsvoll 16. februar – det såkalte stormannsmøtet, der han ville ha aksept for at han var den rette til å bli konge i Norge i kraft av sin arverett. Men det godtok i alle fall ikke de norske blant stormennene – det var mange danske embetsmenn også blant de 21 i møtet.

Det er da Georg Sverdrup skal ha sagt at «til den norske krone har Deres kongelige Høyhet ikke mere rett enn meg». Tøffing!

Resultatet ble at det skulle innkalles til Riksforsamling på Eidsvoll i april.

For andre gang på kort tid hadde prinsen hørt på gode råd – og klokkelig roet seg ned. Politisk teft.

Selv om missnøye med eneveldet ikke var framtredende, sa nordmennene allerede her fra om at vi vil ikke ha en eneveldig konge mer! Men det aller viktigste spm i 1814 var selvstendighet i forhold til Sverige.

Og situasjonen var tilspisset. I februar fikk lensmennene ordre om ettersyn av våpensituasjonen i bygdene. Lensmann Jevne måtte da rapportere at alle geværer i Øyer var ødelagt i en brann da alle Lisgardene brant i 1810.

Det må ha vært et våpendepot for hele bygda der da – ganske sårbart! Øyer viste seg å være eneste lensmannsdistrikt i amtet uten geværer...

Prinsen hadde parallelt med turen til Trondheim bedt biskop Fredrik Beck i Akershus Stift – som Christians amt var en del av – om å gi ordre til alle prester om å sørge for en såkalt adresse til prinsen – videre skulle menigheten avlegge ed på «-at hævde Norges Selvstendighed og at vove Liv og Blod for det elskede Fædreland» – den såkalte *folkeeden* - samt velge «tvænde kompetente Mænd» til et amtsmøte på Hunn, Gjøvik. Hunnmøtet skulle igjen velge tre eidsvollsmenn.

Adressa fra Øyer var svært svulstig, sannsynligvis skrevet av presten, og signert ved en ekstraordinær bededagsmesse 4. mars, som skulle foregå samlet for hele prestegjeldet i gjeldets hovedkirke, som da vart Øyer.

Prest, lensmann, klokker, sakfører, to cap-tainer og 6 bønder fra hvert sogn skulle skrive under.

En tretling hadde nok blitt forhindra – det åpna for at det også ble med en sørbygding - på Trettenkvota.

Prinsens opphold i Prestgarden noen dager før, samt prestens sønn som nyutdannet prokurator, hjemmeværende og foreløpig uten jobb, kan kanskje forklare at adressa fra Øyer ikke sparte på «kruttet». Det hører med til historien at Dybdahl jr fort ble justissekretær i Høyesterett.

Denne Dybdahl jr sammen med lensmann Erich Johannesen Jevne ble «de tvænde competente» fra Øyer.

Blant de tre som ble valgt til å representere Christians Amt på Eidsvoll er Anders Lysgaard spesielt interessant. Han var født på Jevne, sønn av lensmann Erik Johannessen. Lensmann Jevne kjøpte Lysgård i Fåberg, og Anders og broren Iver vokste opp der. Som 30-åring gifta Anders seg med den 15 år gamle gardjenta på Svennes, Biri – på dispensasjon pga jentas alder.

*Anders Erichsen Lysgård (Jevne)
Fra professor Tore Pryser: 1814 i Oppland.*

Hun prøvde å rømme under bryllupet, og fikk aldri barn. Om mulig sammenheng sier historien intet. Det fortelles forøvrig at ho etter hvert vart ei matrone som ikke kunne sitte på en vanlig stol...

Anders, 58 år på Eidsvoll, var tømmerfullmektig for de Ankerske skoger, Landåsen bl.a..

Skog og trelast hadde fått stor betydning fra 1790-årene, og Anders ble rik. Han holdt et meget stort og kostbart overklassehus, prinsen var innom der på middag før kveldsmaten hos Øyer presten.

For å sammenligne så hadde Jevne og presten på den tida like mange mjølkekyr, ca 20 – mens det på Svennes var 67 «voxne Kreaturer», Jevne og presten hadde 6-7 hester, Svennes 25.

Jeg kommer tilbake til Anders Lysgårds innsats på Eidsvoll, men historieprofessor Tore Pryser kaller Anders for *Opplands første distriktpolitiker*.

Sjølve jobbinga på Eidsvoll fra 10. april til 16. mai – og valget av Chr Fredrik som norsk konge – skal jeg ikke gå inn på, men bare nevne at den ene av de tre – sorenskriver Weidemann – hadde forberedt seg godt, og hadde med et eget utkast til grunnlov i 79 paragrafer, som Anders og tredjemann, presten Stabell fra Valdres slutta seg til. Utkastet innebar svært vid stemmerett men så sterk kongemakt, at utkastet ble avvist! Holdningen blant de fleste var jo nå at: nå vil vi ha slutt på eneveldet til kongen.

Weidemann var forøvrig svært ansett, - bare 38 år, men likevel ble han gitt i oppdrag sammen med to andre å redigere den endelige grunnlova.

Weidemann ble karakterisert som bøndenes talsmann, ikke embetsmannes, selv om han selv var embetsmann, sterk på selvstendighet og men som nevnt: sterk kongemakt.

På Eidsvoll var det tre «slag»: Embetsmenn, bønder og soldater – soldater utpekt i egen prosedyre.

Det er nok eneste gongen i vår historie at forsvaret har hatt noen konstitusjonell rolle.

Fra Gudbrandsdalen var Paul Harildstad deltaker fra landforsvaret. Norge hadde under danskekongen egen hær, men felles marine med Danmark.

Ingen på Eidsvoll som snakka om *demokrati*, sjøl om mange 17.mai-talere i ettertid setter likhetstegn mellom grunnloven og demokrati. Demokrati på den tida ble betegnet som «masse-despoti» og kaos. Etter 17.mai var det da også bare 7% av befolkningen – 14 % av mannfolka - som fikk stemmerett. Så vårt demokrati har vokst fram fordi grunnlova la til rette for en slik modning.

Så tilbake til «vår» Anders Jevne Lysgård.

Til tross for overklasselivet, med plysj og krystall, markerte han seg på Eidsvoll som svært radikal på flere områder – og forut for sin tid.

Hør bare:

- Hans hjertesak var kampen mot byborgernes sagbruksprivilegier. Han tapte, men privilegiene ble opphevet i 1860.
- Folk skulle få brenne brennevin til husbehov. Han tapte, men dette ble tillatt allerede 1816.
- Han ville at kirkegodset – altså jord og skog i kirkens eie – skulle selges og gi kapital for opprettelse av Norges Bank. Han tapte, men i 1827 ble det han hadde foreslått vedtatt.
- Hadde han nådd fram med dette, hadde Norge sluppet den omstridte sølvskatten i 1816.
- Han mente det burde bli en kjøpstad i nordenden av Mjøsa, tapte, men kjøpstaden kom 1827.
- Han ville ha stemmerett for føderådsmenn, tapte, men det kom.

- Han ville at det skulle innføres krav om seminarium for å være lærer, tapte, men det kom.
- Han ville ha begrensninger på jord-ervert – av frykt for danske og svenske godstilstander, tenk på dagens debatt om struktur i landbruket.
- Han ville ha en sterkere odelsrett – der har det gått andre vegen, da. Selve odelsretten satt forøvrig langt inne på Eidsvoll.
- Han ville åpne adgang for å kunne leie en kar til å gjøre verneplikt for seg. Det gikk da heller ikke inn, men i dag diskuteres et verva forsvaret – uten verneplikt – da er vi der...

Som vi skjønner – han jobba – i motsetning til en del andre som spilte mye kort, klaget på at to mann måtte dele en flaske vin til middag, og at de fikk for ofte kalvesteik til middag.

Og de tre fra vårt amt var heldige med losji – takket være at Lysgårds kjente Bernt Anker fikk de bo godt på Stensby gård.

Alle våre tre tilhørte det såkalte selvstendighetspartiet – eller flokken – det var jo ikke partier.

Den andre flokken var unionistene. Unionist Jacob Aal karakteriserte forøvrig Anders Lysgård som «en bondemann som ikke synes at mangle forstand og en viss dømmekraft, men hvis mørke øyne, harde og brutale tale og stolte vesen – ikke kunne gjøre nogen behagelig virkning i Forsamlingen.»

En prest og lokalhistoriker på Biri omtalte Anders som «en vel begavet og energisk mann, der forhervrde seg en stor formue, men just ikke var nøye med de midler han benyttet seg av – ja en ergjerrig og forfengelig streber.»

Vel, det kom til krig på ettersommeren. Svenskene ville ikke finne seg i at det nordmennene hadde valgt egen konge.

Norge ble ydmyket av svenskene, og Chr Fredrik gjorde en ynkelig figur i den såkalte «kattekrigen»

I kampens hete ropte han : «Min Gud, er jeg skyld i alt dette?» «Nei, Deres Majestet – dette er blod for Norges selvstendighet,» svarte en av de norske offiserene.

I slaget ved Onstadsund fallt det langt flere svensker enn nordmenn, resten av svenskene flyktet, og nordmennene ville sette etter. Svenskene skjønte ingen ting da nordmennene ikke kom. Chr Fredrik hadde sagt stopp. Det var en hær uten militær ledelse.

Ca 30 fra Øyer og Tretten var ute i den krigen. Det var mye – fra ei så lita bygd. Ingen fallt.

Men om ny-kongen var svak på slagmarken, var nok hans politiske innsats etterpå mye større.

Han visste at England var klare for fortsatt blokkade av Norge for å gjennomføre svensk ovetakelse av Norge, og han visste at Carl Johan i lengden ville være militært overlegen når han fikk hjem resten av den militære styrken som fortsatt befant seg i Europa.

Det ble forhandlinger om tilpasninger i den nye grunnloven, vi fikk Mossekonvensjonen 14. august.

Og det var ikke noen knuste nordmenn som forhandlet.

De svenske forhandlerne meldte til Carl Johan at «nordmennene opptre med en stolthet like stor som deres beskjedenhet burde vært.»

Den justerte – eller nye – grunnlova ble vedtatt i Stortinget 4. november. Chr Fredrik hadde lovet å abdisere og kom etterhvert tilbake til Danmark – i skam.

I ettertid har det blitt hevdet at kanskje både Chr Fredrik og Carl Johan delvis seilte under falsk flagg. Chr Fredrik var bevisst på at han var tronarving i Danmark, og var han først konge i Norge så ville han jo kunne gjenopprette Danmark-Norge når han senere overtok Danmark.

Og Carl Johan – fransk av fødsel – hadde en drøm om også å bli konge i Frankrike – attåt... For å summere opp da -

- Vi hadde tre konger i løpet av året – Fredrik 6. av Danmark, Chr Fredrik og Carl 13. av Sverige - ingen døde.
- Vi fikk to grunnlover, en signert 17. mai og en stortingsvedtatt 4. november.
- Selv om vi ble ykmyket i krig, forhandla vi oss til å beholde essensen fra 17. mai .

Grunnlova – verdens nest eldste – består, selv om det visstnok er foretatt over 300 større og mindre endringer, og nå jobber Stortinget med ytterligere endringer.

14-tallet går igjen:

1. januar – Kielfreden.

14. februar – Chr Fredrik tilbake etter sjarmeringsturen.

14. mars – amtsmøte på Hunn.

14. august – Mossekonvensjonen – og så årstallet 1814 da.

Folk flest fikk nok ikke med seg alt som skjedde. For mange - også her i bygda - var det mer snakk om å overleve først på 1800-tallet.

Professor Pryser mener at folk var mer opp-tatt at poteter enn lovparagrafer.

Værste kriseårene var 1812 og 1813 med korn som fraus bort. En embetsmann skrev i 1812: «Hvorfra skal vi tage føden i Vinter og Sædefrø til Våren, da intet er at få for Penge».

Pengeverdien i Norge sank med 98 % på 7 år fra 1806 til 1813.

Jeg kan bruke hva som skjedde i løpet av få år på garden hjemme som eksempel: Først gardsbrann, så døde tre barn i tur og orden, alle under 2 år gamle, konkurs, mannen arbeidet ihjel seg og døde 1807, 29 år gammel. Det var ingen deltakelse fra Moe i 1814.

22-stein

Laurits Høvren

Etter Aksjøsetervegen, ca 300m opp for bommen ved Korsbakken, står det en stein på nordre sida av vegen. Her er det måla på bokstaver og et årstall: T H S 1922. Folk som ser denne lurer sikkert på hva slags merkestein dette er.

Sommeren 1922, skulle Trond Skåden på setra si på Steinsetra.

Med på denne turen var og hans datter, Ingerid Blikås. Ho er i dag 99 år, men husker fortsatt denne turen godt. Ho forteller at far skulle på setra og male gulvet der.

På tur oppover kvilte de ved denne steinen. Da malte Trond sine bokstaver på steinen, trolig med gulvmalinga de hadde med seg. T H S 1922. Trond Hansen Skåden.

For oss som er lokalkjente, og som vet om denne steinen, bruker vi det ofte som ei merkesetting.

Vi sier ved 22-stein, eller ” ogga eill neda 22-stein”.

Malinga har blitt holdt ved like med ny maling. Et minnesmerke fra ei gammel tid.

Foto: Knut Steigård

Glimt fra den nære fortid i fjellet

Mary Karin Dalbu

Min første sommer på setra var i 1946. Da var jeg snaut ett år og husker derfor ikke noe av det, men etter som jeg voks til har jeg mange fine minner opp gjennom åra.

Det var altså Gardfestsetra som var setra «mi.» Der var det bestemor og bestefar Karen og Olaf Sletten som bygde seg opp seter og lå der første sommeren i 1936. Mor og tantene mine skifta på å være budeier, men jeg var med hele tida. Noen av de fine tingene jeg husker var når jeg fikk legge meg i budeisen om kvelden og ligge der å høre på de voksne prata til jeg sovna. Om morgenen våkna jeg opp til duren av separatoren, også en herlig lyd. Det var bare kjerrevei fra Augsetra og inn. Så det var ysting først og sist på sommeren. Melkebilene gikk til Augsetra og da kjørte bestefar melka dit med hest sammen med de som hadde seter på Graven. Men noe ysting ville de nok drive med, for det var nydelige saker både rauost og søtost.

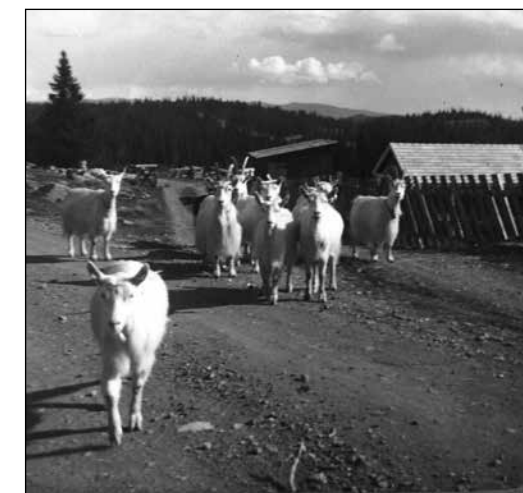
Søndager var vi på kaffeturer ned til Åsta og Gjæsa og opp på Gardfesthaugen. Der trodde jeg at jeg så helt til verdens ende, men etter hvert så ble det Lyngkampen jeg så. Vi kokte kaffe i en fiskebollboks med ståltrådhank som hang på veggen, og en vår hadde linerla bygd reir i den, så da måtte vi finne en ny.

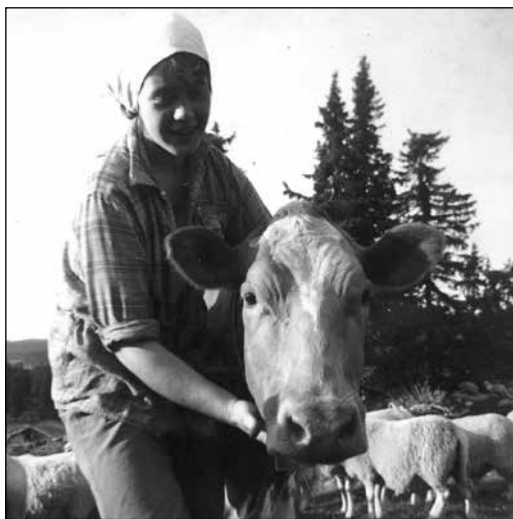
På Graven var det 3 setrer. Det var Lysgård, Flatstulen og Bollviken. I Bollviken var det noen å leike med når det var budeilag og det var det ofte før i tida. Kjellaug, Grete og

Per var der og vi leika i en fin rumpetrolldam og en fin skråning med sand som det ble både bilveiger, hus, fjøs og kongledyr i. Ja, slik gikk somrene, med sol og varme, men jeg husker og skybrudd og tordenvær og dyr som kom styrtende hjem.

Gardfestsetra hadde liggi for seg selv i mange år, men først på 50-tallet ble det ferdig vei forbi setra og ned i Åstdalen. Der hadde det blitt stor skogsdrift, så nå kom det store tømmerbiler forbi.

Sommeren 1960 var jeg 14 år. Da begynte far å bygge seter selv litt lengre opp på stulen og jeg fikk ansvaret for 6 geiter. Far satte opp det som senere skulle bli skåle og der hadde jeg geitene. Vi bodde i ei brakke som hadde vært tysk feltkjøkken. Der sto det skrevet på tysk at det var røking forbudt, men far overså

Bestefar og jeg med hver vår bjelleku.

det og det var veldig stint med piperøyk i den vesle brakka.

Far hogg tømmer i Åstdalen mye av tida, men satte opp fjøs denne sommeren. Jeg skulle konfirmeres denne høsten. Da sykla jeg ned til presten, noen ganger sykla jeg innover att og andre ganger var jeg med melkebilen. Kristin Aronsveen var sjåfør.

Sommeren etter hadde vi da fjøs med god plass til både ku og geit, så vi gikk til Gullbringen og kjøpte flere geiter av Olga Skarpjordnet. De rusla pent med oss inn over, men måtte gjetes noen dager, og så var de som hjemme hos oss. Da var det verre med bukkene vi hadde. Hver sommer hadde de noen turer til Graven og Aslaug sine geiter, og til Bennlia og Mari Sparby sine geiter. De var ikke greie å få med tilbake.

Neste hus som skulle opp var seterhuset, og sommeren 62 flytta vi inn i nytt fint hus.

Vi hadde fortsatt god plass i fjøset, så jeg

hadde med noen kyr for Marta og Arne Viken. Det gikk nokså bra, men den ene kua hadde bestemt seg for å bo i Aslaug sitt fjøs på Graven, så det ble noen turer dit om kveldene.

En høst ble det borte en stor killing. Vi leita og lokka, men ikke noen å finne. Tredje kvelden kom den hjem sammen med de andre geitene og hadde med seg et bittelite nøste av en killing som den hadde klart å passe på for både korp og rev. Stor glede på setra den kvelden.

Slik gikk somrene med mye som skulle passes på, men det var mye glede og moro. Jeg hadde fått en kombinert radio og platespiller som var flittig i bruk til det ikke var mere batterier igjen.

Sommeren 66 tok mor over stellet og var her til siste sommeren i 85. Jeg hadde da noen somre uten seterjobb, men i 1970 var jeg på plass på Sjøsetra, så det blir en helt annen historie.

Kunstsmed Kristian Bakken (1893-1968)

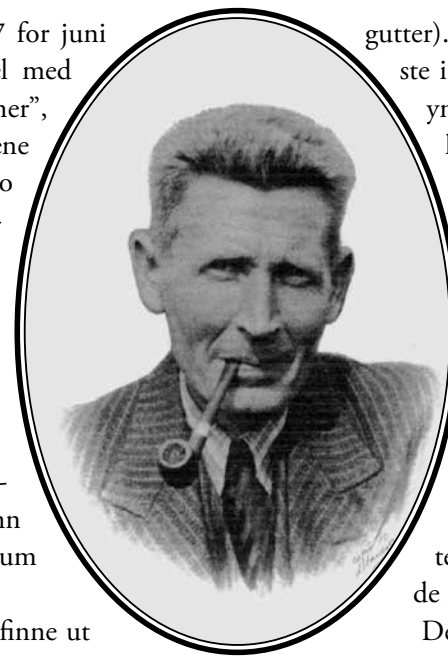
Ole J. Gillebo

Historien om gutten fra Stavslibakken på Tretten som ble kunstsmed og som har satt varige spor etter seg i Mesnali kirke, på Mesnali kirkegård, i utlandet og i utallige hjem.

I Klokkeklang nr. 5/2007 for juni 2007 hadde vi en artikkel med tittelen "Fine gravminner", som omhandla gravminnene ved Sigrid Undsets og to av barnas graver på Mesnali kirkegård. Etter mye undersøkelser kom jeg fram til hvem som hadde smidd disse fine korsa: Kunstsmed Kristian Bakken i N. Ål i daværende Fåberg kommune. (Artikkelen er senere også tatt inn i menighetsbladet for Brøttum og Mesnali).

Siden har jeg forsøkt å finne ut mer om kunstsmeden, og det jeg her skal fortelle kan ikke betraktes som en fullstendig beskrivelse om denne mannen, en mann som satte varige spor etter seg gjennom sitt arbeid.

Kristian Bakken var født 11. desember 1893 i Stavslibakken på Tretten av foreldre Johan Olsen (1855-1935) og hustru Gina Reiersdatter Stavslibakken (1858-1930). Han var nr. 5 i en søskenflokk på 7 (tre jenter og 4

gutter). Tre av hans eldre søsken reiste i ung alder til Amerika. Hans yngste bror var Joar Stavslibakken (1902-1994), som var organist i Øyer og Tretten kirker i tidsrommet 1946-1973.

Kristian kom i ung alder i arbeid hos Mathias Rønning som drev Rønnings mekaniske verksted nordi Storgata i Lillehammer. Dette var et allsidig verksted som gjorde det meste. Verkstedet ble senere hetende Rønnings Bilsentral.

Det var her Kristian fikk sin opplæring. Men det var også her han fant kjærligheten: Han gifta seg nemlig med Mathias Rønnings datter, Gudrun i 1920. Mathias Rønning døde i 1918, og på daværende tidspunkt hadde Kristian tittelen verksmester. Gudrun og Kristian fikk en sønn, Finn.

Etter Mathias Rønnings død i 1918 ble firmaet etterhvert overdratt til vognmann Iversen – Iversen Bilsentral. Kristian fortsatte der til 1928. Da flytta familien til Myrlykkja i

N.Ål, hvor Kristian etablerte seg som selvstendig næringsdrivende og brukte tittelen kunstmåler – med rette, vil jeg si når en har sett en del av hans arbeider. Eiendommen er fortsatt i familiens eie, og Kristians svigerdatter, Tove Valsgård Bakken, bor der nå.

Kristian smidde alt som tenkes kan:

Peisutstyr, gnistfangere, lysekroner, lamper, trapperekker og mye mer. Han hadde et nært samarbeid med arkitekt Torbjørn Bassøe fra Oslo, og Kristian fikk mange oppdrag gjennom han. Blant annet førte denne forbindelsen til at Kristian smidde trappegelenderet til en utenlandsk ambassade. Han smidde også trappegelenderet til trapp i bakgården i Lundegården i Storgata. (Dette gikk tapt da Lundegården brant for noen år siden).

Et av de største oppdragene han må ha hatt er smijernsarbeidene i Mesnali kirke, som ble innviet i 1934. I "Slekts- og gardshistorie for Brøttum" hvor Mesnalian kapell (som det het dengang) blir omtalt er det nevnt med en eneste setning at "Alt smiarbeid er utført av kunstmåler Kristian Bakken fra Nordre Ål." Og det er ikke lite!

Jeg har ved selvsyn tella 14 like lamper og stor lysekroner. Så er det alle dørklinker og

lås og nøkler. På døra inntil bårerommet er små smijernskors ordna i en systematisk rekkefølge, det samme korset som går igjen i alle lampettene.

Låsen inn til bårerommet har sin spesielle historie. Det fortelles at etter at stabburet på Olestad i Mesnalia hadde brent ned så var stabburnøkkelen intakt. Kristian Bakken fikk nøkkelen og smidde lås etter den!

Dørklinkene er en sak for seg. (Slik det beskrives i artikkelen i bygdeboka) "ytterdørenes ringer er dannet ved at to slanger biter hverandre-symbol på synden som ikke kommer lenger." "Se på kirkenøkkelen. Den har syv springende hjerter i Granateplet, og disse er symbol på Jesu syv ord på korset." "Nøkkelen til den andre døren er utformet med det trevingede ornament, som er symbol på evigheten. Dette ornament henger også under de fire armene på lysekronen." "Vi ser snart at korset går igjen både i kirkens form, taket med kors, og så og si alt inne i kirken – til og med naglene." (Det som her er sitert er skrevet av sogneprest Thomas Hauge).

Intet fotografi vil rettferdiggjøre Kristian Bakkens flotte håndverk i Mesnali kirke.

Og ca. 12 år senere kom to smijernskors

på plass på Maren Charlotte og Anders Castus graver (to av Sigrid Undsets barn), på Mesnali kirkegård, dette også Kristian Bakkens kunstverk, og ytterligere tre år senere Sigrid Undsets gravminne.

Kristian Bakkens svigerdatter, Tove Valsgård Bakken, forteller etter sin svigermor, at Sigrid Undset selv kom til Myrlykkja og bestilte korsene og diskuterte utformingen etter bilder som hun hadde fått tilsendt fra dr. Harry Fett, akkurat slik som det går fram av brev som Sigrid Undset skrev om i brev til stedatteren. Og så har jeg tenkt når jeg har arbeidet med dette stoffet: Sigrid Undset skriver i brevet til stedatteren: "det skal bli godt å få gjort gravstedet i ordentlig stand..."

Til sommeren får jeg sette et par roser som jeg kan ta hjem og ha i kjelleren om vintrene, og ellers la gravmyrten dekke over det hele..." (Brev 13.11.1945 til stedatteren) Sigrid Undset, Nobelprisvinner og verdensberømt, har akkurat de samme ønsker som alle vi andre: Vi vil hedre våre kjæres minner på en verdig måte! Vi er alle like!

Kristian Bakkens svigerdatter forteller også at da Sigrid Undset var i Myrlykkja og bestilte korsa, ble hun bedt inn på kaffe slik som det var vanlig den tida.

Kristian Bakken var ca. 53 år da han smidde korsa til Undsetgravene (jeg vil anta at alle tre korsene ble smidd samtidig). Kristian ble i denne alderen angrepet av Bechtrews sykdom, og det ble ut og inn av sykehuset mange ganger. Sykdommen førte til at han måtte gi opp det tunge smiarbeidet, og det er mye som

tyder på at oppdraget til Sigrid Undset var det siste store og tunge arbeidet hans. Men han ga ikke opp. Da begynte han å arbeide med lettere metaller, særlig aluminium og kopper. Dette arbeidet drev han med inne i bolighuset, og til å begynne med var det venner og bekjente som kjøpte disse tingene. Men etterhvert gikk ryktet, slik at etterspørselen økte uten noen ytterligere markedsføring. Tingene han gjorde ble brukt mye som gaver til bryllup, fødselsdager og liknende. Alt arbeidet var rent håndarbeid. Alt ble forma for hånd, ingenting ble pressa i ferdige former. Og jeg vet at blant Klokkeklangs lesere også i vår bygd er arbeider fra Kristian Bakkens hånd.

Historien om Kristian Bakken er ikke endelig før jeg sier litt om Gudrun, som stod ved hans side fra den dagen de gifta seg i 1920 og til Kristian gikk bort i 1968. Myrlykkja var et lite småbruk i deres tid med ei ku og en gris, rever, høner og kalkuner. I tillegg hadde de epletrær og 48 solbærbusker. Alt dette skulle røktes, både for eget bruk og for å skjøte på inntektene. Mye falt på Gudrun. I tillegg var Gudrun en mester på symaskin. og hun tok på seg søm for nære bekjente. Gudrun døde i 1975.

Svigerdatteren, Tove Valsgård Bakken, sier det slik i et brev til meg: "Jeg må beundre dem for hvordan de fikk endene til å møtes!"

Ole J. Gillebo

P.S. Jeg takker alle som har bidratt med hjelp til at jeg har fått til denne artikkelen, en særlig takk til Tove Valsgård Bakken, Helge Rønning, Knut Messenlien og Jørgen Trosvik.

Lampett fra Mesnali kirke.

Dørvrider og nøkkel Mesnali kirke.

Den som lite freistar, han lite veit.
Gammelt visdomsord.

Fedrelandssangen omskrevet til dagens tekst

Ukjent forfatter under 2. verdenskrig

Ja, de selger dette landet,
som det stiger frem,
herjet, plyndret, overmannet -
sorg i tusen hjem.
Selger, selger det til lenker,
selger folk og jord
og den saganatt som senker
drøm om frihet i vårt nord.

Dette landet Harald berget
med sin samlingsånd,
dette landet Haakon verget
mot forrederhånd.
I dets skoger nordmenn malte
sneen med sitt blod,
men fra Oslo Quisling talte
Norge midt imot.

Bønder bajonetten brynte
hvor en hær drog frem,
kystforsvaret Blücher syntet
veien ned og hjem.
Lotter stod i bombedrønnet
som de vare menn,
men de folk som Hitler lønnet
skal få sitt igjen.

Harde tider må vi døde
før vårt land er fritt,
men vi lar oss ikke bøye
for vårt mot er stridt.
Det gir seierstro å bære
naziåk med tross -
det gir døden selv til ære
og det samler oss.

Norske mann i hus og hytte
meget står på spill -
vi har Norge å beskytte,
legg din evne til.
De som vil vår frihet øde
og som svek vår sak
skal betale våre døde

Mye endrer seg over tid, det kommer godt til syne i denne annonsen som Tretten Kristelige Ungdomsforening rykket inn i Lillehammer Tilskuer i mars 1914.

Antagelig ville kvinnene i dag ha protestert?

betalt! Lillehammer den 18-3-1914

Regning

for Tretten kr. Ungdomsforening
fra J. Hognis Ledum
Lillehammer Tilskuer

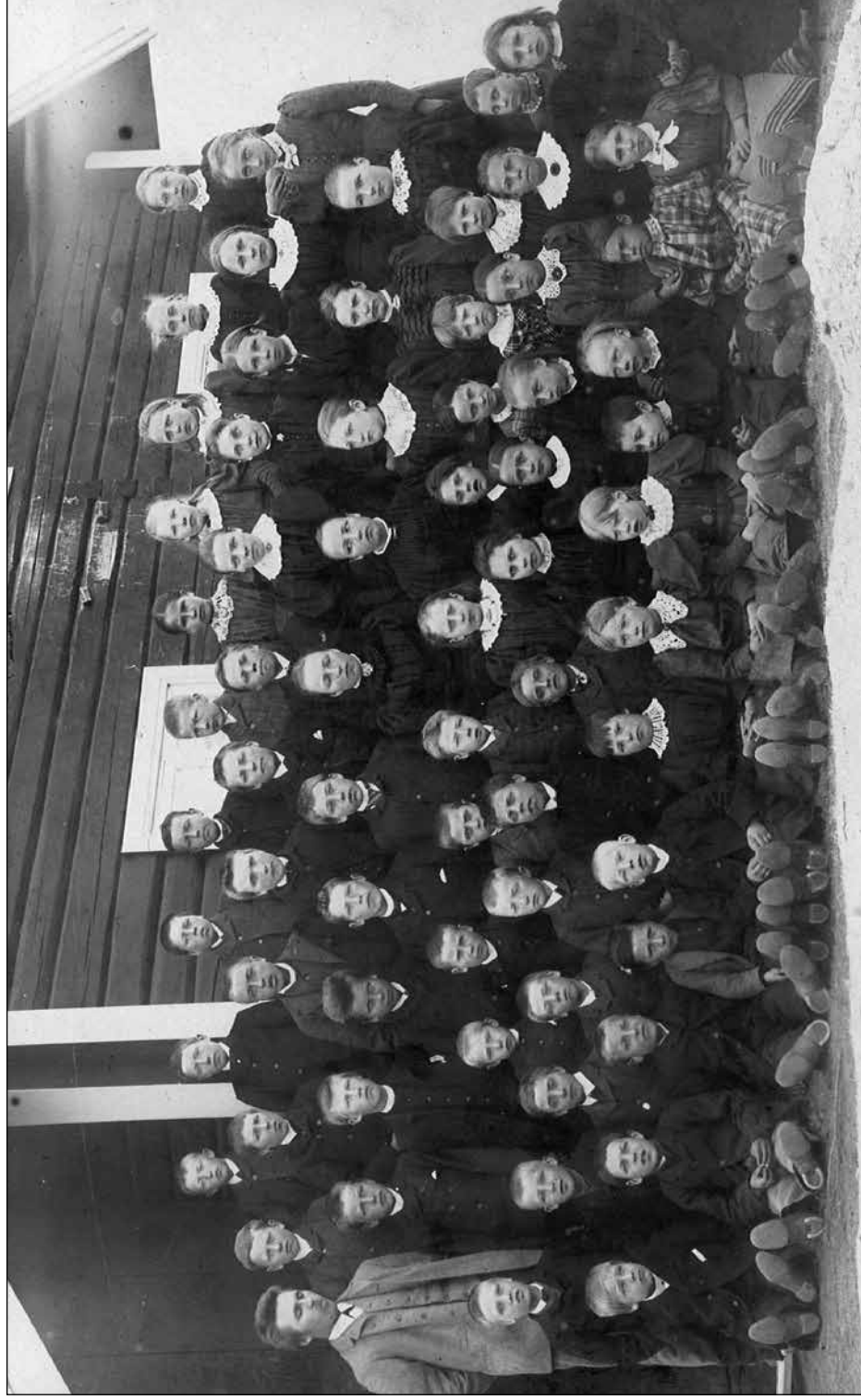
		Kr.
Avertissementer ifølge vedlagte	Bilag	
<i>Fr. 32</i>		<i>Kr. 1.75</i>
Tretten. Fest avholdes i Tretten kristelige Ungdomsforening Søndag 22de Mars Kl. 5 paa Bjørkholt. Festtale av J. Olstad. Musik, Lysbilleder m. m. Kaffe, Chokolade. — Damer medbringer Smørrebrød eller Vaffer. — Herrer betaler Kr. 0.50. Dier kristelige Ungdomsforening indbydes som Gjæster. Afgang for alle.		<i>Lillehammer Tilskuer.</i> <i>A. Hognis</i>

NB. Regningen bedes medtatt ved Indbetalingen, som imøtesees med det første. Ønskes Kvittering for Beløb under 10 Kroner, maa Returporto medfølge.

For de som ikke leser gotisk skrift lyder teksten slik: "Tretten. Fest avholdes i Tretten kristelige Ungdomsforening Søndag 22de Mars Kl. 5 paa Bjørkholt. Festtale av J. Olstad. Musik, Lysbilleder m.m. Kaffe, Chokolade. - Damer medbringer Smørrebrød eller Vaffer. - Herrer betaler Kr. 0.50. Øier kristelige Ungdomsforening indbydes som Gjæster. Afgang for alle."

Skolebilde fra Englund, Tretten 1896

Lærer Haugen

Første rekke foran, fra venstre:

- 1) Einar Enge, 2) Olaf Nesset, 3) Bernt Bjerke, 4) Magnus Ledum, 5) Helge Berget, 6) Berthe Glømmen, 7) Magnhild Sørlie, 8) Mari Olsen, 9) Ingeborg Ledum, 10) M. Vangen, 11) Martha Englund, 12) Hilda Brøttet.

Andre rekke, fra venstre:

- 1) Olaus A. Sustad, 2) Einar Engejordet, 3) Thorvald Hagen, 4) Håkon Mageli, 5) Ole Sørlie, 6) K. Torgersen, 7) Arnt Hagen, 8) Gunda Ledum, 9) Marie Brobakken, 10) G. Vangen, 11) Elise Knuss, 12) A. Torgersen, 13) Janna Hagen, 14) Olga Erikbakken.

Tredje rekke, fra venstre:

- 1) Johannes Brøttet, 2) Torger Rønningen, 3) Egil Vedum, 4) Bernt Mageli, 5) Janna Vedum, 6) M. Botterudmoen, 7) Ingeborg Hagen, 8) Laura Enge, 9) Marie Mageli.

Fjerde rekke, fra venstre:

- 1) Johannes Bjerke, 2) Adolf Hovden, 3) Ludvik Rønningen, 4) G. Brøttet, 5) Johannes Engejordet, 6) Marea Amundsen, 7) Helga Bjerke, 8) Ragna Johnsgård, 9) Thora Stenseth, 10) Laura Sørlie.

Femte rekke, fra venstre:

- 1) Thor Mageli, 2) Ole Rolfsen, 3) Olaf M. Hagen, 4) Kristian Nyhagen, 5) Valdemar Bjerke, 6) A. Torgersen, 7) Ingeborg M. Mageli, 8) Helga Erikbakken, 9) Inga Botterudmoen, 10) Martha Vedum, 11) Marea Brøttet.

Sjette rekke, fra venstre:

- 1) Harald Sørlie, 2) Fr. Enge, 3) Per Mageli, 4) Emil Engehagen, 5) Johannes Johnsgård, 6) Julie Rønningen, 7) Gunnvor Berget Olsen, 8) Lovise Johnsgård, 9) Janna Magelihaugen, 10) Ida Brobakken.

Bildet, med personangivelser er efter Magnus Ledum og utlånt av Anders Ledum.

Prolog til avslutningsfesten ved Øyer arbeidsskole 26.4.1936

Ingolf Glomstad

Velkommen hit til festen og sangen
den savskedsfest som forestår,
og husk det er den siste gangen
vi alle samler oss i år.

Nu er det sommeren som oss kaller
hjem til hvert vårt sted,
i gledesrus vi alle traller,
men føler også sorg derved.

For det å skilles det er vemelig,
om bare for en liten stund.
Vår trøst får være god og hjemlig
pangsjon på hjemlig grund.

Skal denne sommer riktig kunde være
en glædens og en sorgløs tid
så må vi ingen anger nære
vi brukte selfølgelig efter evne vår flid.

For denne fest blir først tilfulle
en gledens stund så god og gild
når vi har gjort det vi skulde
og aller helst litt mer til.

Det vi lærte her på skolen
vil hjelpe oss veien frem
og skaffe oss en plass i solen,
en vei som ofte er lei og slem.

Men husk den mann kan ingen trykke
som går til arbeidet med fryd.
Husk arbeids-fryd er arbeidslykke
og kanskje mannens største dyd.

Den ene elsker teorien
den anne praksis – manuelt,
men møtes det på same stien
kan begge trygt slå op sitt telt.

Man lærer på så mange måter,
en lærer går der sur og tverr.
En annen snakker tul og gåter
men slik er det ikke her.

For skolen vår har lærerkrefter
som er sitt ansvar fuldt bevisst
resultatet blir også derefter
det vil si her er aldri trist.

Og både skolestyre og lærer
vil sikkert ha vår takknemlighet
og enn vi alltid går og bærer
de vår takk i største hemmlighet.

Så ha takk da alle skolekamerater
for denne gode tid.
Farvel da kjære lærer
og takk for ditt strev og slit.

Mens bygden tar av si vinterkåpen,
og snart blir preget av sin sommerglans
erklærer jeg vår fest for åpen
et blad på minnets skjønne krans.

En foretaksom øyværing

Magne Tøftum

På veimuseet ved Hunderfossen er det satt opp en gammel liten tømrastue, som kommer fra Nybakken, i veikanten ved riksvei 50 nedenfor Gillebugardene. På 1870-80-tallet vokste det opp en gutt der som fikk navnet Aksel Johansen. På sine eldre dager fortalte han mange historier om sitt liv til sine barn og barnebarn, og de fikk ham etterhvert til å skrive ned sine opplevelser. Disse notatene er nå samlet av noen av hans etterkommere; i hovedsak Per Bretteville-Jensen og Anne Line Bretteville-Jensen.

Aksel forteller ganske detaljert fra sitt liv, så han må ha hatt en veldig god hukommelse, likevel beklager han at han ikke førte dagbok. Hans fortellinger viser en mann med stor selv-tillit, men han vedgår at han gjorde valg i livet som han gjerne skulle gjort annerledes. Han skrev ned rundt 300 sider, og jeg siterer (i kursiv) i det vesentlige fra hans oppvekst, og litt mer sammendrag fra hans senere opplevelser.

Jeg så dagens lys i Kristiania den 17. juni 1871. Grunnet årsaker som jeg ikke har noe rede på, måtte jeg forlate min mor da jeg var 6

To av Aksel Johansens tippoldebarn, Aksel og Ane Johansen Tøftum, ved huset fra Nybakken i veimuseet ved Hunderfossen

uker gammel. Min far, har jeg hørt, var fra Mo i Lom. Han reiste til USA, visstnok før jeg ble født, og ingen har visstnok sett noe til ham siden. Da jeg var 6 uker gammel hentet min bestemor, Johanne Nybakken, meg hos sin søster på Gro-rud i Aker.

Jeg vokste opp i Nybakken i et meget fattig hjem. Jeg husker ingen annen slags middag enn kålsuppe... men det var sjelden den slags middag ble servert. Det var mest mysmerostsuppe og flatbrød, eller bare kakuskiver til middag og aften, graut med surmelk eller bare poteter og surmelk.

Min bestefar Engebret Nybakken var tømmermann. Han var nesten til stadighet borte, men han tjente nok ikke mer enn til eget opphold, så det ble bestemor som oppfødde oss. I de dager foregikk all varetransport fra Lillehammer og opp gjennom dalen med lasskjøring. Da det i Nybakken var en stall til fire hester ble det til at de såkalte «ferdesmenn» stoppet hos oss om dagen for å hvile, og ofte overnattet de også, da der var et rom med fire senger. For losji og en kopp kaffe om morgenen betaltes 4 shilling, 13,5 øre. Men, hvis bestemor ville ha 14 øre, ble det ene øret som regel prutet av. Disse «ferdesmenn» var noen svære karer til å ture, og fulle var de til stadighet, både de som kom fra Lillehammer og de som kom nordfra. En jeg husker var Imbert Staleng, han var svært flintskallet. En gang han holdt på å lesse melsekker på kjerren nede på bryggen i Lillehammer, var det en ung mann som ropte til ham: Var du ikke med du, da det blei utlevert hår? –Jau da, sa Imbert, men da e kom fram var det itte att anna enn raudt hår, og det ville e itte ha (den unge mann hadde illrødt hår).

Da jeg var 6 år begynte jeg på Bekknes skole. Gikk på skolen to dager i uken. Gjennom skoleårene var jeg ansett for å være flink, thi den gang var det slik at kunne man ramse opp en del salmevers og bibelsteder utenat, og som en ikke forsto et mukk av, ja se, da var man flink. Det blir nok

nogo tå honom ska du sjå, sa kjerringene da dem hørte jeg kunne ramse opp en salig mengde vers.

Under oppveksten holdt jeg meg liten og spe, naturligvis grunnet mangelfull ernæring Vitaminer var ikke oppfunnet den gang. Husker en gang noen koner var hos oss, da sa den ene: Så bleik han er denna guttongen du. –Ja, sa en annen, han er nok ikke frisk, han døyr nok raskt han du. Min oldemor, Mari Kvamsmoen, var av en annen mening: Jau, han vil nok livi opp, og han kommer til å hvile sitt hode på mange rare steder i verden.

En gang jeg var 3–4 år, lå jeg midt i veien og sov, da det kom en kjørende i skarpt trav. En gutt grep meg i armen og fikk slengt meg til side. Armen gikk ut av ledd, og jeg husker det gjorde veldig vondt. I hui og hast ble det sendt bud etter bygdens trollmann, Steiner Trongerud. Han bandt en ulltråd om armen, mumlet noen trolldomsord, halte og dro i armen- og med et knepp var alt OK. Engang var det en bror av Gunder Gillebo som ville ha meg med til Steiner, som skulle umåle ham for massotta. Han bød meg 25 øre for å bli med. Men på tross av at 25 øre var mange penger, sa jeg nei, thi jeg hadde hørt at den syke måtte ha med seg en uskyldig, thi en uskyldig sjel måtte gis bort til Gammel-Erik ellers hjalp ikke målingen noen ting.

I Øyer var det en eldre mann som het Thorstein Sletten. Han var griseoppkjøper og gikk under navnet «Purke-Tossen». En sommer kom han ned til oss i Nybakken og om jeg ville være med å jage griser til Hamar. Som betaling skulle jeg få 40 øre dagen+ maten. Jeg ble naturligvis sjeleglad, tenke seg til å få komme så langt som til Hamar. Nesten ingen smågutt i Øyer hadde vært så langt som til Lillehammer. Så en vakker dag ble en del griser levert hos oss og resten fikk vi på Åsletten. Min bestemor solgte også vår gris for 14 kr. Fra Åsletten begynte den lange vei mot Hamar, 8 mil. Grisene måtte få rusle omtrent

som dem ville. I de første dagene sloss dem omtrent hele dagen. I Brøttum var det to som hadde et drabelig slagsmål ute på en gjellepynt. Jeg sa til Tossen at jeg får gå ut og jage dem vekk, ellers holder dem vel på til dem detter utover og rett i Mjøsa. – Nei, la dem holde på. Joda, straks etterpå hørte vi et plask og begge kamphanene fikk seg et bad, og så la begge på svøm utover vannet. I nærheten lå en åfloy som jeg fikk låne, og i hui og hast rodde jeg etter grisene og begynte å lokke. Da snudde dem og kom velberget i land.

Ute på Ringsaker bad Tossen meg gå inn på en stor herskapelig bebygget bondegård og spørre om å få kjøpt litt mat. Kona der tror jeg sikkert var mannevond, thi jeg fikk øyeblikkelig beskjed om å fjerne meg. Etter en tid brant gården ned til grunnen, og det var vel straffen for at dem jagde en sliten liten gutt fra huset.

Da vi kom til Hamar var det meningen at grisene skulle lastes inn på toget for å sendes til Drammen, men så kom det en spekulant som kjøpte alle grisene-108 stykker- og dermed var reisen slutt. Vi overnattet i et losjhus. Jeg lå inne hos ekteparet, som etter dem hadde lagt seg holdt et syndig leven. Dem trettet og skjelte hverandre ut og brukte skjellsord som var helt nye for meg. Utpå natten våknet jeg av et veldig rabalder. Mannen, som lå innerst ved veggen, fikk spennetak og sparket kjerringa langt ut på gulvet. Hun kom bort til min seng og sa: Flytt på deg gutt. Dermed baset hun opp i min seng, så der lå jeg bak den breie kjerring-ræva til lyse morgen.

Samme dag gikk vi om bord i Skibladner, hvor vi spiste middag. Ankommet Lillehammer tok vi landeveien fatt og spaserte hjem om natten- 2 mil. Blant kameratene hjemme var jeg nok stoltere enn en Bramaputrahane. Jeg fikk 4 kr., og turen varte i 10 dager.

På åtte års skolegang kom de fleste ikke lengre i regning enn de fire første regningsarter, men en unntagelse gjorde en gutt fra Olstad og jeg,

idet vi siste året lærte å regne brøk. Det hadde på Bekknes skole bare hendt en gang før, og eleven var O.T.Gillebo. Han avanserte til stortingsmann i 1908. Læreren var nok altfor gammel, det oppdaget jeg da jeg fikk friplass på Øyers Høyere Allmennskole. På seks måneder lærte jeg mer enn på åtte år på Bekknes skole. På Bekknes var grammatikk og rettskrivning ukjente begreper, men på Øyers Høyere Allmennskole lærte vi det, og de som leser dette vil nok være oppmerksomme på min glimrende stil. På skolen var jeg stadig en av de flinkeste. Det var bare en som var et lite hestehode foran meg, men da den vesentligste flinkhet besto i å kunne ramse opp en hel del salmevers utenat, slo han meg ofte i konkurransen. Så var han også bror til Den Hellige Ånd (et klengenavn på hans bror som var svært religiøs), så det var ikke rart at han var mer bibelsprengt enn jeg var.

Helt fra jeg var 9 år måtte jeg om vinteren hugge all ved som gikk med, og det var så vidt det var jeg greide å holde dem stangen. Det var lange stokker som måtte kappes med øksen, som bestandig var sløv. Sag hadde vi ikke. I riktig sprengkulde fikk jeg hjelp av Klemet, far til Gillebo i Stortinget. Han var svær til å hugge. Om sommeren måtte jeg gå i skauen og sanke kvist som jeg bar hjem på ryggen. Mellom børen og ryggen la jeg en del bar, ellers stakk kvisten så forbasket i ryggen. Som smågutt var jeg ofte postbud. Det var en mils vei frem og tilbake, og for turen fikk jeg 20 øre. Undertiden hadde jeg også bankobrev med, og da var jeg livende redd for å møte røvere. Til tross for at det i de dage var en masse landstrykere, slapp jeg med skrekken, men så gikk turen i vilt firsprang hele tiden. Jeg tror at jeg den gang var litt av en sprinter. Klesdrakten var i de dager nokså enkel, bare en lerretskjorte, lange vadmelsbukser og tett kneppet jakke. Ingen underbukse om vinteren, så når jeg akte hjem fra skolen føk sneen opp i buksene. Og

når man da reiste seg opp fra kjelken, var det lidelig kaldt før enn sneen ble rystet ut av buksene. Om sommeren kun en bluse og bukse. En høst narret skomakeren meg og leverte ikke mine bestilte fettlærstøvler. Til skolen gikk jeg barbeint, men sneen kom, og da jeg kl. 3 på etten skulle hjem var det 30 cm sne. Læreren sa: -hvordan skal du komme deg hjem, som er barbeint? – Jeg skal springe, sa jeg. Men jeg lurte på om mine bein var i berøring med bakken. Hjem kom jeg, og jeg kan ikke erindre at den barbeinte turen skadet meg noe. En vinter forfrøs jeg høyre foten og utpå våren revnet den fra lilletåen til hælen. Det ble sendt bud til Lillehammer etter Kongsalve som ble påsmurt det åpne såret, og det grodde seg som hør og bør. For oss gamle er det i dag noe underlig å se hvordan det klusses med påkledning av barn bare dem skal ut i godvær.

Da jeg var 8-9 år gammel måtte jeg være med å ta opp poteter om høsten. Jeg glemmer nok aldri hvor jeg frøs tidlig om morgenen når jeg skulle opp. Det var hos O.T.Gillebo. Hos ham var det et kjent mathus. Alle tjenere og hjelpere satt på benker rundt et langt langbord når middagen servertes. Det bruktes ingen tallerken. Hver og en fikk et stykke flatbrød som bruktes som tallerken. Han sjøl satt i høysetet med et svært fat fullt av kjøtt og flesk. Så skar han av en kjøttlons og en fleskelons, og slengte dette bort til den som skulle ha det. Det var ikke noe fornedrende i den slags fremgangsmåte, det var rett og slett skikk og bruk. Hvis det for eksempel var suppmat eller graut, spiste alle av samme fat og alle dyppet sin grautskje i ett og samme melkefat. Husmenn og tjenestegutter hadde sine egne spiseskjeer, som regel laget av kuhorn. Disse skjeene ble vasket opp på den måten at eiermannen tørket av den med hånden, og satte den fra seg i en sprekk i veggen, klar til neste måltid.

Som før nevnt var det hos oss hvilested for ferdsmenn, og bestemor drev da også en li-

ten kafe. 1 kopp kaffe og 2 bakersnipper kostet 13 øre. Når det var marten på Stav i Tretten, da hadde bestemor ølrett i 8 dager. Hun kjøpte inn 200 flasker øl. Disse kunne hun ikke selge ut på 8 dager, men solgte til det var slutt. Engang satt 4 avholdskarere i bakstua og drakk øl. Jeg kom inn og fikk da en hel krone for å holde kjeft. Når bøndene kom til landhandelen, som var tvers over veien for oss, kom de som regel inn for å spille domino om kaffe. Jeg var ofte med og spilte, og løp ingen risiko for å tape, da jeg kjente alle brikkene på baksiden.

Ja, tiden gikk, og om høsten 1885 gikk jeg for presten for å bli konfirmert. Vi var hos ham hver mandag, i alt 32 ganger. For å holde tall på hvor mange ganger vi var der, skar vi et dypt skår i rekkverket på Kramperudbroen. Presten het Irgens og var forferdelig sint når vi ikke svarte riktig. Blant konfirmantene var det en som hadde gått i fire vintre for presten. Det var ikke noe som tydet på at han ikke var utrustet med alminnelig vett. Men lese bibelsteder og salmevers ville han ikke, og om man hadde slått ham i hjel, kunne han ikke greid å lese fadervåret. Han ble dog funnet bra nok den våren i 1886, men veien til himmelen var nok for ham mørklagt. Endelig var vi siste dag hos presten, og da ble vi en for en kalt inn på prestens kontor, hvor vi ble meddelt at vi var funnet gode nok til å vandre på den smale vei. Måtte love å ikke legge våre kristendomskunnskaper på hylla. Det lovet alle høytidelig. Ved denne anledning skulle det ofres til Prest og Klokke. Av meg fikk presten to kroner og klokkeren 50 øre. Gårdmannssønner måtte nok ut med mer. Ble konfirmert 2. mai 1886.

Da jeg våren 1887 var ferdig på den høyere allmueskole, ble det et stort spørsmål hva jeg skulle bli. Da jeg hadde forlest meg på sjøromaner, insisterte jeg på at jeg ville til sjøs. Bestemor, som var en virkelig klok og fornuftig kone, sa nei. -Du skal i butikk. -Javel, sa jeg, la gå, men

til sjøs skal jeg likevel. Noen dager etter kom ordføreren, Simen Skjøsberg, og spurte om jeg hadde lyst til å reise til Sande og bli diskenspringer i butikken til John Skjøsberg, Simens bror. Jeg ble selvfølgelig begeistret over tilbudet, og jeg fikk da beskjed om å gjøre meg i stand til reisen. I løpet av åtte dager var alt i orden. Da jeg var 2 år fikk jeg av en søster til bestemor en spesiedaler. Denne ble satt i banken, og sammen med litt jeg hadde spart selv, hadde jeg 18 kroner. Disse ble da hevet, så jeg hadde reisepenger til å komme ut av bygda, sa bestemor.

En søndags morgen kom en ferdsmann rekende, og jeg spurte hvor meget han ville ha for at jeg skulle få sitte på med ham til Lillehammer.

– Du får spandere en kopp kaffe på meg, så greier det seg, sa han. I hui og hast fikk jeg frem min lille kiste og begynte å pakke mine få eiendeler. Da begynte bestemor å gråte. Jeg, som var en modig maur, sa: -Dæ æ da fil inte noe å tute for at e skal reise. Du vet da godt at e inte kan bli her, e må jo ut. Da vi kom så langt som til Lunkeodden snudde jeg meg og så tilbake på mitt fattige hjem, som jeg da fikk et siste glimt av. Da kom tårene, å du store min som jeg gråt. Når jeg tenker på den episoden er det ikke fritt for at jeg blir tykk i halsen. Vi tok inn på Ormsrud Hotell. Værelset med kaffe og smørbrød om morgenen kostet 60 øre + fri skyss til Skibladner. Så kledde jeg av meg og la meg i sengen, men i all verden, hva var dette? Jeg sank og sank og ble nesten redd, for noe sånt hadde jeg aldri kjent. I sengen var en svær, bløt underdyne, noe som for meg var ukjent, da jeg aldri hadde ligget på annet enn halm. Men du verden så deilig og bløtt det var.

– Aksel reiste med Skibladner til Eidsvoll, og tog derfra til Oslo. Han overnattet hos Ole Gilbo, og på en tur i byen traff han Ole Toldstad, som var i garden. Neste dag reiste han så til Sande, og kom til John Skjøsbergs butikk, der han traff en pike som spurte hva han ville.

Er han John heme, spurte jeg. – Nei, her er det ingen som heter John, sa hun. – Han har da hett John bestandig, sa jeg. John var i et værelse ved siden av og overhørte samtalen. Han ropte: – Hær æ e, og så ble jeg buden inn i en stor salong med stort speil på veggen, sofa, stoler og et stort orgel. – Du er vel svulten, sa John. – Å jau, sa jeg, det er inte fritt for det. – Sofie, skrek han. La'n Aksel få noe mat. Den første retten var suppe med grønnsaker. Grønnsaker var for meg ukjent mat, og selvfølgelig likte jeg det ikke. Suppen spiste jeg, men grønnsakene rotet jeg opp på siden av tallerkenen. Sofie lurte på hvorfor jeg ikke spiste grønnsakene. – Nei, sa jeg, e æt itte gras, det æ kua som æt slik. En eldre dame som satt der inne lo seg aldeles fordervet.

– I begynnelsen var nok Aksel til alminnelig muntrasjon i miljøet, fordi han snakket øyværing. Det første året hadde han ingen lønn utover kost, losji og arbeidstøy. Andre året fikk han kr. 100,- . Men sjømannslivet hadde han nok stadig i tankene.

Som før nevnt, var jeg nokså underernært og som følge derav liten og spe, men da jeg kom til Skjøsberg og fikk regulær kost, tok jeg meg fort opp, og ble såpass sterk at jeg bar 100-kilos sekker opp en temmelig bratt trapp. Da det andre året hos Skjøsberg nærmet seg sin avslutning, skrev jeg til et hyrekontor i Drammen om hyre. Etter noen dagers forløp fikk jeg beskjed om at jeg kunne få hyre på barken «Familjen», hos kaptein Eriksen. Da Skjøsberg fikk se kortet, tilbød han meg kr. 200 pr. år. Det var godt betalt den gang, men nei, jeg var fast bestemt på å reise. Så en vakker dag sa jeg farvel til Skjøsberg og alle hos ham.

– I Drammen ble Aksel innlosjert hos en sjømannsenke, der han byttet sin lille kiste med en skipskiste, med bilde av en fullrigger inne i lokket.

Da jeg hadde flyttet mine eiendeler over i

over i den flotte kisten, syntes jeg allerede hadde kommet langt på vei til å bli en virkelig sjømann. Neste morgen gikk kapteinen og jeg om bord i en liten fraktesbåt som skulle til Kristiania, hvor «Familjen» lå og lastet props (kort tømmer som brukes til forstøtning og sikring i gruver) for England. Kapteinen spurte om jeg kunne ro. Joda, kom ikke der. Da vi nærmet oss «Familjen» sto kapteinen i prammen, og da jeg la til støtte jeg med bauen på prammen rett inn i skipssiden så kapteinen holdt på å stupe overende. –Nei, sa han, dette går ikke. Ut med årene igjen, og så begynte undervisningen om hvordan man legger til en skipsside.

– Så begynte sjømannslivet, og første tur gikk til Cardiff med «Familjen», en 100 år gammel seilbåt på 300 tonn. Kosten var skral; frokost og aftens besto av hard, grov skipskjeks, margarin som så ut som olje og svart kaffe uten sukker. Fra Cardiff gikk de til Halifax, Canada, og tilbake samme vei, tilbake i Oslo etter 6 mnd. Å krysse Atlanteren i en slik båt i storm og jobbe med seilene oppe i mastene må ha vært i overkant av hva vi ville kalle strabasiøst. Deretter mønstret han på en dampbåt som gikk til Spania, Skottland, så til Estland etter korn til Norge. Da han kom til Oslo igjen, bestemte han seg for å ta en tur til Øyer igjen

Da jeg kom til Lillehammer fikk jeg atter skyss med en ferdselsmann, og da jeg kom til Nybakken, ble min fine skipskiste lempet ned på bakken. Jeg gikk da inn uten å banke på, det var ingen som gjorde det i den tid. Jeg hilste og sa god dag. Bestemor satt og strikket. Hun så på meg over brillene, og da skjønnte jeg at hun ikke kjente meg igjen. –Er det mulig å få losji her noen dager, sa jeg. –Å nei, det kan du nok ikke, var svaret. –Ja, men du som bor her alene, hva vil du gjøre om jeg uten videre gir meg til her, sa jeg. Se på meg før du svarer. –Meine e inte da æ'n Aksel.

–Jau, da æ e, lys levandes, sa jeg. Da kom kafelars raskt på ovnen, og gjensynsgleden var stor. Da hadde jeg vært borte i 3 ½ år. I de dager var det ingen, i hvert fall fra Øyer, som hadde vært til sjøs, så blant mine jevnaldrende ble jeg ansett som den rene eventyrer.

– I mars 1889 mønstret han på en skute i Drammen, og seilte vesentlig på Østersjøen og Nordsjøen, mest med kull og trelast. Så mønstret han på en fullrigger i England, som seilte til Afrika. Det tok 90 dager til Cape Town, deretter 14 dager til Port Elisabeth. Neste tur gikk til Montreal der de lastet tømmer. Deretter til Edinburg, der de ble liggende i to måneder. Der lærte han en del engelsk, da de hadde en del kontakt med lokalbefolkningen. Så bar det mot Syd-Amerika, rundt Cape Horn og helt opp til San Diego.

Kommet nord for linjen (ekvator), møtte vi mange seilskuter som skulle til Europa. Å se en fullrigger eller firemaster for fulle seil komme brasende gjennom sjøen, mens skumskavlene slynges til side av den skarpe baugen, er et av de stolteste syn man kan se til sjøs. Et syn som ikke eksisterer lenger, og heller ikke riktige sjøfolk.

– Etter 183 dager kom de til San Diego, den lange tiden skyldtes delvis at det kunne ta lang tid å runde Cape Horn med seilbåter, p.g.av vanskelige vindforhold. Mens de lå her, så de flere amerikanske marinebåter, og da bestemte han seg for å rømme fra skuta, lære seg ordentlig engelsk, og så mønstre på i marinen. Det var visstnok ganske vanlig å stikke fra kontrakten hvis man var misfornøyd, og på denne båten var både hyrene og kosten ganske dårlige, så det var flere som tenkte de samme tanker. Han fikk det rådet å komme seg ut av byen så raskt som mulig, for mange av skipsoffiserene gikk rundt i byen og sporet opp igjen mannskaper som forsøkte å rømme.

Torsdag og fredag hadde jeg brakt i land alle

mine klær, som jeg fikk lagret hos en svensk restauratør som skulle ta vare på dem inntil videre. Påskemorgen kl. 10 om formiddagen tok jeg resten av mitt tøy i en bylt, og idet jeg hoppet opp på rekken for å gå i land, kom styrmannen ut og spurte hva jeg skulle. –Jeg skal opp til en vaskekone med en del skittentøy, sa jeg. Hun vasker billig. –Vil du i morgen ta med noe for meg? –Selvfølgelig, gjør det bare i stand. Jeg gikk opp til restauratøren, pakket en del klær i en vadsekk og gikk ut på gaten. Mens jeg lurte på hvilken retning jeg skulle ta, kom det en sporvogn, som jeg tok til endestasjonen.

– Så følger en beskrivelse av forskjellige småjobber rundt omkring, og at flere av mannskapene fra hans båt hadde rømt, men at de ved hjelp av politiet hadde tatt så å si alle sammen igjen. Han traff bl.a. en nyinnvandret norsk familie, som han arbeidet for. Denne mannen rådet Aksel til å ta land, han kunne få 600 mål og bare betale tinglysingen.

Jeg har gjort mange tabber i mitt liv, men at jeg ikke fulgte hans råd er en av de største dumheter jeg har gjort, det har jeg utallige ganger angret bitterligen på. Men når man er ung og dum, og ikke har lært å tenke og resonnerer, da svikter ofte hellet. Hadde jeg på skolen lært å tenke istedenfor å pugge salmevers, hadde jeg sikkert vært millionær i California.

– Han sto hele denne tiden på liste for hyresøkende, og han fikk igjen hyre på en irsk fullrigger, og via Irland endte i Rouen, Frankrike. Han hyret så på en fraktesbåt som fraktet vin fra Alger til Rouen, deretter til Bergen, der de ankom i mai 1893. Så dro han med en lastebåt til Oslo, og derfra en tur til Øyer igjen.

I Øyer ble jeg den gang fetert nokså meget, og ble da betraktet som den rene eventyrer. Hvor jeg kom måtte jeg fortelle om mine opplevelser, spesielt fra det mørke Afrika. Og jeg satte ikke mitt lys under en balje. Tror jeg var nokså overlegen

og veldig klok. En gang kom det inn på Afrika, og en kone spurte om jeg blant de ville var utsatt for mange farer. –Ja, en gang jeg var der ute i jungelen ble jeg forfulgt av en svær tiger. Jeg kom meg opp i et svært tre som hadde greiner der rakk langt utover en liten elv. Jeg klatret utover en gren, da sto det på den andre siden en løve og gapte mot meg. Jeg så ned i elven om det var noen redning, men der lå det et uhyre av en krokodille. Så ville jeg ta tilflukt høyere opp i treet, men der lå en boa constrictor, og da så det mørkt ut. Konen lurte på hvordan jeg i all verden greide meg da. –Jeg greide meg ikke, bestene rev meg i tusen filler. –Å nei å nei, sa gamla, mens de yngre lo av full hals.

Hjemme den gang møtte jeg Jonette, som senere ble min hustru. Hun fortalte meg senere, at da jeg sa adjø til henne, tenkte hun at det er nok det siste jeg ser til ham. (Jonette kom fra en plass under Romungard). Mens jeg var hjemme var Bjørnstjerne Bjørnson i Øyer og holdt et avholdsforedrag. Av foredraget husker jeg ikke noe annet enn at B.B. ofte sa «jeg», og jeg kom i tanker om at også nå i dette skrift brukes «jeg» nokså titt.

– Han dro så til Oslo igjen, og kjøpte billett på en emigrantbåt til New York. Der mønstret han igjen på en seilbåt, som gikk på Haiti, derfra til New York, der han mønstret av igjen. Der oppsøkte han et marinerekutteringskontor, og ble innrullert i marinen. Etter 3 uker ble han overført til marinens nyeste og største skip, krysseren «New York». Deres første tur var til Rio, der det var krig mellom marinen og hæren, og noen amerikanske båter var blitt skadet i tumultene. Aksel kom ikke i strid, den brasilske marinen ga seg, og presidenten fortsatte som før. I 1895 var han med under åpningen av Kielkanalen, der de paraderte for keiser Wilhelm. Keiseren var to ganger om bord mens de lå der. I 1896 var Aksel

med i en parade foran Det hvite hus under innsettelsen av McKinley som president. De seilte lenge omkring på østkysten, og han forteller mange historier om livet ombord og i forskjellige havner.

Da jeg i 1896 ble avmønstret fra Flåten, tok jeg en svipptur til Norge. Så fremt jeg mønstret på igjen innen tre måneder, ville jeg få tre måneders hyre for den tiden jeg hadde hatt ferie. Jeg passet opp tiden og mønstret atter om bord i «New York». Da jeg var hjemme denne gang, var det siste gang jeg så min bestemor. Hun døde straks etter, og da jeg fikk denne beskjed, syntes jeg det var svært trist, for da forsvant det hjem som på en måte hadde vært mitt, da hun vandret bort.

– Så, den 16. februar 1898 ble et amerikansk slagskip sprengt på havnen i Havanna, og 267 mann omkom. Cuba var da spansk, og den 20. april erklærte Spania krig mot USA. «New York» var da flaggskip, og kommanderende admiral var om bord.

Da jeg en ettermiddag var langt nede i skipet for å inspisere at de vanntette dørene til diverse rom var forsvarlig tettet, husker jeg at jeg tenkte på at –her er jeg, en gutt fra Øyer, og nå om bord i et stort amerikansk krigsskip i krig med Spania. Dette må vel være det man kaller eventyr.

– Han beskriver så slaget mellom Spania og USA ved Cuba, der USA gikk seirende ut av krigen, og Aksel kom fra det uten å bli såret. Hans skip fikk besøk av presidenten, og Aksel bar det amerikanske flagget og sto bak presidenten under æresmiddagen. Etter en nærmest paradetur langs kysten, der de ble hyllet for seieren, mønstret han av fra marinen og reiste hjem til Norge.

Under reisen over Nordsjøen var det en passasjer som kom bort til meg og lurte på om jeg ikke var fra Nybakken i Øyer. Da jeg bekreftet dette sa han: Jeg har vært med og turet ditt gravøl sammen med flere fra Øyer. Det var et sted oppe i Minnesota, fortalte han, som var fra

Flatstulen. Det var noen i Øyer som hadde skrevet og fortalt at jeg hadde falt i krigen.

– Han oppsøkte så Jonette, som da bodde i Oslo, og fikk jobb hos hennes onkel, i et auksjonsfirma. Senere kjøpte de en auksjonsforretning sammen i Sarpsborg, dit Aksel flyttet i 1902. Han drev godt, og en tid sto han som eier av 36 eiendommer i Sarpsborg. Så kom krakket, og i 20-årene tapte han nesten alt, men i 1928 startet han manufakturforretning, og spesialiserte seg på arbeidsklær. Men auksjonsforretningen fortsatte helt fram til krigen, og han hadde liknende forretninger i Fredrikstad, Oslo og Trondheim. Sammen med en annen bygde og drev han kino i Sarpsborg. Han skaffet distriktets første bil, en Buick 1906, og han kjøpte flyet «Curtis», som var det første som fløy over Nordsjø-

en. Klesforretningen ble drevet av hans sønnesønn inntil for noen få år siden, da den ble avviklet. «KlæsJohansen» er fremdeles et begrep i Sarpsborg. Det er en ting som synes underlig, han nevner aldri sin mor, og det ser ikke ut til at han har forsøkt å oppsøke henne.

Mine opplevelser til sjøs kunne nok bli mer interessante om jeg hadde vært så fornuftig at jeg hadde ført dagbok, men dette blir jo bare bruddstykker etter hukommelsen. Jeg blandet meg opp i alt mulig, men det er jo slik at den som vil smake på alt får både surt og søtt. Jeg tapte alt jeg hadde slitt og spart i 46 år, men som jeg sa til meg selv: på, n igjen! Manglende kunnskaper har vært en hemske. Når man er så naiv og dum som jeg var, burde man ikke reist ut i verden. Men en ting har jeg erfart: det lønner seg å være ærlig og rettskaffen.

Aksel og Jonette Johansen.

Bli medlem i Øyer og Tretten Historielag og ta del i våre mange aktiviteter!

Medlemskapkontingent kr. 200,- pr år.

**Bruk kontonummer 2002.20.00595,
og husk å oppgi navn, adresse og gjerne
e-postadresse om du har.**

På den eldgamle stad

*Innpå Solseter stul, på den eldgamle stad
vil jeg leve min ungdom så lystig og glad.
Der vil flyenes sus – tone sommerens brus,
hele Fjell-Noregs mektige kvad.
Der vil lengselsdrømmen min
drømmes om og om igjen,
om jeg glemmer alle andre, vil jeg aldri glemme den.
Hele soldagen lang
vil jeg synge min sang
om den lykke som følger min gang.*

*Når det skumrer mot kveld – og det stilner ved natt,
vil jeg sove – og drømme – om kjæresten min.
Om jeg enn er alene – så ensom – forlatt.
Er han hos mig i tanker og sinn.
Og jeg syn's han er meg nær –
og han sier: Du er kjær,
og hvor hen du går i verden vil jeg følge på din vei.
Ja, når solgull ved gry –
legger glans over fly –
vil jeg smile til livet på ny.*

Josef Strand

Da krigen kom til Aasletten i Øyer

Dagny Stauri f. Wedum fortel til Rasmus Stauri

Ho var fødd 25.juli 1922, og var nesten 18 år da krigen kom til Gudbrandsdalen. Foreldra, Agnethe Wedum f. Haug (1887-1963) og Theodor Wedum (1882-1965), dreiv gardsbruk og pensjonat på Aasletten. Dei fekk seks ungar, og Dagny var den nest yngste. Dagny Stauri arbeidde ved Gudbrandsdalens folkehøgskule på Hundorp frå 1944 til 1987. Eg gjorde eit lengre intervju med henne i 1992, to år før ho gjekk bort. Dette utdraget handlar mest om korleis familien opplevde den tyske innmarsjen i Øyer. Teksta er sett om til eit talemålsnært nynorsk.

RS: Korleis opplevde du den tyske invasjonen i april 1940 som 17-åring?

Dagny Stauri: Eg var konfirmert i 1937, og da var eg 15 år. Da tyskarane gjekk inn i Polen 1.september 1939, var eg fylt 17 år. Den dagen hugsar eg vi var ”oppi spisstugun”, oppi øvre bygningen på Aasletten. Vi hadde plukka tyttebær om dagen. Eg ser ikkje tyttebær den dag i dag med mindre eg kjem i hug 1. september den gongen. Da hadde vi tømmt utover tyttebær i traug som stod der, og da hugsar eg at vi fekk den beskjeden at det hadde brote ut verdskrig. Det var veldig tung. Eg hugsar ho mor gret som berre det. Ho gret så – storgret. Ho fortalde oss om 1905 da det var mobilisering, og karane skulle innover.

Heime hadde vi det slik at vi budde i midtre bygningen om vinteren, og når våren kom, flytte vi oppi øvre bygningen, for da skulle vi ha gjester. Vi hadde ikkje vunnet å flytte oppi der enda. Dette var fyrst på april. Da vi kom åt den dagen tyskarane nærma seg Øyer, hørte vi det skaut sør ved Hunder stasjon. Vi hørte det skaut og knitra og da sa han far: ”Nå må vi sjå

te å kåmma oss unna”, sa han, ”for dette her går itte vel!” Ja, så begynte vi å gå oppigjennom bygda. Han Sigurd¹) og eg vart liggjande under ein diger stein oppi Joengjet der, og det knitra over hovudet på oss, for det var jo mitraljøser. Dei skaut som berre rakker’n. Men så flaug vi frå tre til tre, og kom nå til slutt opp til Kaldhol. Vi fekk bu på Jahr, for dei hadde godt om plass. Vi fekk halde til på kammeret der, og der låg vi heile bunten på flatsenger. Så åt vi nå i hop, vi var der i tre-fire dagar, men da vart han far lut lei detta der. Det passa ikkje han å ha det på den måten, og da hugsar eg far sa: ”E håpe ingen av døkk i framti’n behøve å vera inderst”, som han sa. Og med det meinte han at ingen av dykk treng å bli trengt innafor og ha det vondt. ”Nei, e vil sjå ned ein tur og sjå håssen detta ha gått”. Vi hadde vore på Jahr og sett at tyskarane tok bilen vår. Den rulla dei ut av garasjen og tok med. Så tok dei syklane våre, og vi gret for kvar ting som vi såg vart borte. Så sa han far: ”Nå vil e gå ned att!”

¹ Sigurd er en eldre bror, f. 1931.

Han gjekk nedpå garden, gjekk nå ned med faste skritt - han ante ikkje kva dette hadde på seg - og plutselig kom det tyskarar ut frå midtre bygningen. Det stod ein tysk soldat der med spekeskinka hans far, og ein femkilos margarinkladd. Tyskaren drog pistolen. Han drog våpen med ein gong mot far, peikte på han og skreik i: "Hände hoch!". "Kom att med smøré mine!", svara den andre. Men tyskaren berre peikte, og gjekk baklengs unna og kjørte vekk. Så gjekk nå far inn, og da vart han fortvila, for der hadde det gått inn fem granatar. Det hadde gått inn ein nedpå butikken²). Tøyvarer og alt låg i ei stor mølju. Det hadde gått inn granater i midtre bygningen. Merket etter ein granatsplint stod att lenge etter krigen ved inngangsdøra. I øvre bygningen hadde det gått inn ein granat, og der stod det att noko ettersuppe etter engelskmenn, for det hadde vore eit engelsk sanitetskorps der før tyskarane kom. Dei hadde budd der i nokre dagar. Eg hugsar ikkje nøyaktig kor lenge. Det hadde gått inn ein granat i dekketøyskåpet til mor, så det var søyllbrød det som fanst av dekkjety.

Men det som verre var for far var grisehuset, der ein granat hadde drepe to grisar. Far stod der og var fortvila. Da han kom opp att til Jahr, sa han: "Nei, detta e stussleg!" Da var han utafor.

Men så eit par dagar etterpå ville vi ikkje vera der lenger. Vi syntest det var så fortvila og gå der og ikkje ha noko å gjera, og så tenkte vi: "Gud, å koma ned att med tyskarar og greier, og vi unge jenter!" Eg hugsar vi knytte på oss "hugutørkle" og hadde på oss stygge klede, og såg riktig grimme ut. Så kom vi ned att på garden, og der var det ikkje folk å sjå. Men det gjekk ørlite tid så kom det fullt med tyskarar

i øvre bygningen. Dei var der i nokre dagar, og da dei reiste att, låste dei opp og tok med seg det som var av sengetøy. Men vi jentungane....ja, eg skjønnte ikkje eigentleg kva det hadde på seg, for ho mor gret så. Mor vart veldig lei seg, for å seia det slik, og det gjekk ikkje lenge før han far vart veldig nervøs, dette gjekk frykteleg inn på han. Eg trur han gjekk ned tjue kilo på stutt tid.

Dei dagane desse tyskarane budde der, var svært rare for oss. Du veit stabburet for han far var hellig! Når vi slakta eller stelte med mat, så var det far som gjorde det. Når det var slakting, var det han som parterte og salta ned, han som kjøpte inn mat. Stabburet var for han kornkammerset. Ingen måtte koma stabburet for nær – det var hans felt. Tyskarane begynte å gå bakafor der og late vatnet, og det skulle far ikkje ha noko av. Da skreiv han ein diger plakat med kopiblyant: "Pissing for-

Ca. 1939. Bak fra. v. Agnes Wedum (1920-2012), Elisabeth Tostrup Røssum (1923-?), Dagny Wedum Stauri (1922-1994), Foran Anna Lunke Lundberg (1923-2006) og Kjersti Kaldor Gillebo (1922-2009). Foto: Normann.

budt!" Det skjønte tyskarane, og det vart slutt på den trafikken. Men det passa ikkje han å gå utpå gardsplassen og vera den som var kua - han retta ryggen støtt. Men da dei reiste frå garden, datt han heilt i hop, hugsar eg. Han vart veldig nervøs.

RS: Kva har du av minne frå krigsåra?

Dagny Stauri: Under gjennommarsjen i Øyer hugsar eg det vart fortalt om ei gammal kjer-ring som vart liggjande att åleine i huset sitt sør for oss på Aasletten. Ho låg i ei lita seng der. Ho heitte Mari Åberg, og hadde ein liten svart buhund liggjande innåt seg. Da tyskarane skaut seg fram, gjekk det inn ein granat i huset og bikkja vart drepe. Eine sengestetten vart unnaskote. Da folk fann ho att eit par dagar etterpå, låg kjerringa der like heil og uskadd – ho var sjølvsgatt livredd. Ho låg styggeleg skrått i senga da stetten var borte, men ho tok ikkje noko mèn av det. Ho livde i mange år etterpå og vart nærare 90 år, trur eg. Elles var det ein dag det tok til å skyte noko forskrekkeleg bortpå Granerudmoen, det knitra og skaut forskrekkeleg. Det viste seg at det var ein bil med ammunisjon som hadde teke fyr, og brann opp. Da hugsar eg han far – vi skjønnte verkeleg kva som hadde teke på han.

RS: Men du sjølv da, og syskena dine. Korleis gjekk det?

Dagny Stauri: Vi fekk blendingsgardiner. Det var utenkjeleg å ha på noko lys, gjera noko etter at det var mørkt slik at vi kunne sleppe ut lys. Heile bygda låg jo mørklagt. Det syntest eg var hardest, kanskje, dette å bli og kjenne seg slik innestengt. Eg kan hugse om kveldane da mor og vi ungane sat att på kjøkkenet med tenestejentene som var hos oss – da spelte vi Ludo, så spelte vi kort. Men mor var veldig skvetten og redd, og med ein gong ho hørte

Dagny Wedum, ca 1938/39 på verandaen mens hun spinner. Ukjent fotograf.

noko som knatt ute eller inne, sa ho: "Hysj, unger - kå e det for någå?" Så såg vi nå etter, og vanlegvis var det bror min som budde i nedre bygningen. Han kom og banka forsiktig på porten. "Å, e det berre du, Bjarne, ja berre kom inn!" Da roa det seg att. Men eg hugsar at mor var veldig skvetten. I det heile tatt var vi veldig skvetne under krigen, for det hende så mye heile tida som vi hørte om, og stadig var det tyskarar som gjekk forbi.

RS: Kva med matstellet?

Dagny Stauri: Ja maten, vi hadde jo mat, men det var sjølvsgatt ingen overflod. Eg hugsar ho mor blanda ut smøret støtt. Vi hadde ikkje nok smør anna enn at ho blanda ut ei slags mjølvjevning, og blanda ut margarinen, og hadde i noko gul farge. Det er skam å seia at det var godt, men vi åt det nå. Eller ho tok poteter og mosa opp og blanda inni smøret, som vi brukte som smør på brødskiva.

² Bjarne, ein eldre bror, dreiv butikk på Aasletten.

RS: Korleis vart krigsåra for deg?

Dagny Stauri: Eg gjekk på folkehøgskulen på Hundorp til om våren til 9. april 1940, da reiste eg heim att og vart heime eitt år før det vart meir skulegang - hotellfagskulen i Åsgårdstrand. Men i 1942 kom eg til Oslo, og skulle vera ved sentralbordet på hotell Continental. Der vart eg berre ein og ein halv månad, og måtte reise heim att til Øyer. Det hende ofte det var flyalarm fleire gonger om dagen. Det var eigentleg ikkje det verste. Om kvelden hadde eg seine vakter og måtte gå frå Heggeli stasjon til huset eg budde i. Det gjekk stor sett greitt det, men det var støtt denne utrygge stemninga rundt oss. Ein kveld vart eg vår ein tysk soldat som gjekk etter meg heilt opp til døra, og eg bestemte meg for at dette ville eg ikkje meir, og reiste til Øyer att. Elles var eg på Vest-Oppland i gardsteneste, og på Gjøvik i hotellarbeid før eg kom til Hundorp i 1944 som assistent hos Lise Stauri (1882-1949).

Skulen på Hundorp vart stoppa av NS i 1943, da dei som var her dreiv ein skule og eit ungdomsarbeid som ikkje passa nazistane. Folkehøgskulen vart sett på som eit mot-

standsreir. Det var lokale NS -folk som fekk stoppa skulen, og det vart omgjort til "Hundorp skolehjem" - skule for "vanartede piker" som det heitte. Da eg kom hit var det 24 jenter her, og det var ikkje enkelt. Det var mange betremanns barn som altså hadde "skeia ut", og eg såg mye menneskeleg elendigheit blant desse unge, utan at eg vil gå nærare inn på det her. Men det var tungt for dei som skulle stå for det heile - det er ei anna historie. Dei hadde undervisning, norsk og rekning og litt foredrag, men det var mye aktivitetsarbeid og sosialt hjelpearbeid for å gi dei noko å leva for. Det var ikkje enklare ved at det var tyske soldatar på Frya, og fleire av jentene var ofte å sjå der nede.

Eg hugsar godt 7. mai. Da skjønnte vi at freden kom! Det kom folk hit åt Hundorp og fortalde at flagget var heist på Isum. Vi her på skulen heiste flagg, og feira med kaffe. Vi feira så godt vi kunne med desse elevane da, men utover bygda vart det jo mye glede og mye ståk. Og her på Hundorp vart ein ikkje arbeidslaus, da mye var nedslite etter krigen, og det var berre å gripe fatt i det som venta.....

Aasletten Pensjonat. Foto: Normann.

«ved Selvstændighed at vorde det lykkeligste Land»

Valget i Øyer i 1814

Oddbjørn Evenshaug

Det var et fornemt reisefølge som svingte inn på tunet på prestegården i Øyer ved nitiden den kalde vinterkvelden 1. februar 1814. På trappa stod sokneprest Peder Dybdahl klar til å ta imot de celebre overnattingsgjestene. Ut av en staselig spisslede steg ingen ringere enn stattholderen i Norge, prins Christian Frederik, som var på reise fra Eidsvoll til Trondheim. I prinsens reisefølge var flere adjutanter, sikkerhetssjefen major Arntzen og hans mannskaper og etatsråd Carl Henrik von Holten, som fungerte som en slags pressetalsmann og sekretær for prinsen.

Prins Christian Frederiks tur til Trondheim

Prinsen hadde lagt ut på reisen fra Eidsvoll Verk 31. januar og stoppet flere steder før han kom til Toten, der han overnattet hos proststen. Det var vanlig at storfolk overnattet på prestegårdene når de var ute og reiste. Neste dag spiste han middag hos proprietær Anders Erichsen Lysgaard på Biri før han på veien videre til Øyer stoppet på Vingnes i Fåberg og lot seg hylle av folk på markedet der. Både der og andre steder delte prinsen ut reisedalere i sølv til de mest ansette menn soknet. Han formante mottakerne å risse innskriften på mynten inn i sin hjerter: *"Urokkelig som Dovres høje Fjelde staaer Norges Sønners Troskab, Mod og Vælde"*.

Etter overnattingen på Øyer prestegård dro han videre kl 10 neste morgen. Christi-

an Frederik skriver i sin dagbok fra turen at han overalt i prestegjeldene i Gudbrandsdalen fant de samme inngrodde følelser overfor svenskene, og at folket krevde krutt og kuler for å verges seg mot disse undertrykkerne. Før ville de dø med våpen i hånd for å forsvare sitt fedreland enn å dø langsomt som svenske slaver. Ved Kringen forsikret en av de frammøtte at hvis en fiende skulle komme hit igjen, ville de få samme mottagelse som de skotske leietroppene i 1612, "om end med mere menneskelighet". Et utsagn prinsen kommenterer slik: "Jeg tviler dog paa, at der vilde vises større menneskelighet, hvis der kom til stykket."

Prinsens hensikt med turen Trondheim var å lodde stemningen i folket etter at han hadde stilt seg i spissen for en norsk selvstendighetsbevegelse. Bakgrunnen var Kielfreden av 14. januar 1814 mellom kongen av Sverige og kongen av Danmark-Norge. Avtalen i Kiel avsluttet Napoleonskrigene i Norden og bestemte at kong Frederik 6. som tapende fransk alliert, skulle avstå Norge til kongeunion med Sverige. Den 27-årige prins Christian Frederik, som var kommet til Norge i 1813 som kongens stattholder, så muligheten for å hindre svenskene i å overta Norge og ville utrope Norge til et selvstendig rike med seg selv som eneveldig konge.

Tilbake på Eidsvoll innkalte prinsen 21 av Norges ledende menn til et såkalt stormannsmøte for å diskutere landets framtid. Her ble

Prins Christian Frederik. (Wikimedia Commons).

man enige om ikke å godta fredsavtalen, men erklære Norge som en selvstendig stat. Stormennene avviste prinsens krav på tronen i kraft av arveretten. Et stort flertall hevdet at ettersom Kongen av Danmark hadde frasagt seg retten til Norge, var suvereniteten falt tilbake til det norske folk. Folket selv måtte bestemme sin forfatning og hvem som skulle ha den utøvende makt.

Christian Frederik ga etter og gikk med på å avskaffe eneveldet. Det ble bestemt at en folkevalgt forsamling skulle komme sammen for å gi landet en grunnlov og velge en konge. Dermed var folkesuverenitetsprinsippet knesatt i Norge. Tanken om folkets rett til å bestemme over seg selv hadde seiret. Det var enighet om at inntil videre kunne Christian Frederik styre riket.

Christian Frederiks politiske kupp

I et åpent brev av 19. februar 1814 skrev Christian Frederik at folket var løst fra eden til kong Frederik og mante til motstand mot

å underkaste seg Sverige og forsvare norsk selvstendighet. Prinsen tok tittelen "Norges regent" og kunngjorde at "nasjonens valgte og opplyste menn" skulle samles på Eidsvoll den 10. april for å vedta en regjeringsform som kunne trygge folkets frihet. Ved slik å sette Kieltraktaten til side og erklære Norge fritt og selvstendig, gjorde prinsen det vi må kunne kalle et politisk kupp.

Valgene av representanter til riksforsamlingen skulle være indirekte og skje i to trinn. På landet skulle menighetene først velge to valgmenn fra hvert prestegjeld. Dette kan vi kalle primærvalgene. Deretter skulle valgmenne møtes på et sentralt sted i hvert amt (fylke), der de seg i mellom skulle velge tre representanter fra amtet til riksforsamlingen på Eidsvoll. Dette kan vi kalle representantvalgene. I byene var ordningen den samme, men varierte noe med hensyn til hvor mange representanter man fikk velge.

Men hvordan skulle et slikt valg kunne gjennomføres i lokalsamfunnene? Valg var noe helt nytt, og politiske møter noe helt fremmed. Det var ikke forsamlingsfrihet i Norge, og folk var ikke vant til å stille på møter. Men prinsen hadde ett effektivt organisasjonsapparat til rådighet, nemlig kirken. Kirker fantes overalt, og der var folk vant til å gå. Biskopene og prestene var kongens lojale embetsmenn, og prestene hadde under eneveldet en spesiell rolle som kongens talerør ut til folket. Valget ble følgelig organisert via biskopene, som instruerte sine prester om hva som skulle skje.

Christian Frederik ønsket å gi en så viktig begivenhet en religiøs ramme. Han koblet derfor valget sammen med en egen bededagsgudstjeneste. I et brev til biskopene 19. februar forordnet han at Norges folk skulle samles i kirkene for å bli informert om hva som hadde skjedd og instruert om hva som skulle skje. I

gudstjenesten skulle det sverges ed til Norges selvstendighet, og etter gudstjenesten skulle det velges valgmenn under prestens ledelse. Valgene i 1814 måtte gjennomføres før Carl Johan rakk å gjøre krav på den krigspanten som Kielfreden hadde gitt svenskekongen. Uten det kirkelige organisasjonsapparatet ville det ikke vært mulig å få avviklet valgene på den korte tiden man hadde til rådighet. Prinsens bruk av kirken i den politiske prosessen i 1814, og geistlighetens villige deltagelse, viser den tette sammenvevingen av stat og kirke.

Bededagsgudstjenesten i Øyer kirke 4. mars 1814

Tradisjonelt ble bededagsgudstjenester holdt på fredager. Muligens var denne gudstjenestens særlige bønnekarakter en medvirkende årsak til at nettopp denne dagen ble valgt i disse urolige ukene vinteren 1814. Bededagsgudstjenesten skulle holdes fredag 25. februar eller den påfølgende fredag.

I Øyer ble bededagsgudstjenesten holdt fredag 4. mars. Prestegjeldets husfedre fikk beskjed om å innfinne seg. Det ble gitt lite eller ingen informasjon om hva som skulle skje. Ganske mange fra Øyer hadde vært ute i krigen i årene før 1814, slik at noe informert om den politiske situasjonen var nok folk i Øyer. Men neppe mange var orientert om hva som

Øyer kirke ca. 1900. (kirken.oyer.no).

skulle foregå akkurat denne dagen, annet enn at det skulle være en høytidelig begivenhet i kirken.

I kirkeboka for Øyer har Dybdahl notert: *"Den 4de Marti. I Hoved-kirken blev efter den høyere Øvrigheds Anordning holdt en Bededag i anledning af Hans Høyheds Prindz Christian Frederichs Antagelse til Regent i Norge."*

Gudstjenesten ble gjennomført i henhold til instruks i prinsens brev av 19. februar til biskopene og nærmere anvisning i et Circulaire av 20. februar 1814 som biskopen i Akershus stift, Frederik Julius Beck, sendte sine prester sammen med prinsens åpne brev i anledning bededagsgudstjenesten.

Etter epistelteksten og en salme holdt Dybdahl en kort tale om den politiske situasjonen og hva som skulle skje. Deretter leste han Kong Frederiks åpne brev av 16. januar 1814, der kongen gjorde rede for at han hadde frasagt seg alle "Rettigheter og Adkomster" til kongeriket Norge og samtidig løst alle innbyggerne i Norge fra troskapseden til kongen. Dybdahl leste også opp prins Christian Frederiks åpne brev av 19. februar der han mante til motstand mot å underkaste seg Sverige og oppfordret folket til å hevde og forsvare sin uavhengighet og selvstendighet.

Dybdahl avsluttet med å oppfordre til edsavleggelse med ordene: *"Svørge I, at hævde Norges Selvstændighed og at vove Liv og Blod for det elskede Fædreland?"* – Stående og med hånden hevet ble det svart: *"Det svørge vi, saa sandt hjælpe os Gud og hans hellige ord!"*

Etter edsavleggelsen leste presten en bønn som var skrevet for anledningen av biskop Bech. Den lange bønningen ble avsluttet med forbønn for fyrsten og om velsignelse over ham og folket.

Formelt var folkeeden som ble avlagt i kirken bare et løfte om å hevde Norges selvsten-

dighet. Men i realiteten bandt prinsen på den måten folket og de valgte utsendingene til riksforsamlingen til sin politikk. Folk hadde ikke anledning til å reservere seg, men vi skal ikke se bort i fra at en og annen holdt munn under edsavleggelsen. Selv om de fleste ganske sikkert ønsket et fritt og selvstendig Norge, fantes det nok dem som syntes de hadde våget nok liv og blod i de sju nødsårene de nettopp hadde lagt bak seg, og det kan nok også ha vært ulike meninger om hvor klokt det var å provosere svenskene på denne måten.

Teksten som sokneprest Dybdahl prekte over etter at eden var avlagt, var bestemt av prinsen, Davids salme nr. 62, vers 8 og 9: *”Hos Gud er min Frelse og min Ære; min Styrkes Klippe, min Tilflugt er i Gud. Forlader Eder på Ham til enhver Tid, kjære Folk!”* – Så vidt jeg vet er Dybdahls preken ikke bevart. Men bededagsprekenen til 16 andre prester rundt omkring i landet er trykt. Vi kan vel anta at disse er rimelig representative for prestenes forkynnelse denne dagen. Karakteristisk for prekenene var den sterke nasjonale patos, med understrekning av at ”gamle Norge” igjen kan bli et fritt og selvstendig rike, og en tilsvarende sterk hyllest til prinsregenten Christian Frederik, som ved Guds nåde ble beskrevet som et viktig redskap i den skjebnesvangre tiden som man nå gjennomlevde.

Et godt eksempel på en som virkelig lot patriotismen flomme på prekestolen, var biskop Johan Nordahl Brun i Bergen. Han var en stor retoriker, og denne dagen sparte han ikke på kruttet: *”Forsvar dit Liv, din Eiendom! Overgiv ikke dine umyndige Børn til Slavelenker! Det er Guds Røst i vort Hjerter.”* Han angrep Kieltraktaten: *”Men vi fribaarne Nordmænd lade os ikke mageskifte som man bytter Fæ”,* og Sverige med kronprins Karl Johan i spissen fikk sitt pass påskrevet: *”Ak! Der hvi-*

ler Blodskyld over Sverrig! De have valgt til Kronprinds en oplært Menneskeslagter.” – Før året var omme, var svenskekongen blitt Norges konge, Karl Johan Norges kronprins, og Johan Nordahl Brun den nye kongens lojale embetsmann.

Valget av valgmenn

Etter gudstjenesten skulle det velges valgmenn fra Øyer prestegjeld. Sokneprest Dybdahl ledet valget. Det skulle velges to menn blant *”civile, geistlige eller militære Embedsmænd, Brugseiere, Jorddrotter eller Gaardbrugere”*. Den ene av de to valgmennene skulle etter prinsens påbud være av bondestanden. Bare menn over 25 år kunne velges. Kvinner, husmenn og tjenestefolk var utelukket. De fikk heller ikke stemme. Instruksene fra sentralt hold ga få retningslinjer for hvordan valget skulle foregå rent praktisk. Det var for eksempel ikke bestemt at valget skulle foregå skriftlig.

Resultatet av valget var at prokurator Peder Dybdahl og gårdbruker Erich Johannesen Jevne ble utpekt til å representere Øyer på amtsmøtet som skulle velge utsendinger til Eidsvoll.

Peder Dybdahl var 28 år og sønn av sokneprest Dybdahl. Han var utdannet jurist og arbeidet som prokurator (sakfører) i Øyer. Dybdahl var gift med Helene Margrethe Broch, og de bodde på nordre Bryhn. I 1822 ble han byfogd i Bergen og justissekretær i Høyesterett i 1823. Han døde i Christiania samme år, bare 37 år gammel.

Erich Jevne var 37 år, gårdbruker og lensmann i Øyer og en framtrедende mann i bygda. Bare 21 år gammel etterfulgte han faren som lensmann. Både Erich Jevnes far, farfar og oldefar hadde vært lensmann i Øyer. Han var gift med Ingeborg Iversdatter Bøe fra

Gausdal. Erich Jevne var lensmann til 1830. Da overtok sønnen Johannes bestillingen som lensmann. Erich Jevne døde i 1835.

Adressen fra Øyer

I instruksene fra prinsen het det at det skulle skrives en adresse til prinsen om valget, der det skulle bevitnes at eden var avlagt og at valgmenn var valgt. Adressen fra Øyer har denne ordlyden:

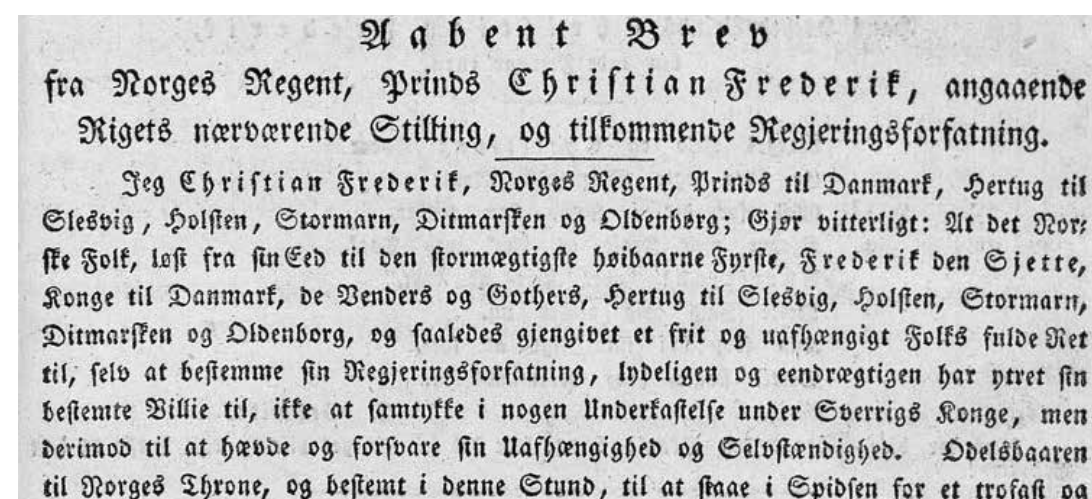
Adresse Til Hans Høyhed Prinds Christian Friderich, Norges Regent, Prinds til Danmark, Hertug til Slesvig, Holsteen, Stormarn, Ditmarsken og Oldenburg.

Igjennem en stor Række af Aar har Norge nydt Fredens Velsignelser og været et lykkeligt Land. Ved Begivenhedemes Omvæltning skulde det nu omsider været det ulykkeligste blandt alle Riger, om ikke det alviise Forsyn havde ved at skjænke os Deres Høyhed til Rigets Bestyrer, aabnet Udsigt for Norge til under en viis Styrelse og ved Selvstændighed at vorde det lykkeligste Land.

Den Mildhed i Grundsætninger og Retskaffen i Sindelag, hvormed alting bestyres, har

den strengeste Fordring paa Normændenes Troeskab og Høyagtelse, og ville vi kun forgiæves stræbe i Udtrykket at kunne bevidne Deres Høyhed vor fulde Hengivenhed. Vi paaskjønne det Viise i Foranstaltningen at af Nationen valgte oplyste Mænd skulle samles den 10de April førstkomende for at antage Rigets Regjeringsform. Med sandt Fædrenelandsind have Menighedens Indvaanere i Dag aflagt høytidelig Eed paa: at hævde Norges Selvstændighed og at vove Liv og Blod for det elskede Fædreneland.

Da nærværende Adresse, der nedlægges i Deres Høyheds egen Haand, skal indeholde Fuldmagt for tvende competente Mænd her af Øyer Menighed til for denne at overbringe samme og paa Folkets Vegne møde og stemme ved den berammede Forsamling af Nationens udvalgte Mænd; og for igjen, efter Amtets nærmere Foranstaltning samlede med de øvrige Menigheds Afsendte at vælge tre af Amtets mest oplyste Mænd at møde i Eidsvoll, udi Aggershuus Amt for, saaledes som Deres Høyheds aabne Brev af 19de Februarii fastsætter, at bestemme og paa Nationens Vegne antage Kongeriget Norges Regjeringsform, saa er det, at Øyer Menigheds Indvaanere dertil have udvalgt og herved ville

Innledningen til Christian Frederiks åpne brev av 19. februar 1814. (arkivverket.no).

have befuldmægtiget de tvende Mænd her af Menigheden, nemlig: S: T: Hrr. Procurator Peder Dybdahl og Hrr. Lensmand Erich Jevne. –

Med Tillid til Gud, Deres Høyhed, og den gode Sag, ville vi roeligen see Fremtiden imøde, og vi haabe som ægte Normænd at kunne optiene Navn af værdige Forgiængeres ikke uværdige Efterslægter.

Til Bekræftelse, paa befalet Maade, underskrives denne Adresse fra Øyer Præstegjeld i Søndre-Gulbrandsdalen i Christians Amt Fredagen den 4de Martii 1814.

Vi merker oss at adressen for det første bevitner at eden ble avlagt, og for det andre at den er tydelig på hva fullmakten til de to valgmennene dreide seg om. Ikke alle adressene som ble skrevet rundt om i kirkene, var like klare på dette punktet. Endelig ser vi at adressen er preget av tidens svulstige språk og sterke støtte til prinsen. I så måte bærer Øyerfullmakten i likhet med de fleste andre mer preg av tradisjonell underdanighet enn av selvbevisste borgere som ønsker medbestemmelse og folkestyre. Prestene visste hvilke formuleringer som var ønsket, og formulerte seg overfor den øverste makten på ærbødig vis, som de hadde gjort gjennom generasjoner.

Det har vært hevdet at adressen fra Øyer er ekstra svulstig. Sammenlikner vi med de øvrige adressene fra Kristians amt (Oppland fylke), kan jeg ikke se at det er grunnlag for en slik påstand. De fleste av de 17 andre adressene fra Oppland er minst like pompøse og svulstige som adressen fra Øyer, noen endog mer. Det gjelder f.eks. adressene fra Ringebu, Jevnaker, Sør-Aurdal, Vardal og Toten. Tre av adressene fra Oppland skiller seg klart fra de andre ved at de er korte, nøkterne og blottet for den nærmest panegyriske hyllest av prinsen, som kjennetegner de andre adressene.

Det gjelder adressene fra Lesja, Lom og Gran, som alle nøyer seg med å bevitne hvem som ble valgt og gi disse de nødvendige fullmakter.

En antar at det gjerne var prestene som forfattet adressene, og slik var det sannsynligvis også i Øyer. Om det er Dybdahl som har ført pennen, skal være usagt, men han kan uansett ha vært den som har forfattet adressen.

Valgmennene skulle bringe adressen med seg til amtsmøtet, og derfra skulle de valgte utsendingene til riksforsamlingen ta de lokale adressene og adressen fra amtsmøtet med til Eidsvoll og overlevere den i prinsregentens hånd som fullmakt for deres eget valg og til bevaring i rikets arkiv. Her finner vi grunnen til at disse adressene er bevart og i dag kan leses av alle i skannede versjoner på internett.

De som underskrev adressen

Ifølge prinsens instruks skulle de tilstedeværende øvrighetspersoner og embetsmenn, samt 12 av menighetens ”aktverdige menn”, underskrive adressen sammen med presten. Det må bety at det var påkrevet med mer enn 12 underskrifter. Øyeradressen er underskrevet av ialt 18 personer. Sannsynligvis ble underskriverne valgt ut av soknepresten. Ved siden av presten var det to pensjonerte offiserer, en sakfører, en lensmann (og gårdbruker), en klokker og det påkrevne 12 bønder. Bare tre prestegjeld i Oppland hadde flere underskrivere enn Øyer. Ett av prestegjeldene hadde bare 13 underskrifter, de fleste hadde 15 eller mer.

Nedenfor presenteres de som undertegnet adressen i Øyer 4. mars 1814. Tore Pryser har i boka ”1814 i Oppland” (Oslo 2013) gitt en nærmere presentasjon av disse, unnatt Ole Johannesen Øverlie, som ikke blir nevnt. Her tar vi med bare noen data, bl. a. alder og hva den enkelte betalte i sølvskatt i

1816, for slik å gi et bilde av den enkeltes økonomiske status. Sølvskatten var egentlig et aksjeinnskudd i Norges Bank, som ble etablert i 1816. Grunnfondet skulle være på mellom 2 og 3 millioner speciedaler (spd) sølvverdi. Da det viste seg umulig å reise denne kapitalen med frivillige innskudd, bestemte kongen at minstesummen på 2 millioner speciedaler skulle utliknes på landets formuer og inndrives ved tvang.

Peder Dybdahl, 65 år, sokneprest i Øyer fra 1799. Interessert i dialekt og folkelig språk, og utarbeidet en språkliste fra Øyer-dialekten.

Som rasjonalistisk prest var han opptatt av dyd og moral. Gift med Hanna Holmboe Irgens. Betalte 28 spd i sølvskatt i 1816. Døde i Øyer 1829, 80 år gammel.

David Friedrich Orning Reusch, 53 år. Kaptein. Kompanisjef ved Oplandske infanteriregiment fra 1812 til november 1814. Tidligere kaptein ved Bergenhusiske Infanteriregiment. Overtollbetjent i Bergen fra 1815. Gift med Anna Christina Blixencrone Leganger. Far til maleren Hans Reusch. Døde i Bergen 1824.

Jesper Munch, 74 år. Dimittert kaptein. Sjef for Fronske kompani 1789, reservemajor fra 1806, avskjed året etter med 270 rdl i

Utsnitt av Øyer-adressen med underskrifter. (arkivverket.no).

pensjon. Ved folketellingen i 1801 bodde han som losjerende sammen med sin kone Giertrud Holst på Branderud gård i Fron. Døde i Øyer 1823.

Peder Dybdahl, 28 år. Presentert ovenfor. Valgt som utsending til amtets valgmannsmøte. Betalte 18 spd i sølvskatt i 1814.

Erich Johannesen Jevne, 37 år. Presentert ovenfor. Valgt som utsending til amtets valgmannsmøte. Sølvskatten i 1816 var 72 spd.

Johannes Mikkelsen (Langaardstuen), 64 år. Klokker. Bodde på Østerhaug i Øyer. Onkel til den haugianske predikanten John Eriksen Bjørge. Gift med Aaste Torgersdatter Myrum. Ingen sølvskatt. Døde i 1825.

Johannes Johannesen Bøe, 43 år. Gårdbruker. Gift med Agnete Johannesdatter Jevne, som var søster til Erich Jevne. Sølvskatten i 1816 var 49 spd. Døde i 1824.

Ole Klemetsen Wedum, 49 år. Gårdbruker. Også omtalt som Ole Klemetsen Lunke på Wedum. Gift andre gang med Ømbjør Monsdatter Schjønberg. Onkel til Erich Qvam og tremenning til Trond Moshus (se nedenfor). Sølvskatt 58 spd. Døde i 1828.

Tron Halvorsen Moshus, 49 år. Gårdbruker på Moshus, der var det poststed og gjestgiveri. Bror til spillemannen Torger Moshus på nedre Kråbøl i Gausdal. Torger var adresseunderskriver i Gausdal Tremenning til Ole Klemetsen Wedum (ovenfor). Gift med Kari Jensdatter Moe. Sølvskatt 40 spd. Døde i 1819.

Ole Johannesen Øverlie, 40 år. Gårdbruker på Lie øvre. Gift med enke Gjertrud Stenersdatter på Lie øvre. Betalte 11 spd i sølvskatt. Døde i 1844.

Mons Olsen Mælum, 63 år. Gårdbruker og militær kvartermester. Gift med den 12 år eldre Ragnhild Klemetsdatter, enken etter Jørgen Christensen Mælum. Mons Mælum døde

i juni 1814. Ragnhilds nevø, Arne Monsen Solberg, kjøpte da Mælum. I 1816 ble det betalt i alt 30 spd i sølvskatt på Mælum.

Erich Johannessen Qvam, 40 år. Gårdbruker. Nevø av Ole Klemetsen Wedum. Gift med Marie Halvorsdatter Lunke. Sølvskatt 49 spd. Usikkert når han døde, muligens i 1821.

Iver Erlandsen Glømmen, 36 år. Gårdbruker. Soldat i 1808. Pryser (2013) forteller at mor til Iver søkte om fritak fra tjenesten for at han skulle ta seg av gården. Fetter til Erich Jevne. Sølvskatt 72 spd. Døde i 1864, 86 år gammel.

Mikkel Jensen Wedum, 53 år. Gårdbruker. Gift med Ømbjør Olsdatter Trosvik fra Ringebu. Sølvskatt 40 spd. Døde i 1825.

Ole Clemetsen Glomstad, 50 år. Gårdbruker. Broren Erich var skoleholder Tremenning med Mikkel Jensen Wedum. Gift med Marit Olsdatter Rindal. Etter at hun døde, giftet han seg med den yngre søsteren Lisbet Olsdatter Rindal. Sølvskatt 29 spd. Døde i 1839.

John Olsen Sprækkenhus, 37 år. Gift med Anne Olsdatter Lindvig fra Ringebu. Sølvskatt 20 spd. Døde i 1828.

Ingebret Engebretsen Offigstad, 48 år. Gift med Kari Erichsdatter (Strangstad). Sølvskatt 13 spd. Døde i 1841.

Amund Fransen Skalmstad, 35 år. Gårdbruker. Han var dyktig med fjærpenne, og som soldat var han kontorist for regimentsjefen. Gift med Marie Olsdatter (Bryn). Sølvskatt 22 spd.

De to som ble valgt, undertegnet også fullmakten. Praxis på dette punktet var forskjellig. I noen av prestegjeldene undertegnet ingen av de valgte, i andre undertegnet en av dem eller begge.

De som skrev under, var ikke spesielt unge. Gjennomsnittsalderen var 48 år. Bare

én var under 30 år. Den eldste og den yngste, kaptein Munch og prokurator Dybdahl, skrev under i kraft av sitt embete. Av bøndene var Mons Olsen Mælum den eldste, 63 år, og Amund Skallstad den yngste, 35 år.

Høyest sosial status blant underskriverne hadde sokneprest Dybdahl. Høyest sølvskatt betalte Erich Jevne og Iver Glømmen med 72 spd. Men ingen når opp til slike beløp som vi finner flere andre steder i Oppland. For eksempel i Vågå finner vi hele fem underskrivere som betalte over 100 spd i sølvskatt. Høyest lå heidølen Tord Bjølstad med 226 spd. Gjennomsnittet blant de 15 i Øyer som er registrert med sølvskatt lå på ca 37 spd. Minst sølvskatt betalte Ole Øverlie, 11 spd. Men selv dette beløpet lå langt over husmennenes sølvskatt, som lå på 1-4 spd. Vi kan slå fast at det ikke på noen måte var småkårsfolk som skrev under adressen til prinsen. Generelt sett dreier det seg om relativt velstående folk.

Amtsmøtet og valget på Hunn gård

Valgmøtet som skulle velge utsendinger til riksforsamlingen på Eidsvoll, møttes på Hunn gård i Vardal 14. mars 1814. Møtet var innkalt av amtmann Ole Hannibal Sommerfeldt, som også ledet møtet.

Her møtte utsendingene fra Øyer, Erich Jevne og Peder Dybdahl, valgmennene fra de øvrige 17 prestegjeldene i Kristians amt. Møtet skulle seg i mellom velge "tre af Amtets mest oplyste Mænd", som skulle møte som amtets representanter til riksforsamlingen på Eidsvoll. Minst en av disse skulle være bonde. Møtet valgte sokneprest i Søndre Aurdal, Hans Jacob Stabel, sorenskriver i Toten, Vardal og Biri, Lauritz Weidemann og gårdbruker, dannebrogsmann og tidligere lensmann Anders Erichsen Lysgård fra Biri.

Sistnevnte hadde sikkert sterk støtte i valget fra representantene fra Øyer. Anders Lysgård var Erich Jevnes onkel, født i Øyer i

Grunnlovsunderskriften til Eidsvollsmennene fra Kristians amt (Oppland fylke).

Fra venstre Weidemann, Stabel og Lysgård. (stortinget.no).

1756. Anders vokste opp på storgården Lysgård i Fåberg, som faren kjøpte fire år etter at Anders ble født. Den eldre broren, Iver Erichsen Lysgård, overtok denne. Også han møtte på Hunn som utsending fra Fåberg, slik at Erich Jevne faktisk møtte to onkler på amtsmøtet. I tillegg til støtten fra en bror og en nevø, kan vi vel regne med at Anders Lysgård også hentet støtte i valget fra gausdølen Iver Bø, som var hans fetter. Anders Lysgård hadde stort forretningstalent, giftet seg med den 15-årige datteren på storgården Svennes på Biri, og ble en skikkelig kakse.

Også amtsmøtet utformet en adresse som ble stilet til prinsen, der valget ble bevitnet med underskriften til amtmannen og alle valgmennene. Sammen med adressene fra alle prestegjeldene i amtet brakte utsendingene med seg denne til Eidsvoll og overrakte dem til prinsen ved riksforsamlingens åpning 10. april 1814.

Etter dagens demokratiske mål er det mye å utsette på valget som foregikk i Øyer kirke og i de mange andre kirkene vinteren 1814. Store grupper var utestengt fra å delta. Ikke

desto mindre var det første gang vi hadde noe som kunne ligne et demokratisk valg i Norge. Slik sett var det noe av en revolusjon og et viktig skritt mot demokrati. Historikeren Halvdan Koht satte den dagen da folk møtte for å velge valgmenn på linje med nasjonaldagen 17. mai. Han kalte dagen "Folkets dag": "Det var dagen folket selv forkynte sin vilje – det var en nasjon som stod fram og tok sin nasjonale rett."

Kilder

Alnæs, Karsten. 1814. Miraklenes år. 2013. Digitalarkivet.
Fure, Eli (red.). Eidsvoll 1814. Hvordan grunnloven ble til. Oslo 2013.
Ile, Tor. Bygdabok for Øyer. 1968.
Kirkebøker for Øyer og Tretten.
Kong Christian Frederiks dagbok 1814. Fra hans ophold i Norge. Kristiania 1814.
Langslet, Lars Roar. Christian Frederik/konge av Norge (1814). Del 1. 1998.
Linvald, Axel. Christian Frederik og Norge 1814. Oslo 1962.
Magerøy, Lars Inge. Patriotet på prekestolen. Vårt Land 22. februar 2014.
Nissen, Bernt A. Det nye norske grunnlegges. Vårt folks historie. VI. 1964.
Pryser, Tore. 1814 i Oppland. Bønder, øvrighet og soldater. Oslo 2013.
Riksforsamlingens forhandlinger. 2den Del. Adresser og Fuldmagter. Kristiania 1914.

Foto: Harald Brubakken

Øyer og Tretten Historielag har følgende bøker og hefter til salgs:

Årsheftet "I gamle fotefar"

Fortsatt er det igjen noen gratis eksemplarer fra disse årene: 1992 – 1993 – 1995 – 2005 – 2006 – 2007 – 2008 – 2010 og 2012.

Kyrkjebøker fra Øyer og Tretten:

Bøkene 1 – 4 er utselde
Bok nr. 5 (1842-1857) kr. 150,-
Bok nr. 6 (1858-1874) kr. 120,-
Bok nr. 7 (1875-1877) kr. 35,-
Bok nr. 8 (1878-1893 Øyer) kr. 60,-
Bok nr. 9 (1878-1893 Tretten) er utseld

Andre bøker:

Ola T. Rybakken: "Ord fra bygdemålet i Øyer og Tretten", og
"Tillegg til ord fra bygdemålet" kr. 150,- samlet
"Postadresse Hunder stasjon" kr. 75,-
Erik Solheim (1840-1938):
"Det var en gang..." kr. 100,-

Annet:

Tor Ile: "Bygdasong for Øyer",
illustrert av Ola T. Rybakken kr. 50,-

For kjøp av årshefte, kyrkjebøker og andre publikasjoner ta kontakt med Stine Johansen-Solbraa, tlf. 913 59 451, e-post stine-w@online.no, eller Tordis Trønnes, tlf. 994 40 181, e-post t-troenn@online.no

Siste utgave av "I gamle fotefar" fås også kjøpt på Co-Op og Kiwi i Øyer og på Tretten, Putten i Øyer og enkelte bokhandlere i Lillehammer. Informasjon om de andre utgivelsene kan fås ved henvendelse til info@oyerogtretten.historielag.org.

Et minne fra en fjern og glemt tid

Oddvar Stensrud

*Lærer Einar Høistad var i flere år formann i Tretten Mannskor.
I 1941 skrev han dette i årsmeldingen til Tretten Mannskor.*

Årsmelding Tretten Mannskor 1940.

I året 1940 har Mannskoret hatt 17 øvingsmøter. Vi har sunget ved flere anledninger. I vår arrangerte vi sammen med Tretten Musikkforening en tilstelning på Offikstadhaugen for en skadelidt: vi underholdt med sang. I sommer sang Mannskoret ved Olsokgudstjenesten i Tretten kirke. I høst sang vi i Eriksrud på en minnefest over de falne.

Vi begynte igjen med øvingsmøtene nokså regelmessig etter årsmøtet i fjor som før om åra. Vi håpet på at det skulle bli sangerstemne og ville være forberedt på det. Med nye sanger, slik at vi kunne møte opp med sang og underholde når det trengtes.

Dette fikk en tragisk og brå slutt den 9. April. Det uhyggeligste av alt, krigen, som for oss hørtes så fremmed og fjern ut, stod med ett ansikt til ansikt mot oss.

Alle møter og sammenkomster, også sangmøtene, ble det nå med en gang slutt med. All sang, i og utenfor koret, stilnet av. Uhyggen, angsten og redselen for det som ville komme, hugg sin skarpe klo i alt og alle. Hvem ville vel kunne synge nå?

Når så krigen hadde rast fra seg her i landet, led det langt på sommeren. Sangen måtte ligge bortgjemt anda noen uker.

Når så sommerferien var slutt ville

Mannskoret prøve å komme i gang igjen og den 20. Oktober hadde vi første møtet. En kunne kanskje frykte at det ville bli skralt nå en tid, men det merkeligste viste seg: selv om mye hadde forandret seg, var interessen for sangen den gamle gode. Nesten alle de gamle sangere kom igjen, og flere til.

Det var nok av det edle malm som ikke kan ruste. Koret er i høst blitt styrket med flere nye sangere. Dette var jo en gledelig overraskelse. Frammøtet ble noe vekslende, men vi har holdt det gående, ja, vi har til og med fått øvd inn flere nye sanger siste året, kan nevnes: Ja lat oss strida, Leid milde ljøs, Kjærlighet fra Gud, Hør hur hærligt sången og Norge mitt Norge.

Krigen og den elendighet den førte med seg vanskilte mange planer, men en skal ikke gi opp. Det må heller ikke Tretten Mannskor.

Det trengs kanskje mer en noensinne å stå vakt om det som har verdi. Det materielle verdier kan forgå – sjelen er umistelig. Sangen hører sjelen til.

Ser tida mørk ut for mang så må vi huske: "Det er i morgendagens dyst en mann skal vise hva slags malm han er laget av".

Tretten Mannskor må leve og virke. Sangerånden og brorskapstanken må ikke dø. Trengselstiden kan føre til større signing. San-

gen må vi ikke miste, dør sangen vekk blir noe av det beste i livet borte. Livet blir grått, traurig og tungt.

Vi har som folk en rik sang- og salmeskatt skapt av tidens gang over våre folk i skiftende skjebne gjennom hundrer av år. I tekst og tone gir det uttrykk for det som rører seg djupt i et enkelt menneske og i folkesjelen av alvor og

humør, i glede og sorg, av tillit og tvil, i godlynne og harme. I den rike variasjonen som avspeiler vår folkesjel finner vi ofte den utløsning for hva vi nordmenn har vanskelig for å uttrykke med ord. La oss derfor samle oss i disse ord: "Leve sangen, la den tone".

Tretten 16/2-1941 Einar Høistad

Rettelser i "I gamle fotefar 2013".

Dessverre kom vi i skade for å forvanske navnet på en av våre bidragsytere.
Odd Bræin heter ikke Odd Brein.

I artikkelen om Mathea Bådstø ble dødsåret feil.
Hun døde i 1959, ikke i 1939 som vi oppga.

I artikkelen om John Eriksen Bjørge ble kirkesanger Johannes Arnesen feilaktig omtalt som Arne Arnesen.

Vi beklager disse feil.

Red.

Der er ingen så klok han ei kan ta feil.

Gammelt visdomsord.

Monslykkjebua, Andersonsbua, Lyngbua

*Brev som redaksjonen har fått låne av Knut Jakobsen.
Han fikk dette fra Einar Bjørnstad i 1998.*

«Ola Monsløyken, også kalt Gammelfiskeren, var født 1821 og døde 1896. Han var gift med Gjertrud Christensen født 1823 død 1881. Ola Monsløyken var fra Tuterud. Hans foreldre var Ole Tostensen Tuterud født 1789 og Marit Olsdatter Prestegården.

Ola Monsløyken og Gjertrud hadde 5 barn. Den ene av disse var Ole Olsen Nyberg født 1856 gm Karen Kråbøl. En annen var Randi Olsdatter Monsløyken født 1863, gift med Ole Hansen Brentnes. Ola Monsløyken ble 2. gang i 1884 gift med Karen Olsdatter Suserud.

Omkring 1860 muret Ola Monsløyken opp en bu av gråstein. Bua ble deretter kalt Monslykkjebua. Ola Monsløyken eller Gammelfiskeren, var bestefar til Hans Monsløyken født 1891, som var jakt og fiskeoppsyn i mange år.

Ole Nyberg født 1856, sønn til Ola Monsløyken solgte bua til spinnerimester Anderson i Fåvang. Andersons sønn rev ned den gamle steinbua og bygde ny hytte av bindingsverk i 1935. Bua ble deretter kalt Andersonsbua. Den ble solgt i 1937 til Olav Lofthus som var sønn av mors søster Magnhild. Olav Lofthus døde i 1964 og hytta ble overtatt som arv av Jorunn Fossberg i 1966. Ved sistnevnte overtagelse var hytta således over 100 år gammel. Hytta ble pålagt nytt tak i 1962. Den ble sist restaurert i 1975.

Som tidligere nevnt ble den nye Andersonsbua oppført i 1935. Det vesle uthuset (vedskåle)

ble oppsatt omtrent samtidig. Etter det gamle folk kan fortelle har det vært båthus til Andersonsbua. Etter all sannsynlighet fra så langt tilbake som da bua ble muret opp omkring 1860. Det var også en liten jordkjeller ved siden av bua hvor fiskebuttene ble oppbevart.

Ola Monsløyken var som nevnt fra Tuterud og ble også kalt Gammelfiskeren. Han muret opp Andersonsbua og brukte den omtrent hele sommeren og delvis også om vinteren. Det er fortalt at han år om annet hadde med seg kjerlinga si på Lyngen til å hjelpe til med fiskingen og at de hadde med en gris som de foret med innmat fra fisken. Grisen lå vel i båhuset om natten, men var det styggvær fikk den vel komme inn i bua.

Det var en liten båt i Andersonsbua i mange år etter at den ble bygget opp igjen av tre i 1935. Båten var gjort i 2 halvdeler og var skruet sammen på midten med bolter. Den var vanskelig å holde tett og ble tilslutt ødelagt av utenbygds stangfiskere. Gamle folk har fortalt meg at det var Immert Heggeroen som hadde gjort båten.

Ved siste restaurering ble den gamle ovnen båret ut og en ny Jøtulovn med rundfyring ble satt inn. Denne Jøtulovn dro jeg på skikjelke fra Holmsetra og inn til Lyngen.

Andersonsbua ble solgt til Lillehammer og Omland Turistforening i 1990 og ble deretter kalt Lyngbua.»

«Han bar sin sjel på hender»

Haugianeren Johannes Johnsen Kråbøl

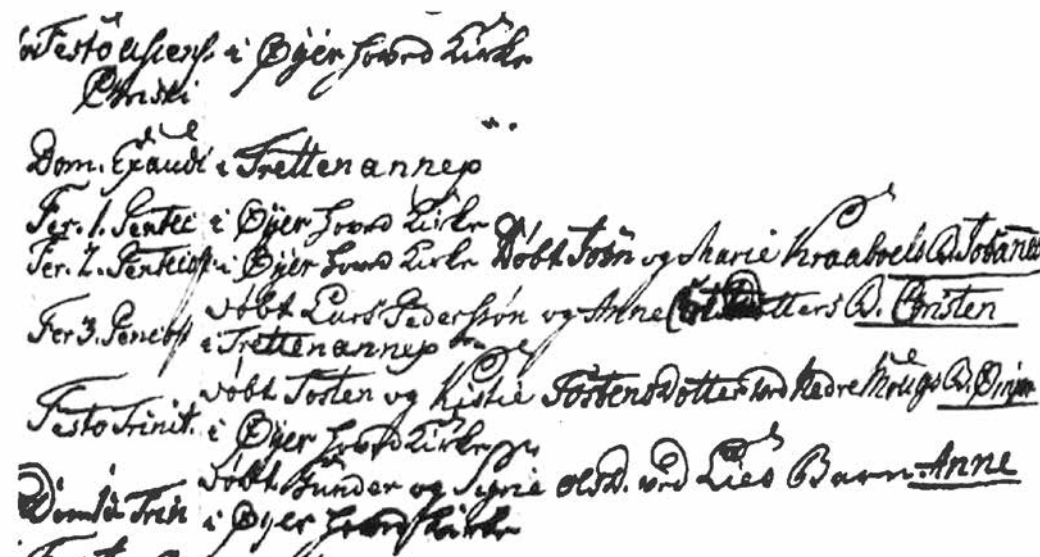
Oddbjørn Evenshaug

Hans Nielsen Hauge hadde mange venner og etterfølgere i Øyer og Tretten. Av disse var Johannes Johnsen Kråbøl ikke blant de mest kjente. Dertil var han alt for tilbakeholden og beskjeden. Han huskes først og fremst på grunn av sin inderlige fromhet, sin ydmyke personlighet og fordi han etterlot seg en samling åndelige sanger, som han utga på sine eldre dager.

Johannes Kråbøl er ikke så mye omtalt i litteraturen. Mads I. Wefring forteller litt om ham i sin bok *Minder fra mit reiseliv* fra 1897 og han omtales i H. G. Heggveits kirkehis-

toriske verk, *Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede* fra begynnelsen av 1900-tallet. Mads Wefring møtte Kråbøl på sine besøk i Øyer i tiden før han ble prest og reiste som lekpredikant, og Heggveits kilde var ikke minst øyværingen, kirkesanger Johannes Arnesen, som kjente Kråbøl personlig. (I en artikkel i "I gamle fotefar" i fjor, kom jeg i skade for å gi Johannes Arnesen fornavnet Arne, 2013/s. 73.)

Videre omtales Kråbøl både i Sigrid Svendsens bok *Billeder* fra Hauges tid (1934) og Tor Iles Bygdabok for Øyer (Bind 3, 1968). Fram-

Handwritten church book entry from 1770, listing names and dates in Old Norse script. The text is written in a cursive hand and includes names like 'Johannes Kråbøl' and dates like '1770'.

Johannes Kråbøls dåp. Kirkebok for Øyer 1770.

stillingen i de to siste bøkene er i hovedsak en gjengivelse av først og fremst Heggts framstilling, men begge bringer også enkelte nye momenter til historien om Johannes Kråbøl. I sangheftet Johannes gav ut, skriver han et forord ("Forerindring") som forteller litt om hans fromhetstype og kristendomssyn.

Foreldre og familie

Johannes Kråbøl, eller Jehans som han gjerne ble kalt allerede fra barnsben av, ble født i 1770 på gården Kråbøl, som ligger oppe i lia ovenfor Øyer kirkebygd med utsikt langt ut over dalen. Kråbøl var en gammel ættegård, og etter det en vet, den eldste garden i bygda. Faren var John Johannesen Kråbøl, gårdbruker på Kråbøl. Heggtsveit skriver at moren het Kjersti. Ie skriver det samme, antagelig med Heggtsveit som kilde. Men det er feil. Det var kona til Johannes som het Kjersti. (Se nedenfor.) I kirkeboka da Johannes ble døpt, står det at foreldrene var "John og Marie Kraabøl". At morens navn var Marie (Olsdatter), bekrefte av folketellingen i 1801. Johannes var bror til Anne Johnsdatter, mor til John Eriksen Bjørge, som var en kjent haugiansk predikant. (Se artikkel om John Eriksen Bjørge, *I gamle fotefar*, 2013, s. 73-80.)

Foreldrene til Johannes beskrives som to alvorlige og gudfryktige folk. Faren, John, døde i 1800, 72 år gammel. Ved folketellingen i 1801 drev Johannes gården sammen med moren, som da var 75 år gammel og de to eldre søstrene Kari og Ragnhild.

I juni 1807 giftet Johannes seg med Kjersti Larsdatter. Han var da 37 år gammel, og Kjersti var ti år yngre. Kjersti var datter av gårdbruker Lars Johannessen og Lisbet Hansdatter på Prestegården, Tretten. Johannes og Kjersti fikk tre barn. Den eldste, Marie, ble født i 1808, John i 1811 og den yngste, Lars,

Kråbøl. (Norske gardsbruk. Bind XI. Oppland fylke III. 1953),

i 1819. Lars overtok gården etter faren og døde i 1872 som føderådsmann på Kråbøl. Lars hadde ikke barn, og med ham døde Kråbølslekten ut på Kråbøl.

De tre barna til Johannes og Kjersti er beskrevet som stille, flittige og alvorlige mennesker, som hadde stor aktelse for Guds ord. Kjersti Larsdatter døde allerede i 1821, bare 41 år gammel. Det må ha vært et hardt slag for Johannes å miste sin kone så tidlig, ikke minst fordi den yngste av barna bare var tre år gammel.

Personlighet og åndelig utvikling

Foreldrene oppdro Johannes omsorgsfullt, og "næret det gudsliv han hadde mottatt i dåpen". Han omtales som flink i alle ting, han kunne sin barnelærdom og var dyktig i det daglige arbeid. Han var en forholdsvis moden konfirmant, og tok konfirmasjonshandlingen på dypeste alvor.

Personlighetmessig var Johannes en innadvendt og innesluttet type, ydmyk og selvfornektende i alt. Han var dyp og alvorlig, men inderlig og varm. Wefring skriver at han "gjorde inntrykk av at *han bar sin sjel på hendene*". Johannes snakket ikke mer enn han måtte. Han var forsiktig i ord og i måten han om-

gikk folk på. Folk han ikke kjente, snakket han nødig med, og han gikk ikke inn til andre i utrensmål. Men han gledet seg stort over besøk av folk som ville snakke om åndelige spørsmål. Ansiktet var magert og blekt, omkranset av et langt og vakkert, sølvgrått hår. Det var noe profetisk over skikkelsen. "Hans forstandige og ildfulle øyne hadde noe imponerende ved seg. Når man en gang hadde sett ham, glemte man ikke hans utseende", skriver Wefring.

Kråbøls åndelige utvikling var litt annerledes enn det som var vanlig innenfor den vekkelsesbevegelsen han ble en del av. Han opplevde aldri noen plutselig og dramatisk omvendelse. Han fortalte selv på sine eldre dager at han hadde levd bønnens og troens liv med sin Gud fra han var liten. Men hadde likevel perioder der det brøt på dypt vann i hans åndelige liv. Ja, egentlig strevde han like til sin siste dag med trosvissheten i den forstand at han aldri følte han kunne kjenne seg sikker på at han ville nå fram til evig salighet hos Gud. Han skriver selv om "de mange utvortes og innvortes prøver" som hadde møtt ham i livet, og at han gjennom hele livet hadde levd i den daglige omvendelse.

Møtevirkosomhet

Johannes Kråbøl var en meget flittig bibelleser. Hver søndag holdt han husandakt i hjemmet. Ofte holdt han også oppbyggelsesmøter rundt omkring i Øyer og Tretten, men sjelden utenfor bygdas grenser. Det lengste han reiste, bortsett fra en tur til Hans Nielsen Hauge på Bakkehaugen i Vestre Aker, var da han en gang fulgte den kjente lekpredikanten Elling Eielsen til Biri, der han bidro med sitt personlige vitnesbyrd.

Johannes Kråbøl var ingen predikant, og oppbyggelsesmøtene hans var meget enkle.

Det begynte med en salme, gjerne fra Brorsons salmebok fra 1739, "Troens rare Klenodie". Så holdt han en kort bønn, før han, ofte med dyp bevegelse, leste en preken fra en av de mange postillene (prekensamlingene) som ble mye brukt på den tiden. Det kunne være en postill skrevet av kirkereformatoren Martin Luther, August Herman Francke, som var en av pietismens grunnleggere, Johann Arndt, som var en annen tysk forfatter av oppbyggelseslitteratur, Erik Pontoppidan, som var mest kjent for sin katekismeforklaring, og selvfølgelig Hans Nielsen Hauges "Den Christelige Lære", en prekensamling på over 900 sider, som Hauge gav ut i året 1800.

Opplesingen av postillen tok tid. Prekenen var lang, og Johannes leste sent. Etter opplesningen ble det på nytt holdt en bønn og en forbønn for konge og øvrighet, deretter Fadervår og ett eller flere salmevers. Det kunne også hende at en eller to av de andre som var til stede, deltok med bønn. Til slutt sa Johannes noen formanende ord til forsamlingen. Ifølge Heggtsveit møtte mange opp på disse enkle Kråbøl-møtene, "og alle som hadde nogen åndelig trang, fikk rik velsignelse for sin sjæl".

Selv om han hadde en lang og tung kirkevei, var hans plass i kirken aldri tom. Folk la merke til den alvorlige Kråbøl'n på vei til kirken, iført mørkegrå vadmelklær og ei strikket rød, topplue med svart kant og med vandringsstav i hånden. Når han i kirken satte på seg sine store hornbriller og tok opp salmeboka, ga han inntrykk av en meget andektig mann.

Som haugianere flest var Johannes Kråbøl lojal overfor kirken og prestene, til tross for den forfølgelse og urett prestene gjorde seg skyld i overfor Hans Nielsen Hauge og hans venner. Slik forfølgelse skjedde også i Øyer, der prost Peder Dybdahl i et skriv til bisko-

pen og Kanselliet i København karakteriserte ledende haugianere i Øyer i de mest nedsettende ordelag og foreslo at disse skulle ilegges bøter. Johannes Kråbøl er ikke nevnt ved navn i prostens skriv. Det skyldtes ganske sikkert hans store forsiktighet i ord og handlinger, selv om han i ett og alt var på linje med sine åndsbrødre som ble utsatt for prostens vrede og forfølgelse. Men også Kråbøl ville ha blitt rammet dersom Dybdahls detaljerte forslag til botelegging av haugianernes virksomhet hadde blitt tatt til følge av myndighetene i København.

Besøk hos Hans Nielsen Hauge

Johannes Kråbøl møtte Hans Nielsen Hauge under Hauges besøk i Øyer og Tretten på begynnelsen av 1800-tallet. Vi vet for eksempel at Kråbøl hørte Hauge på et møte på Lånke under Hauges besøk i Øyer sommeren 1803. I Hauge fant Kråbøl nettopp hva som stemte godt med hans eget kristenliv. Han sluttet seg til Hauge med liv og sjel, og ble en av hans mest trofaste venner. Hauge på sin side var tiltalt av Kråbøls stille, dype natur. De var omtrent på samme alder og med samme syn i mange spørsmål. Johannes Kråbøl var blant de mange som fikk brev fra Hauge.

Etter at Hans Nielsen Hauge syk og ned-

brutt slapp ut fra det lange fengselsoppholdet og gikk og ventet på dom, kjøpte broren Mikkel og noen venner gården Bakkehaugen ved Akerselva, hvor han kunne bo til dommen falt. Her flyttet han inn i 1811, og i 1817 kjøpte han Bredtvedt gård, hvor han bodde til han døde i 1824. Da Hauge var kommet noenlunde til hektene igjen, dro Johannes Kråbøl ut på en av sine sjeldne reiser for å besøke sin kjære venn på Bakkehaugen. Det må ha vært i ett av årene 1812-1814. Da det ble kjent i bygda at Kråbøl skulle besøke Hauge, ville to unge kvinner slå følge. Det var Marit Johannesdatter Høvre, som da ikke kan ha vært mer enn 15-16 år gammel, og den unge enken Kjersti Torgersdatter Gillebo. Begge var påvirket av haugianerne i bygda og kjempet hardt med åndelige spørsmål. Men hvor mye de leste og ba, kom de ikke til noe gjennombrudd. De forsto at det eneste som kunne hjelpe dem, var å få snakke med Hans Nielsen Hauge personlig.

En sommerdag dro de tre av gårde. Reisen til Bakkehaugen og besøket hos Hauge er relativt detaljert beskrevet i litteraturen med Marit Høvres barnebarn som kilde. Etter å ha brukt nesten en uke på turen, kom de til Bakkehaugen og ble tatt hjertelig imot av en overrasket Hans Nielsen Hauge. Marit Høvre forteller at Hauge og Kråbøl omfavnet hverandre og gråten tok dem begge. De gråt med høye hikst "så det skok dei i akslane".

For øyværingene ble besøket hos Hauge slik de hadde forventet. De fikk mange gode samtaler med Hauge, og de to unge kvinnene fikk gjennom samtale og Hauges andakter en visshet om at de hadde sikker grunn for sin tro.

Da de skulle si farvel og ta fatt på hjemveien, tok Hauge Marit Høvre i begge hendene og så på henne. Marit var en kvikk, livlig og vakker ung kvinne. Hauge sa smilende

til Johannes Kråbøl: "Hun der må du passe vel på, skal du få henne med deg hjem igjen!" Da Marit senere fortalte dette, sa hun: "Han kunne da spøke, han Hans Nielsen au." De kom seg hjem, og kort tid senere, i 1815, giftet Marit seg med Arne Monsen fra Nedre Solbjørg på Tretten. Marit var da bare 17 ½ år gammel. De kjøpte Mælum i Øyer, og Marit ble en de mest betydningsfulle haugianerkvinnene i Gudbrandsdalen. Marit og Arne Mælums hjem ble et samlingssted i bygda, og denne tradisjonen ble fortsatt av sønnen Johannes Arnesen, som i en årrekke var kirkesanger i Øyer.

Hauge fungerte ikke som Kirsten Giftekniv i Marits tilfelle, men når det gjaldt Kjersti Torgersdatter Gillebo, som også var med på turen, spilte han rollen, slik han ofte gjorde når det gjaldt å koble sammen haugianere i ekteskap. Kjersti kom i tjeneste på Eiker papirmølle, som Hauge var med å få satt i gang 1802. Der ble hun kjent med Ole Larsen fra Ramnes i Vestfossen. En gang Hauge og Ole Larsen snakket sammen på Bredtvet, slo Hauge frampå om at Ole burde gifte seg og at Kjersti kunne være et godt koneemne. "Jeg synes den unge enka skulle passe godt for deg, Ole." Den gode Ole var ikke uenig i det. De giftet seg, bosatte seg etter hvert på Nedre Furuset i Østre Aker og levde hele sitt liv i et lykkelig ekteskap.

"Religiøse sange"

Kanskje den viktigste grunnen til at Johannes Kråbøls navn er bevart i haugebevegelsens historie, er at han skrev og utga en samling åndelige sanger. Kråbøl likte å forme sine tanker i vers. Med Johs. Olstad som kilde forteller Sigrid Svendsen at det helst skjedde når han var alene og i stillheten, f.eks i skogen eller på fine vinterdager eller -kvelder i måneskinnet

på vei til eller fra seteren på fjellet. På slike turer kunne han ofte fylle sinnet med tankene fra Davids salmer, og etter hvert ble det vers av dem. Hukommelsen var god, og når han kom opp til seteren eller hjem til gården om kvelden, ble versene han hadde formet, skrevet ned med tømmerblyanten.

Kråbøls sanger kjennetegnes ved sin kristelige fromhet, inderlighet og alvor. De er tidspreget i form og uttryksmåte og oppleves i dag svært gammelmodige. Ingen av dem er lenger i bruk eller har "overlevd" i den forstand at de er tatt inn i salmebøker. Om de er velmente, så holder de rett og slett ikke mål. Det er mye å utsette på dem, ikke minst på formen, som ofte er dårlig, rimene likeså, og rytmen halter. Tor Ile skriver at de har for lite av det lyriske, for lite stemning, og mest av alt skorter det på det poetiske vingefanget, den dikteriske kraften som kunne ha løftet sangene opp til å bli salmer.

Noen av hans venner så svakhetene, og da de sørget for å få trykt enkelte av sangene hans, kuttet de ut ett og annet vers og bearbeidet formen på enkelte andre. Men det likte Kråbøl'n dårlig, og han la heller ikke skjul på det. Johannes hadde den forestilling at sangene var gitt ham direkte av Gud, og det som var ham gitt, skulle det ikke tukles med.

Men om et kan være mye å utsette på Kråbøls sanger som diktning, ble de populære og mye brukt i hans samtid. Mange oppfordret ham til å utgi en sangbok. Men Johannes vegret seg. I forordet til sangboken skriver han omstendelig om dette, og de innvendingene han gjør rede for, sier mye om Johannes Kråbøl. Han tenkte at hvis så galt skulle skje at han ikke ble bevart i samfunnet med Gud, så ville det at han en gang hadde gitt ut en kristelig sang-bok gi verden grunn til spott, og bli til vanære for Guds navn. Først da han i

*Hagestua på Bakkehaugen
(Sogn kultur- og historielags bildebase).*

sin alderdom kjente at han ikke kunne ha lenge igjen, og derfor hadde sikrere håp om å bli tro til døden, da kom sangboken ut i 1844. Reisepredikanter skaffet seg "Kråbølsboka" og gjorde den kjent både i Gudbrandsdalen og Romsdalen. På begynnelsen av 1870-tallet ble den også trykt i nytt opplag.

Den lille sangboken ble utgitt på eget forlag og trykt hos J. Wulfsberg i Drammen. I forordet forteller han om de mange oppfordringer han har fått til å utgi sangene, og for sikkerhets skyld skriver han også på tittelbladet at sangene trykkes "Efter flere venners ønske".

Sangboken inneholder i alt 43 sanger. To av disse er forholdsvis korte bordvers. Av de øvrige har 14 ti vers eller mer. Den lengste har 21 vers. Med den hastigheten folk på Kråbøls tid sang salmer og sanger kan vi forestille oss hvor lang tid det tok å synge disse sangene. De seks siste sangene er forfattet etter Davids salmer i Salmenes bok i Bibelen, f.eks Davids salme 42: "Som hjorten lengter etter bekk med vann, lengter min sjel etter deg, min Gud".

Som et eksempel på Kråbøls sanger, gjengis her en av de kortere fra hans sangbok (nr 18). Innholdet er karakteristisk for hans kristendomsforståelse og fromhetstype:

Jeg beder dig, og kjære Gud! Som Naade haver givet,
At løse mig fra Synden ud Og i dig finde Livet!
O lad din store Miskundhed Mit Hjerte saa antænde,
At jeg i Troe og Kjærlighed Kan til din Ære brænde.

Giv mig en ret frivillig And; At gaee din Vei med Glæde,
Saa jorderiks Sorg og Lysters Aand Med Vantroee ei faae Sæde!
Men giv du mig et ydmygt Sind, et sandt oprigtigt Hjerte,
Som paa din Frygt ret lægger Vind, Saa Synden gjør mig Smerte!

Om jeg endnu paa denne Jord En liden Stund skal være,
Da styrk mig ved dit Livets Ord, Den rene Sandheds Lære,
At jeg derefter vandre maae Og styrkes i al Naade!
I hvad mig her end møde maa, Jeg finde kan din Naade!

Jeg troer, O Jesu! dine Ord, At faa udvalgte blive,
Ja, at det er en liden Hjord, Som din Røst ret vil lyde.
O hjælp, at jeg med disse Faa kan elske dig af Hjerte,
med dig og dem i Samfund staae I Glæde, Sorg og Smerte!

Os ved din gode Aand regjer Og Sandheds Vei forklare
I vore Hjerter meer og meer! Saa ingen Falskheds Snare
Skal hindre Troens rette Kraft og Kjærligheds Forening;
Men bede, stride, holde Vagt Ved din Aands, Sind og Mening.

Johannes Kråbøls siste dager

Etter datidens levealder ble Johannes Kråbøl en gammel mann. Han var åndsfrisk og klar like til det siste. De siste månedene han levde, lå han til sengs fra jul og fram til våren. Men sine åndsevner beholdt han usvekket. Han levde i de gamle salmene og i bønner og bibelsteder som han hadde lært seg, og han lå og leste lange stykker utenat. Han gikk nøye til doms over seg selv og kjempet tungt med spørsmålet om han ville nå fram til evig salighet hos Gud. Han sa med salmedikteren Kingo: "Skal for min motgangs vintervei mai måned aldri dages?"

Mange kom innom og besøkte ham, og da talte han gjerne et alvorsord til de besøken- de. Hvis noen ville snakke om ting som bare "adsprede tankene og besvæerte hjertet", utbrøt han alvorlig: "Jeg vil ikke høre bulder!"

En fin vårdag i midten av april kom prost Nissen opp til Kråbøl og ga ham nattverden. Da snakket Johannes med stor frimodighet om Guds uforskyldte nåde mot ham like fra hans unge dager. Johannes Johnsen Kråbøl døde 20. april 1855, 85 år gammel og ble begravd 1. mai. Som Tor Ile uttrykker det: "Åt 'om Jehans Kråbøl kom mai måne med evig vår."

Kilder

Bang, A. Chr. Hans Nielsen Hauge og hans samtid. 3. oppl. Kristiania 1874/1910.

Heggveit, H. G. Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede. Første Bind, Christiania 1905-1911; Andet Bind, Første Afdeling, Christiania 1912-20.

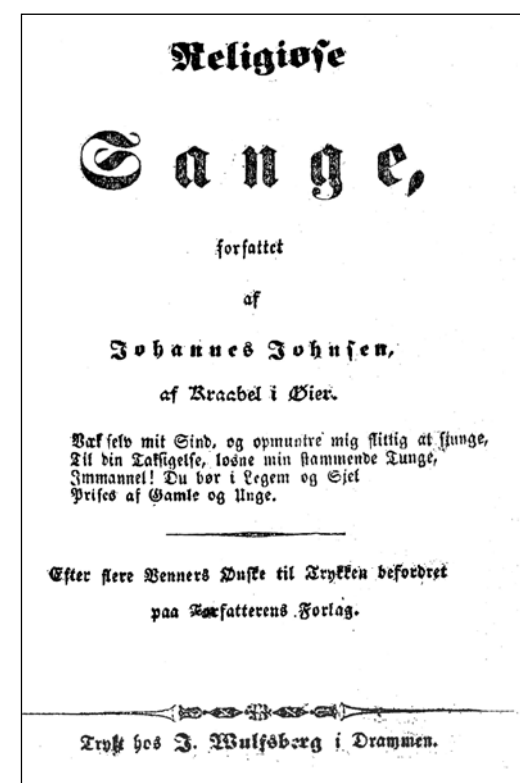
Ile, Tor. Bygdabok for Øyer. Bind 3. 1968.

Kirkebøker for Øyer og Tretten.

Religiøse Sange, forfattet av Johannes Johnsen, af Kråbøl, Øyer. Trykt hos J. Wulfsberg i Drammen. 1840.

Svendsen, Sigrid. Billeder fra Hauges tid. Oslo 1934.

Wefring, M. I. Minder fra mit Reiseliv. Kristiania 1897.

Tittelsiden på Johannes Kråbøls sangbok.
(Foto forf.)

Så godt

Laurits Høvren 2013

Så godt å stå her å sjå på fjellet
sjå sola blenkje i nylagt snøg
så godt å kjeinne att hårt eit steille
for mang en gong ha e` sti her før.
Så godt.....

Så godt å kjeinne den gode varmen
ei haustsol låg over kammen går
den reine lufta og klåre sikta
gir levelysta for mange år.
Så godt.....

Så godt å kammå på kjente trakter
å føle det at du høre teil
ei værbitt bjørk med si krølla never
ei tørka grån med ei grein på heill.
Så godt.....

Så godt å sjå over desse vidden
eit paradis er for auge mitt
e` kjeinne roa og får att gnisten
så godt å bruke litt tid på slikt.
Så godt.....

Så godt.....

Tingberg bru 1983

Einar Moe

«Nybrua» ved Tingberg har rukket å bli 30 år. Og da den kom var det ikke en dag for tidlig. Allerede da den første brua ble bygget 1893/94 – forøvrig med kostnad 82.000 ! - advarte overingeniør Fleischer jernbanestyret: «En Bro med kun enkel Kjørebredde er meget lidet tilfredsstillende af Hensyn til Trafiken.»

Da jeg som ung ordfører overtok 1. januar 1980 var det bestemt i Norsk Vegplan at E6 forbi Tingbeg skulle bygges med oppstart 1982 og fullføring 1983. E6-prosjektet omfattet ikke ny fylkesvegbru, langt mindre planskilt kryssing av jernbanen.

På lengre sikt hadde vegvesenet vurdert flere framtidige bruløsninger:

- Bru i forbindelse med evt utbygging av Hovdefossen – droppet som «halvgodt» både for Øyer og Tretten
- Bru på Granrudmoen – forlatt den gangen

- Bru helt inntil den gamle – forlatt pga nærheten til jernbanestasjonen
- Bru 150 meter sør for den gamle – beste løsning, men altså langt fram i tid

7. januar etter en uke i stolen tok jeg kontakt med NSB ang planskilt kryssing. Det ble da klart at en kryssing i plan sør for stasjonen ville komme nord for søndre sporveksler. Det ville bety at bommene ville være senket lengre enn ved den eksisterende kryssingen . Det var heller ikke gitt at NSB ville ta kostnaden med å flytte lys- og bomanlegget.

Siste befaring før spaden i bakken. Nr. 3 fra høyre: Magne Fossum, ingeniør i Øyer kommune. Nr. 4 fra høyre: Svein Rønning, rådmann. Nr. 6 fra høyre: Jon H. Torgersen, kommuneingeniør. Nr. 3 fra venstre: Truls Paulsen. Helt til venstre: Einar Moe, ordfører.

For meg ble det da klart at vi måtte jobbe for ny bru som også nådde over jernbanen.

Etter hvert etablerte både rådmann Svein Rønning og ordføreren god kontakt med vegsjef Liavaag om brusaken. Alle var forlikte om behovet for ny bru, men vi fikk snart klar besked om sjansene våre:

- Bru ligger ikke inne i programmet for fylkesveger i Oppland, og nylig er dette programmet ytterligere barbert.
- Finansiering vil kunne skje ved nedprioritering andre steder i fylket, noe som er «dødfødt», ved å vente på bevilgninger i framtida eller ved at kommunen forskutterer investeringen.
- Dessuten var det et absolutt krav at dersom kommunen nå kastet inn dette prosjektet ville det ikke bli akseptert at det forsinket E6-prosjektet.

Vel, vi satte i gang regulering, fikk ferdig en reguleringsplan allerede til ferien samme år. Planen viste bru med fortau/sykkelveg, og forutsatte at den gamle brua skulle rives. Fylkeskommunen beklaget dette ut fra «bruas egenverdi» som gammel fagverksbru, men unnlot i fremme innsigelse. Det kunne vi leve med. Kommunen måtte i tilfelle bevaring overta ansvar og vedlikehold, og det ville vi ikke ha.

Bruåpning ved Tingberg 28. januar 1984. Gammelordføreren Einar Moe holder snora. Ordfører Arne Bueie styrer saksa. Foto: GD.

Vegvesenet støttet bruløsningen som sådan, men «vi anser ny bru som lite realistisk, og vi regner med å måtte heve og forlenge den gamle brua for å komme fram med E6.» De så videre positivt på at vi hadde tatt med flytting av fylkesvegen som gikk tvers over Tingberggarden til sydsiden av handelslaget, men gjorde oppmerksom på at det ikke fantes penger til dette. Dette blir tungt....

En viktig detalj var at vi fikk aksept for å legge brua på pilarer på vestsida – ikke fylling slik vegvesenet opprinnelig tenkte.

Bruprosjektet var kostnadsregna til ca 10 mill, i dagens kroneverdi godt over 30 mill, og det var mye penger. Finansieringsmodellen den gangen var at fylkesvegprosjekter ble fordelt med 50% på fylket og 50% på kommunen. Vi fikk klarsignal for at kostnaden med å heve og forlenge den gamle brua, beregnet til 1 mill, ville kunne legges i en ny bru. Det var da noe. NSB stilte med null.

Kommunestyret hadde finansiering av ny bru oppe til behandling 11. november 1981, og gikk for at kommunen skulle dekke sine 50%, og med «håp om at fylkeskommunen finner å kunne bevilge sin del.» Subsidiært lå det i vedtaket at vi skulle søke om å forskuttere fylkets andel.

Det vedtaket var en milepæl. Riktignok fremmet Magna Hølland Skogli forslag om å utsette saken da finansieringsplanen ikke kunne aksepteres, men fikk bare 4 stemmer for forslaget.

Vi fikk fram transportøkonomiske analyser som viste årlig gevinst på nyttetransport ved ny bru – Bruvoll var jo svært viktig her – og vi søkte om penger fra en pott hos vegsjefen til bruk på «fylkesveger med særlig distriktseffekt.»

Det ble orienteringsmøte med full sal på Tingberg, og det ble grendemøte i Vestlund, der jeg som ordfører skrev i invitasjonen at «aldri

før har ny bru vært nærmere. Kretsen kan sjøl bli «tungen på vektskåla.»

Det kom underskriftslistor fra vestsida – 129 i alt – og flere fantes det nok ikke i kretsen. Det kom liste fra alle ansatte på Bruvoll og det var leserbrev i avisene. Det var i det hele tatt en tung sak men en sak det var lett og moro å jobbe med. Vi hadde fått ny vegsjef, Jan Søylen, som var positiv til vårt prosjekt fra første stund, og som hjalp oss det kan kunne innenfor sine rammer.

13. januar 1982 – noen uker etterat kommunestyret hadde åpnet for forskuttering – var det et stort møte på vegkontoret med alle toppene i fylkeskommunen, vegvesenet og diverse konsulenter.

Fylkesordfører Ola Dahl og varaordfører Nyland gikk begge bastant imot noen forskuttering. Hva da?

Samtidig med brusaken var spørsmålet om konsesjon for Hovdefossen noe fylkeskommunen jobbet med. Det forelå et tilbud til kommunen om tilskudd på 6 mill fra Oppland Fylkes Everk dersom konsesjon ble gitt. De høye herre kom da med et forslag om at disse 6 mill kunne legges i brua, noe jeg blankt avviste. Et usikkert utfall av konsesjonssøknaden lot seg etter min mening ikke kombinere med å holde framdriften slik at E6 ikke ble forsinket. Det viste seg da også at det ikke ble gitt konsesjon og de 6 mill forsvant.

God jobb utover vinteren og våren blant andre fra rådmann Svein Rønning og vegsjef Jan Søylen ført til at fylkepolitikere faktisk snudde. Vi fikk 10. august det gledelige vedtaket i fylkesutvalget at «Øyer kommune gis tillatelse til å forskuttere inntil 10,4 mill kroner mot senere refusjon av fylkeskommunens andel på 50%. Tidspunkt for refusjon forutsettes vurdert ved de periodiske revisjonene av fylkesvegplanen og langtidsbudsjett for fylkeskommunen. Det for-

utsettes at forskottsbeløpet innbetales til fylkeskassereren før arbeidene påbegynnes.» Og vedtaket var enstemmig!

Pengene måtte lånes. Vi søkte Gudbrandsdal Sparebank, og sjølveste julekvelden 1982 kom tilsagnet.

Rådmannen skrev sin kanskje korteste sak til formannskapet: «Vedlagt oversendes lånetilsagn fra G.S. av 24/12 - 82 om lån kr 11.000.000,- til finansiering av ny bru ved Tingberg. Jeg har ikke noe å tilføye og vil derfor foreslå at formannskapet i samsvar med kommunestyrets fullmakt gjør slik vedtak: Vedlagte lånetilsagn fra G.S. av 24/12 - 82 aksepteres.» Det ble en god jul for flere.

Dermed ble pengene overført til fylkeskassereren som forutsatt, entreprenør Eeg Henriksen fikk oppdraget, bygging kunne starte. Bygging av anleggsveg i Lågen pågikk i februar -83 og ble fjernet først i mai, støping av 10 av i alt 12 søyler var støpt til ferien, bjelkemontasje, kantdragere, gangbane, rekkverk og dekke gikk fortere enn planlagt, og 28. januar -84 kunne den nye ordføreren Bueie klippe snora. E6 var ikke blitt forsinket.

Etter den kjølige seansen i januarsno midt ute på brua smakte det med kaffe for noen av oss i Rybakken.

Det hører med til historien at vegvesenet hadde tenkt å fjerne pilarene etter gammelbrua, pilarer som i seg sjøl er et monument over flott tørrmuring som håndverk. På ett av møtene med vegvesenet spurte jeg om pilarene ikke kunne få stå. «Veg-gutta» rundt bordet så på hverandre – det ble nikket – og de står.

Jeg må også nevne at da spørsmålet om gatelys på brua kom opp helt på tampen sa vi nei. Kommunen hadde strukket seg langt nok...

Igen vil jeg understreke den gode jobben rådmann Svein og vegsjef Jan gjorde i saken, en sak som antagelig var den artigste jeg fikk anled-

ning til jobbe med som lokalpolitiker. Og jeg tror brua har overoppfyllt anslagene av den samfunnsøkonomiske betydningen.

Jan Søylen skrev i vegvesenets bedriftsavis høsten 1983:

«Arbeidet med den 260 meter lange Øyer bru har pågått i raskt tempo. Denne brusaken et et stort økonomisk løft for Øyer kommune, og vi vet at det har gått diskusjon om prioriterin-

gen. Vi finner grunn til å minne om at det er betydelig billigere å bygge bru nå enn seinere, på grunn av samordningen med riksvegutbyggingen gjennom Øyer sentrum. Bruprosjektet er dessuten rentabelt fra en samfunnsøkonomisk synsvinkel, også for lokalsamfunnet. Og det vil ikke kunne bli realisert nå uten kommunens medvirkning.»

Kommunestyret 1980-83

Sittende på huk foran fra venstre: Jo Anders Lagethon, Helge Aamot, Mari Kjæstad, Einar Moe, Asbjørn Øvergård, Magna Holland Skogli, Trygve Fossum, Knut Skogheim.

Bak fra venstre: Torild Gjerdet, Ingrid Holtet, Arne Thorsrud, Ellrun Bakken, Iver Jevne, Jon Hansveen, Simen Skarpjordet, Erling Stenersløkken, Margrethe Hagelund, Odd Stalengen, Ragnar Spiten, Kjell Madsen, Odd Skjønberg, Marit Midtmageli, Svein Rønning, Johs. Finborud, Asgeir Rønning, Halvor Engen, Arne Bueie.

Bekkekveinna - en samfunnsgavnlig sliter

Johan Kraabøl

Etter lang tid preget av mye om og men fra oss i Øyer og Tretten Historielag, pryder nå ei slik bygdakveinn Mølleparken på Tretten. Ei perle av et bevaringsverdig kulturminne som har overlevd fler enn hundre av samme sorten. «Hva gjør vi med kveinnhusgavene vi har fått», er spørsmålet laget har reist gjentatte ganger de siste 20 åra. Hodebryet synes nå å være løst på en god måte gjennom ryddige beslutninger. Stor takk til styret v/ leder Gudmund Sveen for at døkk tok tak, var svært løsningsorienterte og i løpet av året som gikk viste handlekraft i denne saken.

Spørsmålet som gnog har nå endt opp som ei staslig og brukandes kveinn i Mølleparken med vatn fra Moksaelva som drivkraft. Til glede for liten og stor byr den seg nå fram med vassrenne, kveinkall og nye møllesteiner. For alt vi veit, vil den lage det beste steinmalte grautmjølet i manns minne. Også forhistoria, bygdekulturen og all mystikken som alltid hersker rundt slike kveinner har fulgt med på lasset, får vi tru. Det utruligste kan sanses gjennom elvesusen fra underboende vesener når kverna slår om fra dur til moll. Hør bare etter!

Kveinnbruk fra gammalt.

Matrikkelen forteller at i 1723 var det 39 bekkekveinner på Tretten og hele 63 i Øyer og alle snurra i vass-sprut og mjølgov.

I bygdaboka forteller Tor Ile om kveinn-

bruk helt fra middelalderen. Der kommer det fram mye interessant, bl.a. om iltre stridigheter om retten til kveinnvatn fra samme bekken.

Også i boka «Det var en gang...» av Erik Solheim, skildres livet i bygda for 150 år sia på en yppelig måte. Om bekkekveinner skriver han bl.a: -I midten av forrige århundre hadde hver gård en bekkekvern ved nærmeste bekk. Det var ikke så rent lite bekker her, samt 3-4 større åer. I hver eneste en fantes det i alminnelighet mange små kvernhus. De forsvant litt om senn og i 1870-80 -årene var de nesten helt borte. Som oftest var det flomvatnet om våren som kom til nytte, men når det var vassføring om høsten, så bruktes nok kverna også da for å male i alle fall en del av vinterbehovet. Når man om vinteren ikke helt hadde mel til behovet, så måtte man ty til de større møllene

Kvernkallen på plass.

som malte mot betaling. Av slike møller hadde man et par i Moksa og det samme i Mosåen-. Så langt Solheim.

Erik Haugen, skreiv i 1944 i «Dale-Gudbrand» om ymse fra 1880-90-åra: – Når vi skulle til kveinna måtte vi være med å tørke og male kornet selv. Det var en møller der som passet på, men vi måtte sjølve utføre arbeidet. Husker godt at det var brukelig å tørke kornet i tørkestuer på gardene. Men så ble det ei slik takketørke de kalte det på Stav og det syntes vi var svært lettvtint. Når vi da reiste til kveinna hadde vi som regel med oss fire kalveskinnhiter med meld. (*Meld* er et gammelt ord for korn og *hit* er sekk sydd av skinn). Vi hadde òg med en del brensel å tørke med og ei skreppe med niste. Ja, for vi visste det kunne dra ut før vi fikk malt alt sammen. Fra de største gardene i bygda kom det så mye korn

for leiemaling, at det tok 2-3 dager før de fikk malt det. Ved kveinna var det et lite møllekammers der mølleren og hans medhjelpere hadde nistematen sin. Der var også en benk til å sove på. Kverna gikk jo hele døgnet – skreiv musdølen.

Moksa.

Fra gammelt av var det flere små gardskveinner ved Moksa. De nederste i «Kveinndala» tilhørte Stav, Moe og Stavshaugen. Ei tid på 1900-tallet var det Erik Klæva som åtte det gamle kvernhuset til Stav. (Der vår vesle kvern nå har fått hjemsted). Etter at Erik bygde om og moderniserte inneholdt bruket tre kverner, sikte og to tørker. Ettersom åra gikk ble de små gardskveinnan mindre brukt og leiemalinga økte.

Av tidligere kjente eiere av Stav Mølle nev-

nes foruten Erik Klæva også Gustav Thorud, Karl A. Nysted, Øyer kommune, Tretten Ysteri og til sist Tretten Innkjøpslag. Apropos Karl Nysted: Etter 19 år med næringsvirksomhet i Tyskland kom han til Tretten og ble eier av flere bedrifter nær Moksa. Da Tyskerne kom til Tretten krigsvåren 1940 og møtte motstand, truet de med å legge all virksomhet i Moksadalen i ruiner. Det omfattet, i tillegg til mølla, sagbruk, frørenseri, smie m/hovslager, frisersalong, kraftstasjon, skomakere samt skreddervirksomhet. Og det kjæreste av alt, hjemmene deres. Da var det, fortelles det, at Nysted ba pent om at dette livsnødvendige håndverk- og industrisamfunn måtte skånes. Utrolig nok ble han bønnhørt.

Fra flom til Møllepark.

Vatnet derimot, drøye femti år seinere, tok ikke slike hensyn. Og siden vi nå streifer over levd liv i gamle «Kveinndala», må vi også kaste et trist blikk inn i ulykkesåret 1995. Der stod, som eneste gjenværende kvernbedrift i Moksadalen, ei velfungerende, stolt Stavheim Mølle. Tidsmessig utbygd, seinest med store ruvende kornsiloer. Eier var nå Tretten Innkjøpslag. Så kom regnet og rask snøsmelting på frossen mark! Elvefaret ble overfylt på kort tid og den ellers fredelige elva reiv i sin villskap med seg hele mølleanlegget og alt som stod i vegen. Det var et ødelagt elveleie og et ugjenkjennelig terreng omkring som lå att etter flommens herjinger i Stavsområdet. Takket være gode krefter ble landskapet ganske snart tatt hånd om. Elva ble ledet tilbake til faret, for da å bli lagt i betongrenne med flomdempere. Området rundt ble istandgjort og utpekt som friluftsområde. Stedet fikk det velfortjente vakre navnet Mølleparken.

Der står kveinna vår nå, beåret med ei vel-egna tomt på kveinn-historisk grunn!

Oversteinen ferdig hugget.

Om kveinnhusa og fadderskapet fram til nå.

Helt siden Øyer og Tretten Historielag ble stiftet har laget fått som gaver relativt store mengder unike historiske bruksgjenstander og også bevaringsverdige bygninger. Det aller meste er gitt av privatpersoner i kommunen. Deriblant et gammelt kveinnhus fra Hov i Øyer og et ditto fra Kampen i Baklia.

Ganske snart etablerte laget seg med alle disse verdiene i Vik skulegard, som da fungerte som bl.a. leirskole. Samlinga glei da også ypperlig inn i undervisningen der. Imidlertid opphørte leirskolen etter en del år og all kommunal bebyggelse ble solgt til private. Vik ble med ett uegna for historielaget.

Løsningen kom ved at årsmøtet vedtok å flytte hele samlinga til Øyer Ungdomsskole på Lundstad, noe både skolen og kommunen for øvrig syntes var en god ide. Formålet var fortsatt bruk av samlinga i undervisningen. Som før skulle de håndgripelige, autentiske gjenstandene bidra til å gi den oppvoksende slekt en bedre forståelse av et samfunn vi alle er fortsettelsen av. Elever fra både Øyer og Tretten Sogn går på ungdomsskolen i 2 år eller mer og er i høvelig alder for gjennom selvsyn å få et godt innblikk i lokalhistoria vår.

Ett av kveinnhusa var tenkt plassert i Mosåa på velegna tomt nede ved E-6, med snarveg til skolen. Dessverre måtte vegvesenet si nei grunnet planer om utvidelse av E-6 nettopp der. Siden da har «kvernhusssaken» stått mer eller mindre i stampe.

Først under ekstraordinært årsmøte høsten 2013 ble det fart i saken. Det ble fattet et enstemmig vedtak i historielaget om å plassere ei bekkvekveinn i Mølleparken på Tretten.

Et lugomt «kveinnstø» var å finne der. Grunneier, Gudbrandsdal Energiverk, hilste planen velkommen med gratis tomt og ellers mangt som måtte til, bl.a rør for vassstilførsel skulle det bli ei råd med. – Døkk trøyng itte være så beskjedne-, var herlige ord å høre fra den kanten.

To halve ble en hel.

Etter grundig vurdering av baa kveinnhus ble konklusjonen at av to mangelfulle lages ett komplett. Huset fra Hov ble valgt ut ifra sin gode bygningsmessige tilstand og innredet med de best bevarte elementene fra Kampakveinna. Dog måtte den gamle kveinnkallen erstattes av en ny. Og nå som gjennom alle tider skulle vasstrykket treffe kallen på venstre side, om ikke kveinna skulle gå rangvendt! Alt som snurrer skal gå med-sols, må vite.

Kveinnhuset løftes på plass.

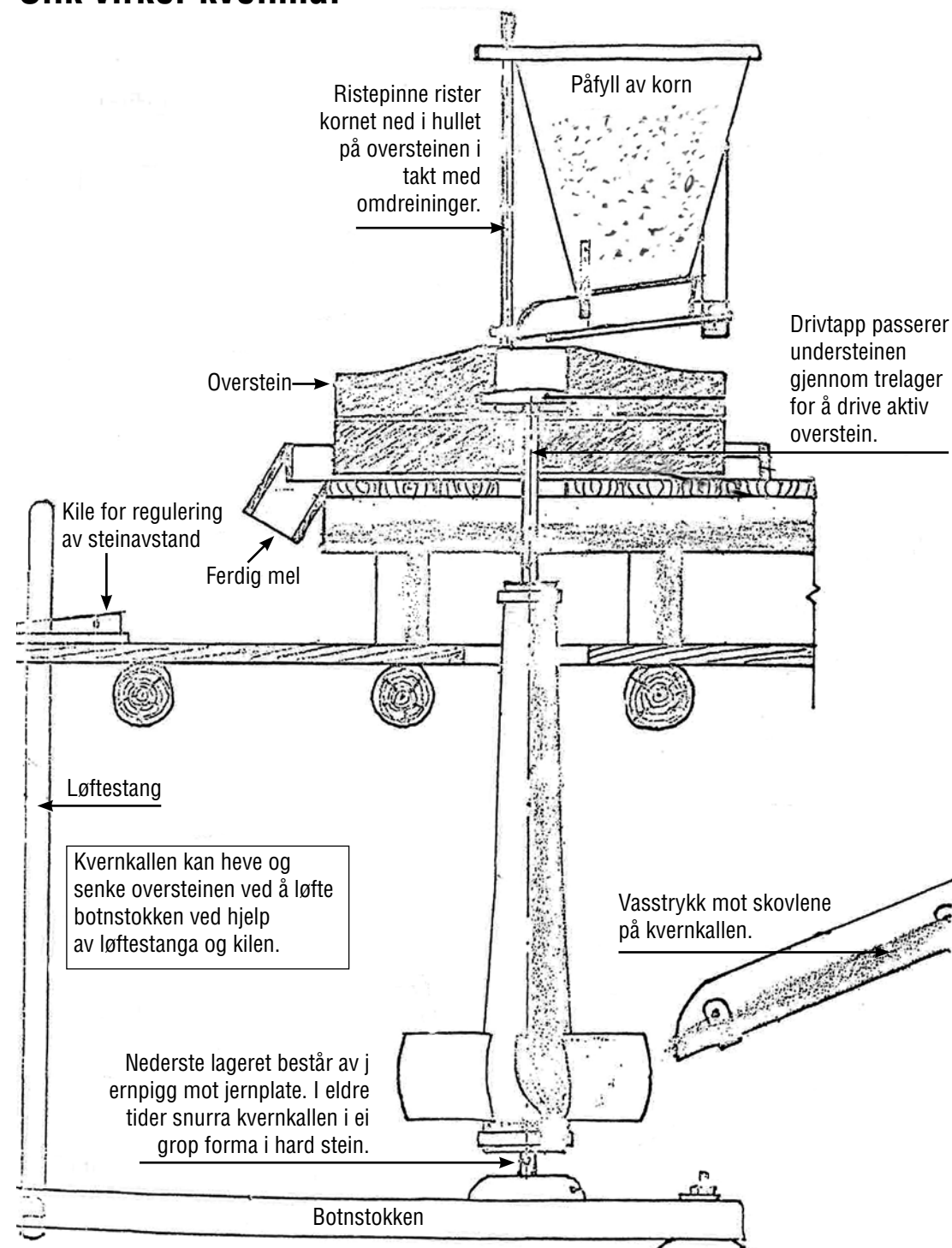
Ymse fra arbeidet med gjenreisinga.

Anlegget i Mølleparken ble utført av en dyktig dugnadsgjeng med Reidar Svegarden og Kristian Midtmageli som årsmøtevalgte byggeledere. Hans Skogli klargjorde tomten og fundamentet og sørget for vassstilførsel uten store inngrep i naturen. Laurits Høvren frakta rikelig med gråstein til grunnmuren, forøvrig en gave fra Anders og Sigurd Stenersen. Anders og Tørstein Engen kjørte kveinnhuset fra Ungdomsskolen til Mølleparken i hel tilstand og Arnor Hauge løfta det presist opp på murkrona med «sine sterke stålarmer». Helge Odden var taktekker, godt hjulpet av Hildgunn Fonstad. Takskiferen ble brukt oppatt, supplert med noen steiner fra Fonstadbygningen. Den nye, solide dørhella fra Midtmageli syntes å være skreddersydd. Ny kveinnkall i malmfuru ble bestilt fra Kvam og dreining av denne var Pål Klomstad mester for. De gamle møllesteinene er av beste kvalitet. Bokstavene P.B. og likeså ordet «tyt» som er hogd inn tyder på det. Initialen står for Paul Birch som refererer til det velkjente steinbruddet Kvernberg i Selbu. Ordet «tyt» tilkjenner at steinen inneholder skarpe metaller jevnt fordelt i overflaten og derfor er spesielt godt egnet til å skurre kornet til mel. Imidlertid, etter et ufattelig stort antall omdreininger i Kam-

En forjent kaffekopp (og litt ljug).

Slik virker kveinna:

Tekst: J.K.

pakveinna bak seg, var det nå synlig slitasje i oversteinen. John Nermo pigga den oppatt og den vart god som ny.

Foruten de som er nevnt foran deltok også Magne Overvik, Rudolpe Hausstätter, Jo Anders Lagethon og Sigurd Simengård i kveinnhusdugnaden. Skribentens praktiske medvirkning har begrensa seg til bare å si «jasså».

Øyer- Tretten Historielag har fått økonomiske bidrag til foretaket av: Sparebankstiftelsen, Øyer og Tretten bondelag, Sparebank 1. Vinstra og Øyer kommune.

Godt mot og lykke til du bekkeveinn! Nå er du i rett miljø med sogesus og vasstrykk frå ei å. Vi bør ha både vilje og råd til å verne om deg som en kuriositet i bygda. Etterkommerne våre vil nok sette stor pris på at du fins, får vi håpe...

Kilder:

Tor Ile: Bygdaboka, bolken Frå kaunn til mjøl.

Erik Solheim's nedtegnelser: Fra bygdalivet for 150 år siden. Redigert av Bjørn Elling Solheim.

Kristian Pålstrud: Et bygdesamfunn blir til.

Avisa Dale-Gudbrand fra 1944.

Øyer og Tretten Historielags arkiv.

Kristian Midtmageli med den nye kveinnkallen.

Fotos: Jo Lagethon og Knut Steigård

Han er godt verd som er godt lærd.
Gammelt visdomsord.

Fra Øverlie, Øyer, til Benson, Minnesota i 1881 Tilbake til Norge og grunnlovsfeiring i 1914

Marit Rusten Fintoft

Bytte av gardar og utvandring

*Mine oldeforeldre, Amund Pedersen Øverlie (1825-1897) og Kari Lissveen (1829-1911), giftet seg i 1852. De ble da brukere på Øverlie og fikk 10 barn. 8 av disse vokste opp – 5 gutter og 3 jenter. Fire gutter og ei jente utvandret til Amerika i perioden 1881-1895. I 1882 ble det foretatt et makeskifte mellom brukerne på Øverlie og Oppistun Lie. Kari og Amund og familien her tok navnet **Lie** etter flytting, mens de som utvandret brukte **Overlie** som etternavn. Den eldste sønnen, Peder(1853-1934) ble hjemme og overtok Lie etter sin far, Amund – og samme slekt fortsetter der.*

(Gunnerius Skjønberg fikk skjøte på Øverlie i 1883, og samme slekt har vært der siden.)

I 1881 reiste sønnene Ole (1858-1947) og Matthias (1863-1950) til Benson, Minnesota. Jeg har mest informasjon om Matthias, og tar med litt om ham, hvordan han kom til USA og greide seg der. Siden det på 1800-tallet og begynnelsen på 1900-tallet var en spesiell tid her med stor fattigdom og utvandring, kan kanskje noe av dette ha interesse for andre, og gi et bakteppe for ferden Matthias, kona Karen og yngste datteren, Esther, foretok i 1914 for å være med på 100-års feiringen av vår Grunnlov fra 1814.

Fra Øverlie til Benson

Matthias Amundsen Overlie var født på Øverlie i 1863. Han fullførte almueskole og var tidlig med på alt arbeid på garden og setra - slik det var for mange. Han dro fra Øyer 23.08.1881, 18 år gammel. Den 26.08. dro han videre fra Christiania med **SS Angelo** til Hull i England. Han ble så med **City of Brussels** fra Liverpool til New York, hvor han ankom 10.09.1881. Han dro direkte derfra og kom til Benson, Minnesota, 14.09.1881.

Gardsarbeid og skolegang

Matthias hadde ingen kjente i Benson, men den 19.09. var han i gang med gardsarbeid, først tresking i 30 dager. Det fikk han \$12 for. Fra 20.10. arbeidet han på farmen til en dansk baron. Han kjørte ut gjødsel og stelte krøtter morgen og kveld. Han måtte stå på for å tjene 5c dagen. Han fortsatte der i tre vintrere og syv somre. Den første vinteren brukte han kveldene til å lære seg engelsk – med den språkmektige baronen som lærer! Matthias hadde nok samme holdning som mange innvandrere fra Norge på den tiden: De ønsket å forlate «gamlelandet» og alle problemene der for å bli gode amerikanere, lære seg språket og tilpasse seg best mulig.

Mer skolegang ble det. Han og 30 ny-

kommere «leide» bestyreren på en privatskole i Benson i to måneder (for å få tatt eksamener?). Deretter gikk han på Willmar Seminary det meste av 3 vintre. Somrene var han på farmen og drev bl.a. med snekkerarbeid.

Bankvirksomhet og foreningsliv

Den 1.10.1888 ble han midlertidig ansatt som assisterende bokholder i Swift County Bank i Benson. Etter et drøyt år i et forsikringsselskap, var han tilbake som bokholder i SCB. Her ble han i 38 år, etter hvert som kasserer med ansvar for styret, aksjeeier, direktør og visepresident. Banken gikk fra å være County Bank til State Bank, men i 1929 ble den stengt pga den store depresjonen. Matthias ble da pensjonist, 66 år gammel.

I tillegg til jobben hadde han flere verv. Han var med da Gudbrandsdalslaget ble stiftet i Minnesota i 1909, ble kasserer der til 1940, i 31 år – helt uten fravær pga sykdom e.l. Han var medlem i Immanuel lutherske menighet i Benson i 50 år, og kasserer der i 20 år. Han satt i skolestyrer i 29 år, hvorav 26 år som kasserer. Han var også i styret for Biblioteket og for «Water and Light» i Benson.

Ekteskap og familieliv

I 1893 giftet Matthias seg med Karen Pauline Wolla. Hun var født i Stange på Hedmarken i 1873, og i 1881 utvandret hun og familien til USA. De kom til Benson i juni – noe før Matthias som kom i august. Karen fikk lite skolegang, da hun tidlig ble hushjelp. Det ble ikke noe stort handicap pga hennes praktiske legning og gode forstand – skriver hennes yngste datter, Esther, f. 1905, i sin Selvbiografi fra 1926. Hun skriver videre at disse to skapte et lykkelig hjem sammen. De fikk etter hvert to døtre, Ida (1894) og Esther (1905). De tok også til seg yngste datter til Anton,

bror til Matthias. Han hadde kommet til Benson i 1882. Han og kona hadde 7 barn. Den yngste, Ida Otilie, f.1901, var knapt ett år da mora døde. Hun kom da til Matthias og Karen, fikk navnet Tillie Jane, og vokste opp som en av døtrene der.

Esther skriver detaljert om sine foreldre og søsken i sin selvbiografi, men her gjengis bare slutten:

«...Jeg er virkelig stolt av mine foreldre og søstre, så hvis jeg kan følge i deres fotspor har jeg ikke levd forgieves. ...Jeg kan ikke tenke meg noe hyggeligere enn å være sammen med hele familien.»

Til Norge og grunnlovsfeiring i 1914

Esther skriver i sin Selvbiografi fra 1926 (mens hun gikk på college) at noe av det mest

Matthias og Karen med barna Ida, Tilla og Esther.

interessante i hennes liv skjedde da hennes foreldre hadde bestemt seg for å dra til Norge til 100-årsjubileet for Grunnloven av 1814. Som den yngste i familien fikk hun være med. Hennes to søstre tilbragte sommeren hos slekt i Nord-Dakota. Hun skriver om turen og noe av det som imponerte henne mest:

«Vi dro fra Benson den 15. mai 1914, og var i Minneapolis for å feire 17. mai på staten Minnesotas markeds plass. Blant talerne var guvernøren i Minnesota, den norske ambassadør i Washington, senatorene Knut Nelson og Gronna fra Nord-Dakota.»

Slik begynte de vel Grunnlovsfeiringen allerede her, midt i det norske Amerika.

«Vi forlot Minneapolis den 18. og ankom New York den 20. mai, hvor vi ble møtt av mors tante. Den 21. mai dro vi fra NY med SS Fredrick VIII, og ankom Christiania den 1. juni etter en fin tur. (Bilde ?) Det var dog en trist ulykke i NY idet vi gikk ombord i båten. Landgangen løsnet fra båten og flere personer falt i sjøen. En dame med et tre år gammelt barn druknet, men de andre ble reddet.

Da vi ankom Christiania mandag etter pinse ble vi møtt av mors onkel, og vi bodde hos ham i flere dager før vi fortsatte nordover. Vi så den fine Eidsvoldsbygningen hvor Grunnloven ble til for 100 år siden.

Derfra dro vi til fars søster, Ingeborg Anderson, i Ringeby, hvor vi hadde vår hovedbase mens vi var i Norge. Det skjedde ikke noe spesielt de to første ukene hos min tante. Min onkel drev ullvarefabrikk, så jeg fikk flere ting til min dukke.» Stort for en liten pike dette.

Tur til Trondhjem

Både Matthias og Esther har skrevet detaljert om turen, så her gjengis forenklet noe fra begge:

Den 20. juni tok vi toget fra Ringeby til

Dombås. (Banen åpnet hit i des. 1913.) Vi startet i tordenvær, men det ga seg snart og landskapet opp Gudbrandsdalen var fint – til dels spektakulært. På Dombås var det sol og frisk bris. Her ventet forhåndsbestilt bil, og kl 18.07 (!) fortsatte vi over Dovrefjell i fint vær og ved godt mot. Ved Fokkstua var det litt snø. Vi passerte Hjerkin 19.30. Gjennom Drivdalen er terrenget fantastisk! Kl 20.30 kom vi til Drivstua den første dagen, men kunne ikke fortsette pga ruteplan for biltransport i denne del av landet. Neste dag var vi tidlig oppe og ute. Esther ble overrasket over å få se tre geitekillinger – som var ekte!

Vi dro fra Drivstua den 21. juni kl 7 om morgenen, etter ruteplanen. I strålende vær passerte vi Oppdal og ankom Løkken/Svorkmo kl. 13. Derfra reiste vi 17.25 med elektrisk tog (Første i Norge, åpnet 1908.) og kom til Thamshavn ca 18.15. Derfra gikk dampskipet «Orkla» til Trondhjem, nok en fin tur som varte i 2 timer.

Vi ble møtt av jernbanefullmektig Christian Larssen, gift med søster til Matthias, Maria. Her ble vi godt mottatt og tatt hånd om i 8 dager. Vi var på konsert i Nidarosdomen og besøkte Stiftsgården, hvor kongen bor når han er i Trondhjem. Vi tok båt ut til Munkholmen og vi reiste til Stjørdal. Det var rart at det var så lyst hele natten!

Tilbake til Ringeby og Christiania

Den 30. juni begynte tilbaketuren til Ringeby og Christiania for å være med på 4. juli-feiringen der, og samtidig se en utstilling til ære for amerikanerne. En minnegave (Memorial Fund) ble offisielt overrakt til de rette autoriteter i Norge. Videre ble bysten av president Abraham Lincoln avduket og presentert ved guvernør Hanna fra Nord-Dakota, på vegne av staten ND.

Fra Christiania til Bergen og tilbake til Christiania, Ringeby, Otta og Øyer

Vi forlot Christiania i varmt sommervær den 7. juli. Da vi kom til Finse i finvær, lå det snø på bakken og det var kjølig i lufta. Vi gikk av toget og kastet snøballer. Vi ankom Bergen samme ettermiddag og ble det i 2 dager. Vi besøkte steder av interesse, som Fisketorget og et fint museum. Vi dro fra Bergen den 9., overnattet på Vossevangen og kom til Christiania på ettermiddagen den 10. juli. Den 11. fortsatte vi til Ringeby, og den 12. til Otta for å feire hjemkomst for amerikanere arrangert der.

Den 13. juli dro vi til **Hornsjø i Øyer** hvor vi var i 4 uker. Ingeborg (16 år) og Anna (14) Lie, søskenbarn til Esther, var budeier på setra til Oppistun Lie. Esther syntes det var moro å få være med dem å plukke bær, melke geiter og lage ost. Alt dette var nytt for henne.

Den 13. august dro vi ned i bygda hvor vi var noen dager og besøkte flere slektninger.

Fremskyndet hjemreise pga krigsutbrudd

Etter skuddene i Sarajevo 28.06.1914 utviklet Første Verdenskrig seg raskt mens vi var på fjellet. Det ble derfor bare en kort tur til mors

Avreise Hornsjø den 13.08.1914.

Fra venstre: Per Lie (eldste bror til Mathias), Esther og Karen Overlie, Anna og Ingeborg Lie.

barndomshjem på Wolla gard i Stange – et lite tømmerhus med store epletrær rundt.

Pga krigen var det ikke lenger hyggelig å være i Norge. Vi forlot Christiania den 21. august med

SS Hellig Olaf fra Den Skandinaviske Amerikalinje. Vi hadde billetter til en tysk båt da vi hadde tenkt å dra hjem via Tyskland, men det ble ikke aktuelt nå.

Vi ankom NY 1. september og bodde hos mors onkel en uke. Esther syntes det var interessant å se Frihetsstatuen, Woolworthbygningen og Brooklyn Bridge. Vi reiste hjem via Washington DC hvor vi var noen timer, nok til å se regjeringsbygningene og besøke Capitol, gå rundt det Hvite Hus og se Washington-monumentet.

Vi kom tilbake til Minneapolis mens staten Minnesota hadde utstilling (State Fair) der. Vi besøkte den før vi returnerte til Benson den 13. september.

«Jeg ser på denne turen som svært viktig for min utdanning – og det var på alle måter en stor opplevelse og en uforglemmelig sommer.» Sier Esther til slutt.

Kilder:

My Autobiography. (1926) Av Esther Overlie. Diary of part of the Norway trip 1914. Håndskrevne notater av Matthias Overlie.

Opplysninger om slekten Øverlie-Oppistun Lie. Av Paul Rusten og andre.

Brev og bilder fra barnebarn til Matthias, Karen Junker og hennes søster, Constance McLaughlin

Navnebruk:

Døpenavnet **Matias** har jeg ikke sett brukt, men både Mathias og Matthias. Det siste mest brukt i dokumenter fra USA, så jeg har holdt meg til det.

Lissveen skrives også Lisveen, Liusveen og Lysusvea. Det siste bruker dagens eier. I tekstene fra USA brukes Lissveen ganske konsekvent. Derfor bruker jeg det her. Christiania og Trondhjem var navnene på Oslo og Trondheim da, så de brukes i teksten.

Tilføysene i parentes er mine

Stavheim Klekkeri og fiskedammer

Oddvar Stensrud

I 1950-årene og utover i 1960-årene var det en svært så aktiv Jeger og Fiskeforening her på Tretten. Særlig var det en stor interesse for å skaffe tilveie yngel og settefisk for å sette ut i vatn og tjønn i Øyerfjellet. Oppfatningen var nok i den tiden at bare en fikk satt ut nok settefisk og yngel var alle problemer angående fisket løst

Settefiskdam ved Moksa.

I 1954 fikk Jeger og Fiskeforeningen anlagt 3 små settefiskdammer ved Moksa, der pumpestasjonen til Vannverket nå ligger. Herredsa- gronom Tord Kviterud hadde tegnet forslaget til settefiskdammene der. Vanninntaket var fra Moksa, som gikk like ved dammene.

Det viste seg at det ikke lot seg gjøre å få til siler i vanninntaket fra Moksa som hindret at det kom harr yngel derfra når harren gikk opp for å gyte om våren.

En ble fort nok oppmerksom på dette problemet og dammene her var ikke lenge i bruk. Noen store problemer førte nok ikke settefisk fra dammene her til, men en sommer ble det tatt 10 harrer på Ner-Åstvatnet, som en mente kunne komme av at settefisk fra dammene var utsatt der.

Stavheim Klekkeri.

Først i 1960-årene fikk Jeger og Fiskeforeningen bygget ut et klekkeri for fiskerogn under Stavheim Mølle ved Moksa. Klekkeriet her hadde i alt 3 benker, med til sammen 18 klekkekasser med plass til 120-150 000 rognkorn. Vanninntaket var fra turbinrøret mellom kraftstasjonene 1 og 11 i Moksa.

De første årene ble det årlig innlagt ca. 120 000 rognkorn av dansk bekkeørret. Medlemmene av Jeger og Fiskeforeningen hadde da tilsynet med klekkeriet.

Det kunne i visse perioder være en del arbeide med plukking av døde rognkorn og kontroll av vanntilførselen til klekkeriet, særlig i vårløsning da en måtte se om klekkeriet flere ganger i døgnet på grunn av mye slam i vatnet som tettet silene i klekkeriet.

Ved inngangen til klekkeriet var det laget et lite oppholdsrom, med bord og benker som en kunne oppholde seg ved tilsynet av klekkeriet.

Øyer fjellstyre gav årlig et tilskudd til Jeger og Fiskeforeningen for tilsynet og driften av klekkeriet. Det viste seg at noe av dette tilskuddet ble brukt til innkjøp av cognac som ble servert til de som om kveldene kunne oppholde seg der. Da Fjellstyret ble oppmerksom på dette ble det slutt på tilskuddet.

Etter noen år ble det forbud mot import av dansk bekkeørret. En måtte da prøve å skaffe rogn fra annet hold.

Jeger og Fiskeforeningens interesse for driften av klekkeriet avtok noe med årene, og Øyer fjellstyre, med meg som ansatt fjellopp-

synsmann, tok da over tilsynet og driften av klekkeriet. En del rogn ble innlagt fra fisk tatt i Øyerfjellet, ellers ble det innkjøpt rogn fra Vågå fjellstyres anlegg.

Senere ble Øyer fjellstyre med i Oppland-fjellstyrenes felles fiskeanlegg i Torpa og all settefisk til Øyer ble tatt derfra.

Settefiskdammen ved Våsjøen.

Tidlig i 1960-årene fikk Jeger og Fiskeforeningen anlagt en settefiskdam like opp, og nord for Våsjøen. Vanntilførselen til denne dammen var da fra Knapptjønnbekken som tidligere hadde utløpet mot Tromsdalen og til Vesle-Tromsa. Nå ble bekken ledet forbi settefiskdammen og videre ned i Våsjøen.

Men det viste seg snart at Knapptjønnbekken var en usikker vannkilde. I tørkeperioder enkelte somrer kunne så å si alt vatnet i bekken bli borte. Det ble lagt ned et stort arbeide med å sikre vanntilførselen til dammen.

Oppe ved Knapptjønnnet, og ved et lite tjønn lengre inne på myra der, ble det laget demninger med luker i slik at en kunne slippe på mer vann derfra når det begynte å bli lite vatn ellers i bekken. Likeså ble det prøvd å legge en 450 m tretoms plastslange fra Vargøymyrbekken og opp til dammen. Noe som viste seg å gi et dårlig resultat. Like ved dammen ble det sat opp en liten hytte som var utstyret slik at en kunne koke kaffe der.

Fiskeyngelen som ble utsatt her ble da foret utover sommeren med malt storfelever. Ole G. Frydenlund som var jakt- og fiskeoppsyn i nordre delen av Øyerfjellet i mange år, og som hadde tilhold i oppsynshytta ved Ner-Åsta, hadde jobben med å fore fisken. Trolig endte mye av dette foret på bunnen av dammen, noe som førte til en sterk grønskevekst på bunnen.

De første årene med settefisk her førte til et stort oppmøte når dammen skulle tappes for settefisk. Under årsmøtene i Jeger og Fiskeforeningen ble det hvert år valgt to tilsynsmenn til alle fiskevatna og tjønn i fjellet. Disse kunne da møte opp og få tildelt settefisk til de vatn og tjønn de var tilsynsmenn for, så lenge det var fisk igjen i dammen. Det var ikke noe spørsmål om det var behov for utsetting av settefisk.

I ettertid kan en nok stille spørsmål om alt arbeidet som ble nedlagt ga det store resultatet for mer fisk i vatn og tjønn, men den store frivillige innsatsen i disse årene må berømmes.

Forsøk med settefiskdam ved Øvre-Moksjøen.

I 1960-årene ble det reist krav om at det også skulle ha vært en settefiskdam i søre delen av Øyerfjellet. Jeger og Fiskeforeningen fikk gravd ut en dam ved utløpsbekken fra Øvre-Moksjøen. Men her var det ikke søkt om tillatelse til bygging av dam, hverken til Øyer fjellstyre eller til Gudbrandsdal skogforvaltning så videre arbeide med dammen ble stoppet. Noen år senere forsøkte Øyer fjellstyre å sette i stand settefiskdammen her, men det var et mislykket prosjekt. Det viste seg at i varme solskinnsdager ble det for høy temperatur på vatnet i dammen, slik at det ble soppangrep på settefisken, og så å si all fisken strøk med.

Overføring av Vargøymyrbekken og Knapptjønnbekken til Våsjøen.

Begge de to bekkene har i tidligere tider hatt sitt utløp nordover, ned i Tromsdalen og ned i Vesle-Tromsa i Fåvang. Begge de to bekkene er blitt overført slik at de renner ned i Våsjøen. I 1970-årene gjorde grunneiere på Fåvangsiden krav om å få overført bekkene til Vesle-Tromsa og Fåvang igjen.

Det ble holdt en befarings i området der representanter fra grunneiere i Fåvang, Øyer fjellstyre, Øyer kommune og Moks Kraftverk møtte opp. Det var ingen som med sikkerhet kunne si når Vargøymyrbekken var blitt overført til Våsjøen, men at det allerede kunne ha

vært gjort i forbindelse med den første reguleringen av Våsjøen i 1920.

Da det hadde gått så lang tid uten noen innsigelser fra Fåvang ble konklusjonen at bekken fortsatt fikk renne ned i Våsjøen.

Knapptjønnbekken ble overført til Våsjøen i forbindelse med byggingen av settefiskdammen i 1960-årene, men den hadde så liten vannføring at det var liten interesse for å få overført den til Vesle-Tromsa igjen.

Vargøymyrbekken het fra gammelt av Vargmyrtjønnbekken, det var da et lite tjønn i nord-østre delen av myra som bekken kom fra. Tjønnet er nå helt gjengrodd, og en kan ikke se at det tidligere var et lite tjønn her.

Kartutsnitt fra 1889 viser at Knapptjønnbekken og Vargmyrtjønnbekken da rann ned i Vesle Tromsa og mot Fåvang. Kartet viser også at det da var et lite tjønn innerst på Vargmyra, som Vargmyrtjønnbekken hadde sitt utløp fra. Dette tjønnet er nå helt igjengrodd, og en kan ikke nå se at det tidligere var et lite tjønn her.

Bygdesong for Øyer

Tor Ile (1922)

Gudbrandsdalen fint seg bøyer,
Lågen gjer seg blid.
For det yndelege Øyer,
bygda mi og di.
I den fine fjorde ser ho
smilande seg sjøl.
Full av song og glede er ho,
- jente for ein døl.

Denne bygda er vi glad i.
Her i heilag jord
vil vi sterkt og hugheilt ta i
etter far og mor.
Frå dei vinterharde tidom
slitets sogesus
går nå alt med vår i liom,
flaum og bekkjebrus.

Ikkje berre lerkeboren,
nei, med sevjelaup
er det sjølv folkevåren
med sitt fulle staup.
Når vi nå vår åker pløyer,
sår i hjertermold,
kan vi vente her i Øyer
fint og fagert foll.

Guten tok dei, trolla kâte,
arven til seg laug.
Mora høyrer Håkon gråte
inni Brannskjønhau.
Vi skal ringje Håkon fram att,
trolla ned og nord.
Vi skal grava arven fram att,
ikkje gråt da, mor!

Tåreblankt skein mangt eit auge
når han song, "han Hans",
og det ljøs han tende, Hauge,
skin med heilag glans.
Ja, så lenge nokon bøyer
seg for nådens Gud,
verkar Hauges ånd i Øyer,
lova vere Gud!

Du som tenkte nådig på oss,
Høyr oss når vi bed:
Ta ei ljøset ifrå oss
og di åsyns fred!
Syn oss du, som allting kjenner,
sanningsvegen klår!
Lyft til signing dine hender
over bygda vår!

Eldgammelt kjøkken-nytt

Johan Kraabøl

Tegning: Mette Mellemborg

Om bruk av fiskeskinn for å klåre kaffedrikken. Potetskrell som probat middel mot bek og sot i pipa. Og når ingen super kaffe av skåla i dag, hvorfor gjorde så mange det før i tida?

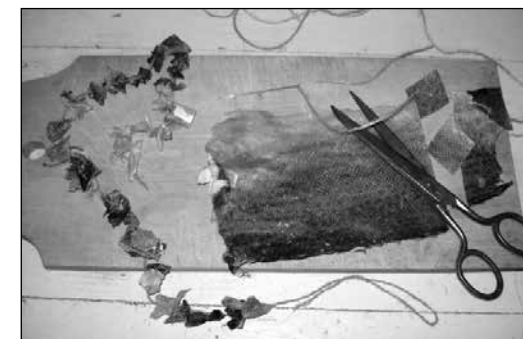
I herlig duft fra god kaffe under et ungt selskap forleden, ble ymse emner brakt på bane. Blant annet at også tidligere generasjoner strebet etter å få maksimal effekt ut av dyrekjøpte kaffebønner. Et godt middel for å unngå «stinn» kaffe var bruk av fiskeskinn i kaffekjelen.

Jeg minnes godt at mor mi (født 1892) satte oss ongan til å klippe skinn av lutefisk i små biter på 2x2 cm. Med hyssing gjennom auget på stoppenåla ble de rå, tynne lappene tredd innpå. Mest som jordbær på strå, for så å bli hengt på rad og rekke over komfyren til tork. Dette var tradisjon i god tid før jul. Da hadde fisken gjennomgått prosessen i lut laget av aske etter brent bjørkeved og var klar til middagsmat. Men også skinnen hadde da foran seg en klar misjon.

Vi syntes arbeidet var klissete og ekkelt. Likevel ble motstanden som regel overvunnet ved at mor bedyret at vi var svært så betydningsfulle i dette gruppearbeidet. Dessverre varte ikke lappene helt til neste jul.

Når kaffekjelen var kokt opp, ble så en fiskeskinnsapp fra snora putta oppi. Virkningen ble klar kaffe. Om kaffen ble skjenka uten sil, kunne det hende at den, nå oppbløytte, motskafte biten, havna i koppen. Derav den gam-

le regla: «Bevare meg vel for leie ting,- fiskeskinn i koppen min».

Denne historia fra oppveksten, servert av en gamling, fikk blandet mottagelse i selskapet. Dette kunne neppe stå til troendes, antyd det den yngre garde forsiktig. For å gjenvinne noe av troverdigheten, var dokumentasjon helt nødvendig. I søk etter sådant ble ei bortstua bok funne att, nemlig matguru Henriette Skjønberg Erken's STORE KOKEBOK fra 1914. Der beskriver hun fiskeskinn som et yppelig klaremiddel, heldigvis.

De tvilende ungdommene fra nevnte lag kom da også med ytterligere oppreisning, funnet på «nettet», selvsagt. De kunne opplyse om at klareskinn, framstilt av svømmeblærer, i sin tid var handelsvare. Proteinene (eggehvite)

testoffene) i disse blandet seg med garvesyra i kaffen som igjen ble bunnfelt sammen med de fine partiklene. «Således, sa reklamen, kan man finmale kaffen helt og De får en klar og fin appetitlig drikk med et meget større økonomisk utbytte». Siden det også finnes protein i fiskeskin, kunne vi enes om at historia ved kaffebordet hadde vore vettug ...

Så var det potetskrellet i ovnen.

En rask telefonsamtale med vår gode feiemester oppklarte mye. Også han var kjent med denne gamle skikken med å kaste potetskrell inn i ovnen. Han kunne videre være med på at rått potetskrell har positiv virkning mot bek og sot. Det forklarer han med at det er dampen av potetstivelsen like under skillet, som har egenskaper som løsemiddel i pipa. Han unnlater likevel ikke å nevne at det er bedre preparater med zinkinnhold som anvednes i dag. Poenget her er da også bare å søke sannhetsgehalt i gamle kjerringråd.

Hva med kaffeslurpen?

Noen hevder at grunnen til at de gamle så ofte tømte kaffe'n sin på skåla var fordi drikken var for varm, men kaffen har da samme temperatur i dag. Andre mener at lange super fra skåla yppet ganen og smakssansen. Det synes som at det spørsmålet fortsatt må stå åpent. Det får være som det vil; -En kaffetår er nå både trivelig og godt da -.

Ordførerklubba i Øyer

Mari Botterud

Ordførerklubba i Øyer har en svært spesiell historie.

Da tidligere ordfører Arne Bueie i 2011 takket for seg etter 28 år i kommunepolitikken i Øyer fortalte han at en emigrert øyværing hadde laget ordførerklubba og at det også var tilsvarende klubbe i Det Hvite Hus.

Dette pirret nysjerrigheten min og jeg begynte å undersøke.

Foto: Utlånt fra Øyer kommune.

Den første som hjalp meg var tidligere journalist Arne Finborud. Han fant at i Stortingets protokoll av 23.5.49 er referert: "Presidenten vil gjøre kjent at han i dag innvier en ny vakker klubbe som er overlevert til presidenten av Mrs. Walter Horatio Stillmann på vegne av Ingeniør T.O. Gillebo, Washington. Ingeniør Gillebo er sønn av tidligere

stortingsmann Ole Torgersen Gillebo, som møtte på Stortinget fra Kristians amt i perioden 1903-06. Ingeniør Gillebo har selv laget klubben, og den er laget av nøttetre som han har hentet fra George Washingtons eiendom i Virginia. Klubben har et sølvbeslag med følgende inskripsjon: "Til presidenten for Norges Storting. Gud signe Norges land og folk".

Tidligere stortingspresident Dag Terje Andersen har bekreftet at klubben fortsatt er i bruk.

Den neste som hjalp meg var professor Ole O. Moen. I mail fra Det Hvite hus 15.2.2013 bekreftes at de har lyktes med å finne en klubbe i Truman Library, Independence, Missouri.

Her står: "Our gavel was acknowledged by president Truman 20.09.1947. This gavel has nothing to do with a "walnut tree from George Washington's farm in Virginia". But it is from a ship that was once named the USS Washington (later named USS Seattle). The gavel is actually made of teak wood taken from the deck of the USS Seattle. The wood was given to Thomas O. Gillebo of Seattle, Washington by Ivar Hamre, a member of the crew employed in dismantling the ship".

En tredje klubbe befinner seg hos John Kendrick DAR chapter. På deres hjemmeside er gjengitt historien om chapterets klubbe. "Mr Thomas Gillebo, Seattle besøkte Mount Vernon, George Washington's Virginia hjem sommeren 1947. Han spurte om han kunne få kjøpe et minne, stort eller lite fra det his-

toriske hjemmet. Svaret var nei, men en tidligere vaktmester i 80-årene, hadde en gang tatt med seg en stamme av et valnøtt-tre fra "the south forty of Mount Vernon", og han solgte stammen til Gillebo og fikk den sendt med skip til vestkysten. 21.10. 1948 ble John Kendrick Chapter lykkelig eier av et historiske trestykket som deres offisielle klubbe.

Det står igjen å finne ut nøyaktig når ordføreren i Øyer fikk sin klubbe. Imidlertid har Åse Bollviken opplyst at det var hennes far, Ole Hageløkken, som mottok klubben av Torgeir Gillebo. Han og Torgeir (Thomas) Gillebo hadde gått i samme klasse på folkeskolen og mens Hageløkken var ordfører i perioden 1946-1947 hadde han mottatt klubben fra sin tidligere skolekamerat. Det ser ut som vår klubbe er laget av to forskjellige tresorter, så kanskje den ene delen (klubba) er valnøtt-tre og skaftet er teak.

Øyer kommune skal få laget et passende oppbevaringsskrin for den spesielle ordførerklubben og historien skal bevares sammen med klubben for ettertiden.

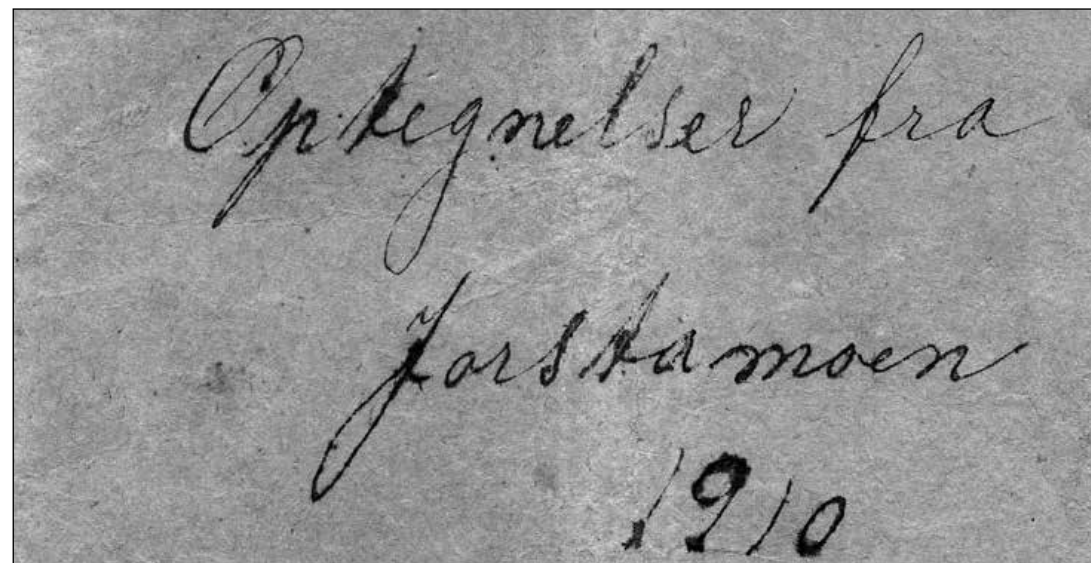

Skrift kan en gjemme, tale kan en glemme.
Gammelt visdomsord.

Optegnelser fra Jørstamoen 1910

Erindringer fra Moen

Magnus Ledum (1887-1962)

*Magnus Ledum (1887-1962) gjorde optegnelser i et "stilhefte" fra sin tid på Jørstadmoen.
Anders Ledum har gitt redaksjonen lov til å gjengi disse notatene.*

***Når man leser denne beretningen får man et godt inntrykk av hvordan soldatlivet
artet seg for litt mer enn 100 år siden.***

Torsdag 12. mai 1910

Vi rekruter rykket ind paa Moen idag kl 1 efm. Mandskaperne blev delt i 2 kompanier under kapteinerne Rode og Kleinsorg.

Av mandskaperne fra de sydligere distrikter var mange beruset, men det fik de undgjelde for idet de blev dømt til 3 døgns fengsel.

Vi fik i dag utleveret av efekterne sengemadraser og uldtrøier, og anvist sovebrakker.

Fredag 13. mai

Hele dagen gik med til utlevering av efekterne, lidt gymnastik og bading.

Lørdag 14. mai

Gevererne blev utleverte idag, i eftermiddag blev tropperne og efekterne mønstret av oberst Rik, som derefter erklærte at være fornøiet med begge dele undtagen med dem der hadde været beruset paa indrykningsdagen. De hadde sa han sat en plet paa Gudbrandsdalens batalions ære.

Søndag 1ste pinsedags morgen

Jeg søgte om permission og reiste hjem med toget kl 8.

Mandag 16. mai

Jeg vendte tilbake til Jørstamoen i aften. Kl 9 blev jeg med flere komanderet paa vagt. 24 timer fra kl 9. Vagten bestaar av 16 mand som deler sig i 4 avdelinger patruleres 4 mand ad gangen medens de andre sover.

17. mai

Dagen oprandt overskyet og det var gode utsigter til regn, men utpaa dagen klarnet det op og solen kom frem. Nogen større festlighet blev det ikke før om aftenen, musiken spilte da op og de kaate gutter fik sig en dans med Jørstamoens bedaarende skønheter. Rosignal kl 10½.

Onsdag 18. mai

Gymnastik og springmars og ekcering hele dagen, trækspilmusik om aftenen, godt veir.

Torsdag 19. mai

Gevergymnastik, og høire og venstre om. God kost og jeg liker mig udmerket godt.

Fredag 20. mai

Geverets ladning, ferdig gever og anlag. Kompanieksis og ladning.

Lørdag 21. mai

De samme øvelser, stiv i henderne efter gevergymnastikken. Mønstring for kapteinen og ingen ros. Om aftenen fik vi besøk av lærer Jorhøi og tilbragte en behagelig aften i den friske svale kveld. Rosignal som vanligt.

Søndag 22. mai

Revelje kl 7. Mange hadde permison men Jeg og min ven Einar Enge tilbragte dagen her. Vi foretog ture mot nord og syd, og om dagen var noget lang saa hadde vi det rigtig koseligt, om kvelden var det dans paa pladsen. Det vilde kanskje være paa sin plads at nedskrive hvad vi faar til mat og hvorledes den likes. Jeg for min del liker maten godt omend supen til stunder kan være noksaa salt. Søndag, ferskt oksekjød med suppe. Mandag, saltet kjød og flesk med suppe. Tirsdag, det samme som søndag. Onsdag, melkegrun, labskaus. Torsdag, det samme som mandag. Fredag, søtsupe labskaus. Lørdag, grød av risengryn. Kl 5½ hver morgen faar vi kaffe og stomp. Kl 8 melk ½ l og stomp og kl 7 aften kaffe og stomp.

Mandag 23. mai

Idag hadde vi skyting med reduceret ladning mot salonskive. En mand blev for beruselse igaar dømt til 3 døgns arest.

Tirsdag 24. mai

Gymnastik fremrykning av skyterlinje, stiv i fatkerne efter springmarsen.

Onsdag 25. mai

Gymnastik, utmars til Flaakaalibroen i Faaberg med musiken i teten. Efterpaa badning gymnastik.

Torsdag 26 mai

Hele tiden mens vi har været her har det været tindrende blankt veir. Det er som følge derav blit tørt baade paa aker og eng, idag ser det ut til at bli regn, og det er mit haap at det nu kommer regn saa det frodige foraar ikke blir ødelagt. Idag har vi havt gymnastik skytning og marsøvelser.

Fredag 27 mai

Skytning og gymnastik, det var dyktigt koldt maatte bruke islenderen. Jeg blev iaften komanderet til kok lørdag og søndag.

Lørdag 28 mai

Idag har jeg været kok, jeg vil reise hjem iaften, har leiet en stedfortræder til at være kok imorgen.

Søndag 29 mai

Jeg har idag været hjemme. Man er nu ferdig med vaaronnen. Grasveksten er meget frodig efter det drivende veir, skjønt det holder paa at bli for tørt.

Mandag 30 mai

Dagen gaar som sedvanligt, i aften kom det regn som kom godt med i den tørre jord.

Tirsdag 31 mai

Det har i dag regnet mesten ustanselig. I aften hadde vi en tur mot Vignes.

Onsdag 1 juni

Dagen gik som de andre.

Torsdag 2 juni

Ditto

Fredag 3 juni

I dag begyndte skarpskytningen. 5 skud 200 m.l.mr. støtte. Ellers intet at bemerke.

Lørdag 4 juni

Vi har i dag fortsat skytningen. Gymnastik og badning, fri kl 5.

Søndag 5 juni

Jeg tilbragte dagen her, var med i en fest paa friheim hvor S. Fedje talte om avholdsakens fremskridt. Var noget grovkornet men holdt forresten et morsomt foredrag. Om kvelden var det dans. Det begynder at bli svert uroligt paa brakkene om natten.

Mandag 6 juni

I dag hadde vi skytning. General Ebesen ankom i dag.

Tirsdag 7 juni

I dag har vi havt en streng dag, generalen hadde brugt grov mund til 1ste kompani, 2det kompani saa ikke større til ham.

Onsdag 8 juni

Genneralen og obersten reiste herfra i dag. Gymnastik, bevogtning og skytning.

Torsdag 9 juni

I dag har det været streng kompanieksis. Frygteligt varmt.

Fredag 10 juni

Frygteligt varmt. Kompanieksis, skytning.

Lørdag 11 juni

Jeg blev i aften kommanderet paa vagt, vagten blev stillet kl 9½. Det var mange permiterte ca. 2/3 av styrken.

Søndag 12 juni

Jeg har i dag været vagt. Jeg gik paa fra kl 11 – 1 og 5 – 7 og fra kl 5 til 7 efm. Tiden gik noksaa fort, jeg forkorkett tiden med læsning, kl 8 begyndte dansen i leiren, mange damer var mødt frem. Om kvelden efterat rosignalet var gaat var det uroligt i brakkene. Sengetæpper, madrasser og kortstokker danset veggemellom.

Mandag 13 juni

I dag har vi havt utmars til Hovemoen, kom tilbake kl 12½ om efm. Skytning og gymnastik.

Tirsdag 14 juni

Mønstring tropsvis for kapteinen fik ingen ros.

Onsdag 15 juni

Torsdag 16 juni

Skytning og eksis

Fredag 17 juni

Det tar til at bli strengere, hadde i dag utmars til Ensbyaskogen hadde med ca 20 løspatroner.

Lørdag 18 juni

Fik permesion og reiste hjem med 7 toget

Søndag 19 juni

Jeg har i dag været hjemme, mor var alene, de andre var paa sæteren. Reiste tilbake med 8 toget.

Mandag 20 juni

Skytning og gymnastik.

Tirsdag 21 juni

Vi har i dag fuldendt skytningen mot skiverne.

Onsdag 22 juni

I dag har det været fektningsskytning mot ¼ figurer.

Resten av rekrutskolen hengik med rolige dage uten nogen merkverdighet. Den 29 juni rykket gamlekarene ind med megen staak og forstyring. Vi rekrutter kom ut av de vante forholde, gode kamerater skildtes og man kom samen med andre og ukjendte. Jeg, Enge og 5 andre fra Tretten kom samen med fra Gausdal som for det meste var raa og dyrisk i sin optræden. Saa det var forbi med det kammeratslige samver i geledet og paa brakkene. I batalionsamlingen hadde vi en utmars til Nordseter var borte i 4 dage. Paa Nordseteren hadde vi fektningsskytning med skarpt, hvorunder en mand blev saaret i bagen av en kule. Det var fint veir, men koldt om natten. Vi drog nidover igjen over Sjusjøen og Mesnaliene til Lillehammer og Jørstamoen. Den 24 blev vi dimiteret. Jeg for min del har ligt mig godt. Jeg har tiltat i tyngde fra 73 til 76 kg.

Magnus Ledem, Tretten 1910

Ku-kopper

Kåre Fossum

Den snart 200 år gamle Koekoppe-Innpodnings- Attest gir en interessant og god beskrivelse av hvordan en allerede da var i stand til å forebygge den meget utbredte og alvorlige sykdommen kopper. Sykdommen førte ofte til døden, eller den førte til stygge og sjenerende arrdannelser, ofte i ansiktet, på de som overlevde. Dette var over 100 år før man visste noe om årsaken til sykdommen.

Den engelske legen Edward Jenner ble under sitt arbeid på landsbygda på slutten av 1700-tallet fortalt at en vakker kvinne, en bu-deie, ikke ville få kopper fordi hun hadde hatt kukopper. Dette, og lignende utsagn, vakte stor interesse hos Jenner. Det inspirerte ham til å gni materiale fra kukoppeskorper inn i huden på unggutten James Phipps. Etter en tid overførte han materiale fra ekte koppelesjoner på gutten, og han ble ikke syk. James var blitt uimottakelig for sykdommen, han var blitt immun! Eksperimentet ble utført i 1796, og det førte til meget hard kritikk og fordømmelser både blant leg og lærd. Det ble likevel publisert i et medisinsk tidsskrift i 1798, og vakte stor interesse av både positiv og negativ art. Allerede i 1801 startet man med slik innpodningspraksis på barn i daværende Christiania. Dette skjedde først på frivillig basis, men ble senere obligatorisk. Prester deltok aktivt i innpodningskampanjer, og de nektet å konfirmere og vie personer som ikke kunne dokumentere slik behandling. Ganske raskt begynte man slik praksis også utenfor Chris-

tiania. På den tiden var kunnskap om infeksjons-øse agens som bakterier og virus totalt ukjent. Det var først i 1880-årene at man forbandt visse sykdommer med bakterier, og virus ble først kjent flere tiår senere.

Den kjente franske kjemiker og bakteriolog Louis Pasteur startet i 1880-årene, mer eller mindre tilfeldig, å svekke bakterier isolert i forbindelse med infeksjon hos dyr, bl.a. miltbrann og hjørefekolera, og overføre disse til mottagelige dyr. Dette viste seg å beskytte dyrene mot de respektive infeksjoner. Pasteur innførte betegnelsen *vaksinasjon* for denne form for sykdomsbekjempelse. Dette var til ære for Jenner som hadde benyttet materiale fra kukopper (latin: *vaccinia*) etter *vacca* som betyr ku på latin. Senere er uttrykket vaksinasjon benyttet som betegnelse på det å tilføre levende eller drepte smittestoffer, eller produkter av disse, til dyr og mennesker som beskyttelse mot spesifikke sykdommer. Vi som er godt voksne har fortsatt merker etter koppevaksinasjon på overarmen. Kopper ble for øvrig utryddet på verdensbasis i 1979. Det er den første og hittil eneste infeksjonssykdom man har greid å utrydde.

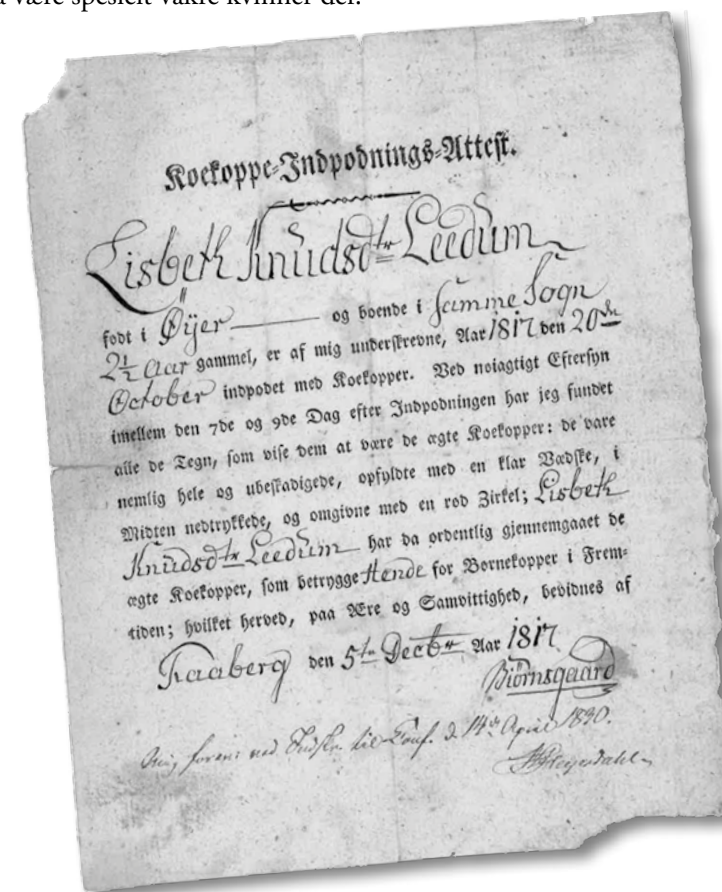
Senere er det utviklet vaksiner mot en rekke sykdommer hos menneske og dyr (inkludert fisk). Sykdommer som forebygges på denne måten hos menneske er eksempelvis poliomyelitt (nesten utryddet på verdensbasis), røde hunder, meslinger, influensa (virussykdommer) og bakteriesykdommer som

tuberkulose, kikhoste, stivkrampe og mange flere.

Egentlig var nok ikke Jenner den første som praktiserte det vi i dag kaller vaksinasjon mot kopper. Som nevnt var dette kjent i områder i England, og en engelsk bonde hadde praktisert dette i sin familie. Dette resulterte for øvrig i rettsaker mellom bonden og Jenner da sistnevnte vant en stor pris for sitt arbeid. Men i Kina hadde tilsvarende metode vært benyttet i mer enn 2000 år. Og i Tyrkia overførte de på 16-1700 tallet koppemateriale fra milde tilfelle av sykdommen til små barn. Dette ble praktisert i et område der folk var kjent for å være fattige, samtidig som det var kjent for å være spesielt vakre kvinner der.

Vakre døtre ble solgt for høy pris til velstående personer (sultaner). Imidlertid var kopper en stor ulempe for denne handelen.

Innpodningen av kukoppemateriale på Lisbeth Knudsdatter Leedum i Øyer i 1817 ble neppe foretatt ut fra slike økonomiske interesser. Derimot førte det til kontroll over denne alvorlige sykdommen. Hjemme hos oss har vi hengende på stua i glass og ramme en original attest, svært lik den som vises på bildet, datert 18.mai 1905. Det var min kones tante som i en alder av 5 år fikk slik behandling. Vi synes denne attesten er interessant. Men den nesten 90 år eldre attesten fra Øyer overgår selvsagt vårt klenodium.

"Kuekoppe-Indpodnings-Attest" utlånt av Anders Ledum.

Botterudsaga

Mari Botterud

Bestefar Ole Botterud drev handels-sagbruk knyttet til garden i nordmedlia på Tretten før krigen. Far Knut Botterud tok over sagbruket, men flyttet hele bruket til ny tomt nærmere Tretten stasjon i 1952-53, og han hadde etter hvert 8-10 flinke og stabile ansatte. Mange lokale kunder, men mye trelast ble også solgt til Vestlandet. Sagbruket gikk bra.

Etterhvert ble driftsgrunnlaget betydelig redusert. Skogeierene ville ha sitt eget sagbruk, stiftet eget andelslag i 1965 og bygde nytt sagbruk i Øyer. Det vesentligst av tømmeret i bygda ble da levert til andelssagbruket. I tillegg utviklet ferdighusfabrikkene seg, og det ble mindre og mindre leveranser til husbygging.

Far ville likevel ikke gi opp sagbruket og han kjøpte tømmer fra skogeiere i nabokommuner. Imidlertid begynte helsa hans å svikte, han ble senil, dement og kunne ikke fortsette driften. Familien sto overfor valget å selge, avvikle eller fortsette driften. Jeg har to søsken, begge lærere, og ingen av dem var interessert i å overta bedriften. Med utdanning innen bedriftsøkonomi kunne jeg i alle fall føre regnskapet. Det var ingen lett beslutning å si opp en godt betalt kontorsjefsjobb i en bilforretning og ta over et lite sagbruk med liten råstofftilgang og et svært begrenset marked i 1980.

Flere momenter gjorde at jeg overtok. Vi hadde trofaste ansatte, jeg syntes at små be-

drifter skulle ha livets rett, og arbeidsplasser og varetilbud på Tretten var viktig for meg. Odd Skåden, som også er min fadder, arbeidet over 40 år på saga.

Ved at jeg begynte på sagbruket, kunne jeg også avlaste mor deler av dagen. Jeg hentet far i frokostpausa og han fikk fortsatt føle deltakelse og kjenne sagflisluften noen timer hver dag, selv om hukommelsen sviktet.

Noen syntes synd på meg og tilbød meg annen jobb, noen ville kjøpe og noen mente jeg var gal, andre fortalte meg at jeg var medregnet blandt "karom". Jeg ble spurt om å være med i likestillingsutvalget, men beklagelse kom, for jeg var allerede likestilt. Jeg ble lagt merke til i Gudbrandsdalen og omtalt i lokalavisa. Noen spør fortsatt om jeg har sagbruket.

Jeg tenker med glede tilbake på årene på Botterudsaga. Jeg trivdes med arbeidskarene,

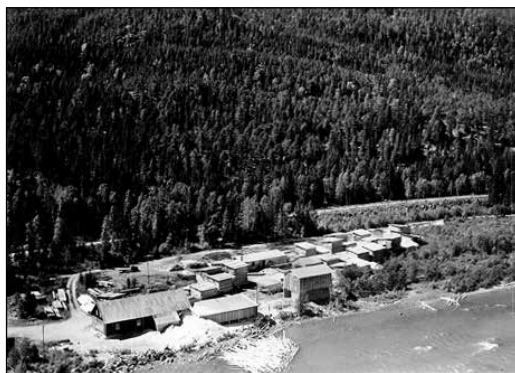

Foto: Widerøe's Flyselskap A/S / Øyer kommune.

med gode hyttebyggerkunder, entreprenørene, vestlandskunder, tømmermåleren og tømmerkjøerne. At en gardbruker lurte meg for noen flissekker i ny og ne levde jeg med.

Kontorarbeidet gikk greit, og mye av dagen deltok jeg i det praktiske arbeidet ute, med honsjauing, plankemåling, materialuttelling og vareutkjøring med lastebil. Våren og sommeren med lukta av kvæ glemmer jeg aldri, vinteren med temperaturer ned til -30 var stri, men det gikk greit når jeg holdt meg i bevegelse. Lørdagsfri hadde jeg sjelden. Jeg opp-

arbeidet meg en svært god helse og har nesten aldri vært fraværende fra arbeide.

Ved siden av utdannelsen min, har erfaringen fra egen næringsvirksomhet, gitt meg flere interessante styreverv og ansvarsfulle arbeidsoppgaver i bank. Jeg ble politisk aktiv før jeg overtok sagbruket, men deltagelsen i Høyre har alltid gitt meg sjansen til å være anderledes. At jeg, overraskende, skulle få anledning til å være ordfører i Øyer, og det til og med i to perioder, er en tillitserklæring som overgår alle mine forventninger.

Fjell-låven

Fra en tid som snart er borte, fjell-låven. Foto: Knut Steigård 21.07.1967

Gamle danseplasser i Musdal

Oddvar Stensrud

Under krigsårene 1940-45, da det var forbud mot å arrangere offentlige fester, bestemt av den tyske krigsmakta, ble nok mer avsidesliggende danseplasser tatt i bruk.

Disse danseplassene lå et godt stykke fra offentlige veger, og slik at de vekket lite oppmerksomhet.

Purkeskinnet.

Purkeskinnet er en liten grasslette som ligger i et sameie i sør-vestre delen på Musdalsetra, nær grensen til Gausdal kommune.

Når de første dansefestene ble holdt her er det ingen opplysninger om, men under krigsårene og helt til i 1948 ble det danset på plassen her.

I sommerhalvåret de årene var det budeier på alle setrene her, som oftest ungjenter. Det var og mye tjenestefolk på gardene i bygda i tillegg til Musdølene som ellers møtte opp her. Siden plassen her lå så nær Gausdal møtte det

opp mange gausdøler på festene her. Det var ikke like populært for Musdølene, de så dem som konkurrenter til budeiene på setrene.

Rabben.

Rabben lå på en liten haug, like ved der skytteranlegget i Musdal nå ligger. Her var det ei liten slette oppe på haugen som det ble danset på. Hit var det ingen bilveg da det ble danset der, og det var trolig mest folk fra Musdal og tjenestefolk som var i bygda som stilte opp når det var dans der.

Offigstadhaugen 2014: Her har det nok skjedd mye – både på danseplassen – og i bjørkeskogen rundt, "i gamle dager".

Trolig ble denne danseplassen tatt i bruk under krigsårene 1940-45 da den lå et godt stykke fra bilvei. Ellers er det få opplysninger om festene her, men en historie herfra går om en kar som ble utkonkurrert på danseplassen, han fann seg en tom vassbøtte som han gikk og sparket føre seg da festen var slutt.

Offigstadhaugen.

En populær danseplass i Musdal, som også var i bruk før krigsårene 1940-45, og som også ble brukt i flere år etter krigens slutt.

Festene her tiltrakk seg folk ikke bare fra Musdal og Tretten, men også bygdene omkring. Plassen lå fint til omkranset av bjørkeskog. Her var det et dansegolv av trebord. En paviljong var bygget opp i en bergskrent på nordsiden av gulvet, der var det plass til to spillemenn. På haugen opp for dansegolvet var det en flaggstang. Nede i skogen, et lite stykke fra dansegolvet var det en do.

Ved inngangen til danseplassen fra Musdalvegen hadde lærer Ingvar Hylén en garasje som han hadde plassert bilen sin i. Lærer Hylén var en av de få i Musdal som hadde bil i den tiden, men det var ingen bilvei ned til Dulven skole der han var lærer i mange år.

Pinsekvelden var den store dansekvelden på Offigstadhaugen. Det kunne nok bli surt og kaldt utover natta enkelte pinsekvelder, så derfor var det samlet i hop en større vedhaug oppe på haugen ved dansegolvet som vart påtent utpå kvelden. Her var det satt ut noen trebord og benker, og kaffesalg.

Tina Solby, ei eldre kjerring fra et småbruk like opp for Offigstadhaugen var fast kaffekoker her i mange år.

Dansemusikken ble besørget av en eller to som spilte trekkspill. Dette var som oftest gausdøler da det var flere kjente trekkspillere i Gausdal i disse årene.

Som guttunge, i slutten av 1940-årene begynte jeg å være med på festene på Offigstadhaugen. Her var det litt av hvert å se og høre. Utpå kvelden var det nokså vanlig med flere slåsskamper. Det hendte nok at noen karer fra Musdal hadde tulla seg opp på Hulderhaugen, ved Holmsetra når det var fest der, og måtte ha tatt "tråvet" nedover Sør-Tretten-morka ut på natta. Nå skulle dette hevnes. Noen karer fra Gausdal var ofte i slåsskamper her.

Utpå natta kunne det hende at vi så at det var et par som lurte seg fra dansegolvet og ned i bjørkeskogen.

Vi lurte nok på hva de foretok seg der, så vi lurte oss etter. Det hendte nok at vi måtte ta en rask retrett da vi ble sett, men enkelte av parene var så opptatt med sitt at de ikke merket at de hadde noen interesserte tilskuere som fulgte med på det som foregikk.

I disse årene begynte det å bli nokså vanlig med biler. Disse ble da parkert i kanten av Musdalsvegen like ved inngangen til danseplassen. En pinsekveld det var fest her tok en lastebil, som var parkert her, til å rulle nedover vegen uten fører. Det var en del folk i vegen og ei eldre kjerring fra Musdal var ikke rask nok til å komme unna bilen som kom så hun fikk seg en "dult" og ble liggende i veggkanten. Like nedenfor der var det en sving på vegen så der endte bilen sin ferd i vegggrøfta.

Etter at det ble forbud mot offentlige dansefester på pinskvelden ble det ikke den store oppslutningen om dansefestene på Offigstadhaugen.

Dansegolvet begynte å bli hullet og dårlig. Tretten Ungdomslag fikk da støpt et nytt sementgolv. Da ble det holdt flere fester der, men det ble ikke den "store susen" over festene som i tidligere tider.

Hr. Magnus Ledum!

Under opprydding i farens gamle efterlatenskaper fant Anders Ledum et udatert brev fra Per Romundgard til faren. Dette har vi fått anledning til å gjengi her.

Eg lyt fyrst be om unnskyldning fordi dette itte har vorte gjort før; men eg har rett og slett glømt det åv.

Den 9. april var ein fin solskinsdag, eg hadde vore nedpå Pålsrudsaga etter eit lass materialer, og tala ved Alf Lie. ”Ja, nå tenkjer eg du snart kan få dra på nøytralitetsvakt att,” sa han, og fortalde at det foregjekk mye og mangt nå.

Oppatkome kom Inga og undrast om eg hadde hørt nytt, og så fortalde ho at alle dei viktigste byane var hersett om natta, og at det var gått ut ordre om mobilisering. Eg gjekk straks til radioen for å høre når det var fyrste mobiliseringsdag, eg skulde møte andre dagen. Skam å si vart eg itte klokere av det som der var å høre, og det var lett å skyne at alt var nokså ugreit.

Så gjorde eg ein tur til Losna og fekk tak i nokre underklæde, tenkte det var best å ha med seg noko sjøl. På oppturen trefte eg Paul Einarsveen som hadde vore opover og vilde tala med meg. Og med vi sat der kom det farande eit kvinnfolk frå nordi Fåvang, ho skulde til bror sin på Tretten og få han å doktoren, for det var itte meining i at han skulde møte som hadde både hjertefeil og ymse anna.

”Døkk fær gjera det beste døkk kan da,” sa ho og for vidare som eit stridt ver. Det er

kanskje itte pent å fortelja dette, men da eg veit du vil gjøme dette inntil vidare, og eg har tenkt å gi eit billede av hossen folk reagerte, tek eg det med likevel. Vi som fekk det gode ynsket, måtte dra på smilen enda så gale det var, og vi har havt oss mang ein god flir av det seinere au. Somme kjerringer er slike!

Andre mobiliseringsdagen var 11. april, og det var folka på Tretten da toget for. Eg tala ved fleire norddøler på toget, og alle var stille og ålvorsame. På Jørstadmoen var det stappfullt med folk, og alle vi ankomne vart samla ved ei brakke der løytnant Dalseg tala til oss og sa seg lei for at det itte kunde bli utlevert og våpen straks, for vi har utlevert utstyr til dobbelt så mange som det etter mobiliseringsplanen skal gå frå Jørstadmoen, sa han og la til med dårlig skjult harme at ”dette kom som julekvelden på kjerringa”. Så bad han alle ikkestridende koma fram, og døm fekk da reise heim. Etterpå bad han alle som var sjuke å tre fram, og det vart ein bra flokk. Løytnanten flirde litt beisk – og undras om det virkelig var mulig at halvdelen av dalens befolkning var sjuke. Desse fekk også reise, og vi som stod att vart bedne å reise heim og møte att på nærare ordre. Eg syntes det var harmelig å reise heim att for å ta farvel om ein dag eller to att, og da eg trefte kaptein

Rudin som var komp.sjef på nøytralitetsvakta om vinteren, spurde eg han til råds. ”Er du god skytter?” sa han. Eg forsikra at eg kunde måle meg med kven som helst, serleg når eg visste at det itte vart prøvd!

”Kom her imåå kl. 4” sa Rudin. Det gjorde eg, fekk uniform og gevær, og var såleis kome i krigen.

Vil med same få si at løytnant Dalseg og kaptein Rudin var av dei kjekkeste karer ein kunde sjå, og virka sikkert heldig på oss alle med si ro og sin disiplin.

Etter nokre dager på Smestadmoen, med mye vakt og mye ammunisjonslessing på biler vart eg send til Tretten saman med ca 30 mann. Vi vart innkvarterte på Fonstadsalen, og Liv Fonstad og døtrene til Ole Bergset kokka åt oss, vi hadde det som grever med vi var der, og eg kan forsikre at dei unge gjentene stod høgt og var respekterte av alle, og gjorde sikkert sitt til den gode tonen som var å merke hos alle. Det er rart med kvinna!

På Tretten gjorde vi svært lite synes eg, tala ved folk og hørde på rykter som det var nok av. Andre dagen vi var der, trefte eg Anne, syster mi, som arbeidde på ysteriet. Ho hadde hørt at løytnant Dalseg var skoten, og syntes det var så forsett. Eg sa det var lite truleg, da eg hadde tala ved dagen før, så vart da det ryktet avliva. Alle bygdafolk vi kom i kontakt med var hjelpsame og greie, det er rart med felles skjebne. Ei svær oppmuntring var det da vi fekk sjå engelske soldater, da syntes vi det såg ljøst ut. Det var for det meste små karer, med brun uniform, runde hjelmer og fælt klumpete gevær mot Kragen, syntes vi.

Så gjekk dagene fram til den 22, da dei tyske flya tok til å skyte, i alle fall var det fyrste gon-

gen eg hørde døm, og vi hadde stor respekt for den lyden, enda eg må tilstå at vi itte hørde om eit eineste tilfelle der nokon vart råka, utenom ein artillerihest som måtte spennes frå og avlives oppi vegen ved Stav om kvelden.

Om kvelden vart det også slept bomber, og eg hugser serleg godt den fyrste uten å vite kor ho fall. Eg låg innpå Fonstadsalen da det small, og det kjendes ut som eg vart lyft frå golvet. Det er vel itte nødvendig å fortelja at stemninga var adskillig lågere den kvelden enn før. Og noko av det verste var at gjentene vart borte. Det var altså slutt med maten og dei gode dager.

Tidleg om mårån den 23 vart eg sett på vakt ved Eriksrud med ordre om å stanse alle avdelinger frå nordantil og melde døm for ein offiser på Stav. Og dei fyrste som kom var Alfred Moen og Ludv. Halstenstad med handkjerre og husgeråd. Dei stansa og prata som kjentfolk bruker gjera, men eg bad døm dra vidare så fort som mulig, ”eg trur itte dette er noko blivende sted når det lir på dagen”, sa eg. Så kom ei lang rekkje biler, kamuflert med furubar. Eg stansa den fyrste, og ein gamal, gråhåra kaptein bøygde seg ut. ”Dette er mitraljøsekompaniet, heft oss ikke” kvæste han. Eg viste han huset på Stav og bad han melde seg der, og den lange bilrekkja sette opp farten.

Det var nå livleg skyting i Skarsmoen. Resten av dagen er i grunnen nokså uklår når eg tenkjer attende, inntrykka kom vel for fort til å kunne feste seg hos ein. Men eg hugser det kom gåande ein sersjant frå nordre Land uten pakning men med gevær på aksla så roleg og likeglad at eg tenkte du må ein skruve laus. Han kom over frå Saksumdal og rusla roleg

videre etter at eg hadde forsikra han om at mat itte var å oppdrive.

Utpå kvelden vart troppa vår samla i vegen ved Eriksrud med ordre om å vente der til sjefen vår kom, han var framme og såg hossen det gjekk i fremste lina. Det var nå vorte adskillig meir liv i sakene, og granater gjekk, ettersom eg kunde sjå, i tett fylgje og slo ned etter Sør-Tretten vegen, vi hørde også mange over oss, eg tykte i retning av Nord-Tretten og øvrebygda.

Og så visste vi itte ordet av før heile vegen var full av engelske soldater, det var fronten som rauk, befalet flaug att og fram med dregne pistoler og prøvde nok å få stansa dei, men det nytta itte. Det såg for meg ut som om mange av soldatene var heilt sanselause, og det var eit syrgjeleg syn. Eg kjem ihug at eg og Magnus Snilsberg frå Torpa hoppa opp på bilen vår og reiv åt oss alle dei patroner vi fekk i lommene, vi tenkte bae at nå er tyskerne hakk i hæl. Slik er det når panikken tek ein, det har ingenting med mot å gjera, det er berre reine sjølberginga som ein reagerer på.

Langt om lenge fekk vi sjå "sjefen" vår, han var berre kadett forresten, ein liten kar med ei mjuk syngjande sørlandsdialekt, men ein bra kar trur eg, og med eit klårt omdøme enda så ung han var.

"Her er ingenting å gjøre, ta plass!" sa han. Og eg trur, skam å si, det var med ein viss "lettelse" vi kjende at bilen seig iveg nordover, smått gjekk det og trongt var det, og det tok ei lang stund før vi nådde Magelinesset, og da steig røyken opp frå Tretten, og eg tenkte at Gud veit når du kjem her att.

Og hermed slutter det eg har å fortelja om krigshendingene på Tretten, eg trur forresten at ein soldat har mindre anledning til å fylgje med i det som hender, enn nokon annan.

Men før eg slutter vil eg fortelja det ein fenrik frå Nordfjord sa til oss den fyrste mai da vi melde oss for han. "Det er den fyrste mai i dag, ser eg," sa han og så kvast på oss, for å sjå hossen vi tok det. "Eg tenkjer det er ikke nokre lange svada frå talerstolene rundt i landet i dag" sa han beiskt. Og der har vi nok i eit nøtteskal grunnen til at vi kom med i krigen og dei 5 okkupasjonsåra.

Helsing Per Romundgard

Eg har så dårleg handskrift når eg har skrive nokre timer, dersom det er vanskeleg å forstå så ring til meg. Skulde hatt hug til å gjort ein tur borti åt deg når det blir is. P.R.

Grasrotandel!

Vi ser gjerne at du støtter

Øyer og Tretten Historielag ved å gi grasrotandelen fra Norsk Tipping.

Oppgi vårt organisasjonsnummer som er 971 535 393.

Lægd-Jon — Jon Johansen Nymoen

Tordis Trønnes

Lægd-Jon – hvem var nå det? For meg bare et navn, en person.

Navnet dukket opp på et bilde vi fant på arbeid for noen år siden. Men jeg har siden den gang tenkt på hvem denne personen var og hvorfor gikk han under dette navnet. Jeg skjønnte jo at han var en person som gikk rundt på legd på gardene, men bak det må det finnes noe mer. Jeg har luftet dette for flere personer og har fått mange interessante opplysninger slik at jeg kan skrive denne artikkelen. Mest for å bevare historien om denne originale personen som snart går i glemmeboka.

Jon Johansen ble født den 6. mai 1872 på Nymoen, døpt 14. juli 1872 i Øyer kirke. Moren var pike Anne Olsdatter på Nymoen og ungkar Johan Martinsen på Gillebo. Ved Jons konfirmasjon, er mora omtalt Anne Olsdatter på Nysveen. Kommer tilbake til henne senere.

Folketellinga 1875 for Øyer forteller at Jon er lægdslem på Nymoen – understøttes av Øyers Fattigkasse. Han bor hos jordbruker og skomaker Peder Johannessen f. 1808 på Finsveen i Follebu og kone Helene/Eline Hansdatter født 1814 på Aanstad i Follebu. De kjøpte garden Nymoen i 1842.

Jon er ved konfirmasjonen den 17. april 1887 på legd i Rusten. Og slik fortsatte det, han gikk på legd. Han var flink til å arbeide, meget begavet. Gardbrukerne utnyttet og behandlet han dårlig. Han var uheldig med tømmerkjøring en gang, det gikk galt med tømmer vendingen og John ble skadet i foten. Han ble etter hvert meget bitter på samfunnet.

I 1900 er Jon lægdslem på Mæhlum i Øyer. Det står videre - Delvis erhvervsdygtig.

Intet fast bosted, men hjemmeh. i herredet. Paa omgang. Bor i Fjøsbygningen.

I 1910 er han å finne i Storgate 36 i Kristiania, yrke er fremdeles legdslem. På samme adresse bor 19 andre personer fra store deler av Sør-Norge. De fleste er arbeidsfolk, men også noen omstreifere.

Hva som har skjedd under og etter oppholdet i Kristiania vites ikke, men Jon ble i alle fall sendt til Opstad*. Etter oppholdet på Opstad kom han tilbake til Øyer og var etter det en tid i Rusten. Når han ble spurt om hvordan det var å være på Opstad, svarte han: "Jeg var den likeste som var der, så da kan dere tenke dere."

Det var etter at han kom hjem fra Opstad han sluttet å bruke lommeur. Jon brukte i stedet en vekkerklokke som han festet med sikkerhetsnål. Den ringte plutselig nå og da. På grunn av skaden i foten brukte han stav og det var Erling Aronsveen som hadde laget den til han av installasjonsrør.

* Opstad tvangsarbeidshus 1912 – 1970. Det var Lov om Løsgjænger, Betleri og Drukkeskab av 31. mai 1900 som la grunnlaget for Opstad tvangsarbeidshus.

En tid var Jon på Lunke, trolig i 1930-årene. Han var da blitt religiøs og fortalte han hadde sett Jesus i en kvisthaug der. En dag ble han så sint at han holdt på å slå i hjel Martin Lunke.

På sine gamle dager var han på gamle-hjemmet på Skog. Der var også Trygve An-

dersen som var mongoloid. Bestyrer Åsta Vefald (senere gift med Julius Jahr) stelte godt med dem. Sverre Opjordsmoen var på Skog og malte den tida da Legd-Jon var der. Kristian Opjordsmoen i Viksveen, Sverres far – kalte Legd-Jon for ”Øyers kulturblokk”.

Dette er alt jeg om Jon Johansen Nymoen i skrivende stund. Det er sikkert noen som vet noe mer om han og vi kan eventuelt samle det å lage et tillegg til denne artikkelen senere. Jeg har blant annet ikke funnet ut når han døde.

Slektsbakgrunn - far

Jeg har ikke lagt noe arbeid i å finne ut mer om faren. Ungkar Johan Martinsen på Gillebo blir bare et navn. I Øyer ble det ymtet om at Legd-Jons far var en av ”spissene” blant Øyers gardbrukere. Det var ofte slik at de store gardbrukerne som var velbestått med penger, kjøpte seg fri om de ble far til et uekte barn. Et annet navn ble da oppgitt til å være barnets far i kirkeboka. En har i slike tilfeller bare kirkeboka å forholde seg til. Den som står oppført som barnets far der, må føres opp i slektsbøker som barnets far. I dette tilfellet har det liten betydning så lenge Legd-Jon ikke har etterkommere som vi kjenner til.

Slektsbakgrunn - mor

Anne Olsdatter på Nymoen var ikke lett å finne. Det sto ingen alder på henne i kirkeboka ved dåpen til Jon. Det var flere kandidater å velge, men det var en av fadderne til Jon som løste dette.

Fadderne var Kristen I. Moshusstuen, Peder Jons. På Moshus, Ole T. v/Mo, Anne Gudbr. v/Nymoen, Maria O. Brænden. Maria O. Brænden viste seg å være søster til Anne. Maria var gift i 1868 og bodde i Brandborg. Foreldrene var Ole Olsen født v/Fossum og Anne

Hansdatter født v/Bjørnstad. De gifta seg i 1826 og fikk 8 barn, ett døde tidlig. Faren Ole ble bare 54 år, døde på Tretten Prestegård i 1852, mens mora Anne døde i 1895 hos dattera Marie og hennes mann som da bodde i Vedumsdalen.

I 1875 er det antageligvis mor til Jon som er lægdslem på Gillebo Nordstuen, ugift. I 1900 er hun ugift lægdslem på Skåden nordre. I 1910 er hun på gamlehjemmet på Skog hvor hun senere døde.

Søsken til Anne: 1. Ole Olsen f. 1826 v/Fossum. 2. Hans Olsen f. 1827 d. 1832 v/Fossum. 3. Anne Olsdatter f. 1830 v/Fossum død 1912 i Kjølgård gift 1857 med Iver Klemetsen v/Bagstad – etterslekt. 4. Hans Olsen f. 1832 v/Mæhlum gift 1861 med Marie Monsdatter Solberg, emigrerte til Amerika i 1902 – etterslekt ”over there”. 5. Anne Olsdatter f. 1835 v/Fossum – mor til Legd-Jon. 6. Marie Olsdatter f. 1840 v/Mo (tvilling med Johanne) død 1912 i Skog gift 1868 med Ole Johannessen v/Lie – sønn Johannes Olsen Brandborg 1868-1940 – etterslekt. 7. Johanne Olsdatter f. 1840 (tvilling med Marie) gift 1863 med Iver Iversen v/Bjørnstad – 12 barn og etterslekt. 8. Johannes Olsen f. 1843 v/Mo gift i Hurum 1874 med Karen Jacobsdatter fra Aurskog – 3 døtre – vet ikke noe mer om dem pr. i dag.

Kilder:
Transkriberte kirkebøker for Øyer
Digitalarkivet – kirkebøker og folketellinger
Signy Elvebakkens notater etter faren Sverre Opjordsmoen

Det er bedre å ha enn å kunne få.
Gammelt visdomsord.

Symbolikk i kirkene våre

Øyvind Sagedal

Fra gammelt av har kirkene stort sett vært orientert langs en øst-vest akse. Inngangen gjennom våpenhuset skjedde i vest, mens alteret var plassert ved aksens østlige ende. Bakgrunnen for dette finner vi i evangeliens påskefortellinger. Det var tidlig om morgenen, den første dag i uken, at noen kvinner først kom til Jesu grav og fant den tom. En engel forklarer dem at Kristus er stått opp. Senere møter Maria Magdalena og disiplene ham. Dermed blir soloppgangen, som skjer i øst, et symbol på oppstandelsen. Alteret, der Kristus kommer til oss som den oppstandne Kristus i brød og vin, måtte plasseres i den delen av kirken som var vendt mot soloppgangen. Dette er bakgrunnen for kirkenes orientering. Dette er også bakgrunnen for at de døde graver er orientert på samme måten. De ligger med ansiktet vendt mot øst idet de venter på den nye dag som skal renne, da alt skal bli skapt nå nytt.

Kirkene i Øyer og på Tretten er korskirker. Dermed blir også nord-sør akse synliggjort i kirkens arkitektur. Slik er hele verden er på en måte representert i kirkebygget. Samtidig har vi den vertikale akse gjennom tårn og spir. På denne måten uttrykkes det at himmel og jord møtes på dette sted. Kirken representerer med andre ord et kosmisk møtepunkt!

For de fleste er det vel i dag en kuriositet at kirkene i tidligere tider hadde sine manns- og kvinnesider. Kvinnene satt på nordsiden, mens mennene satt i sør. I dag ser vi bare rester av dette, f. eks. i forbindelse med vielser. Da sitter bruden og hennes forlover på den gamle kvinnesiden, mens brudgommen og hans forlover sitter på den siden mennene satt. Når bruden skrider inn i kirken går hun alltid nærmest den gamle kvinnesiden. Det innebærer at hennes mannlige følge blir gående på feil side av henne i forhold til vanlig skikk og bruk. Men når brudeparet vandrer ut i verden som mann og

kone, sammenfaller skikk og bruk med gammel kirkelig tradisjon.

De fleste er kjent med at våpenhuset var det stedet menighetslemmene måtte sette fra seg våpnene før de gikk inn i Guds hus. At Gudshuset er hellig og at man dermed ikke kan anvende makt innenfor husets vegger, er en tradisjon som er mye eldre enn kristendommen. I vår tid er det jo ikke vanlig å bære med seg våpen når man går til kirke. Men Gudshuset som et fristed, hvilket våpenhuset symboliserer, har fått fornyet aktualitet i vår tid gjennom de mange kirkeasyl vi har opplevd. Under krigen i det gamle Jugoslavia på 90-tallet for eksempel ble mange menigheter ble bedt om å gi et fristed til flyktingene fra Balkan. Her i Øyer fikk vi også den utfordringen, men siden kirkene våre ikke er praktisk tilrettelagte slik at folk kan bo der, måtte vi be misjonsorganisasjonene om å få bruke misjonshusene. Det stilte de seg positive til, og politimyndighetene respekterte misjonshusene på samme måte som kirkebyggene.

Siden vi har korskirker, består de både av et hovedskip og et tverrskip. I begge kirkene finnes det bilder – flest dog i kirken på Tretten. Kunstnerens signatur finnes imidlertid ikke på bildene. Derimot står giverens navn nevnt i en tekst i underkant av bildene. I noen av tekstene står det at bildet er gitt av den og den, Gud til ære og kirken til beprydelse. Dette er såkalte votivgaver. Det vil si at gavene er gitt til Gud etter et på forhånd avgitt løfte.

Mellom skip og kor finnes et korskirke og en kordør. Over kordøren, som er inngangen til kirkens helligste rom, var tradisjonelt stedet der kirkens krusifiks skulle henge. I våre kirker, som i mange andre, er et kongemonogram plassert på krusifiksets sted! Begrunnelsen for dette har man forsøkt å finne i uttrykket ”kongedømmet av Guds nåde”, assosiert

med Guds eget kongeherre-dømme. Men uansett må man vel i ettertid kunne si at det er et sterkt politisk grep å erstatte den korsfestede Kristus med den dansk-norske kongens monogram på dette hellige sted! Øyer kirke er i tillegg blitt beprydnet med portrettene av angjeldende konge og hans dronning. De henger til venstre for prekestolen. Og den verdslige konges krone pryder også himlingen over prekestol og døpefont.

Både i Øyer og på Tretten er døpefonten plassert framme i koret. I gamle dager foregikk imidlertid dåpen ved inngangsdøren. Tankegangen var den at enhver som kom inn i Guds hus for å feire messe måtte være kristnet. Med andre ord: Vedkommende måtte være døpt. I våre dager er ikke dette lenger et avgjørende argument. I våre menigheter har vi imidlertid gjennom mange år fått lov til å plassere dåpen i forkant av høymesseliturgien. Det innebærer at vi først har dåp, og deretter feirer vi messe. På den måten knytter vi an til den gamle tradisjonen, og vi uttrykker at gjennom dåpen starter et menneskes kristenliv.

Under himlingen over døpefonten svever det i begge kirker en due. Det bibelske forlegget for dette er fortellingen om Jesu dåp. Etter at Johannes døperen hadde døpt Jesus,

steg han opp fra vannet. Da åpnet himmelen seg, og Guds Ånd kom ned over ham som en due. Og det lød en røst fra himmelen: "Dette er min Sønn, den elskede, i ham har jeg min glede." Et av bildene i kirken på Tretten viser akkurat denne situasjonen: Døperen, Jesus og en engel som skal tørke ham, Ånden som en due og øverst Gud Fader, fremstilt tradisjonelt ved hjelp av et øye.

For øvrig er også himlingene over prekestolene utstyrt med en due. Det er et uttrykk for at utleggelsen av Guds ord skal være åndsfylt. For predikanten er det en alvorlig påminnelse, men hvor åndsfylte ordene er, må tilhørerne få bedømme.

Fremst i koret står alteret. I noen kirker er alteret tydelig formet som et bord. Også i våre kirker er nok alteret blitt oppfattet slik. Det gjelder forøvrig ikke bare hos oss. I de aller fleste kirker er alteret dekket av en alterduk. Mange steder blir dessuten alteret definert av det nederste bildet i altertavla, for tradisjonelt sett viser dette bildet innstiftelsen av nattverden. Alteret blir dermed bordet som nattver-

den forrettes på under messen. Men alteret i våre kirker er ikke i egentlig forstand et bordalter. Det har form av en sarkofag. De nye alterdukene, som er laget av Borgny F. Svalastog understreker dette. Disse dukene har ikke form som vanlige duker. De henger ikke ned over bordkanten på langsiden. Men på begge kortsidene henger dukene nesten ned til golvet. Dermed understrekes alterets karakter av å være en sarkofag. Og nærmere bestemt er alteret å forstå som Jesu grav. Men når nattverden innstiftes i messen, er den oppstandne Kristus legemlig til stede i vin og blod. Det er med andre ord som om oppstandelsen skjer hver gang vi feirer messe.

Fra gammelt av skulle et vigslet alter ha inngravert fem kors – et kors for hvert av Jesu sår. I alterdukene til Borgny Svalastog er fem greske kors brodert inn. Og på hver av kortsidene, der dukene henger ned mot golvet, har kunstneren brodert inn en seraf. Det har hun gjort fordi serafene i følge Bibelen er de som synger fremtidsliturgien.

Foran alteret finner vi alterringen. Eller

nærmere bestemt den halve alterringen. Ved den kan menigheten knele, selv om nattverden nå som oftest blir mottatt stående. Dessuten kneler konfirmantene ved alterringen, og like-dan brudeparene. At alterringen er halv, har også en symbolverdi. Den kirkelige tenkning er at den himmelske menigheten kneler ved den halvdelen av ringen som er usynlig. Dette korresponderer godt med nattverd-liturgien. I den lovpriser den oppstandne Kristus, og så sies det: "Ved ham lovsynger englene din herlighet, og din menighet i himmelen og på jorden priser ditt navn med samstemmig jubel. Med dem vil også vi forene våre røster og tilbedende synge." Så følger Sanctus – eller Hellig, hellige, hellig.

Altertavlens nattverdbilde er innholdsmessig interessant, og det er i prinsipp likt i begge kirker. Jesus og disiplene er kledd i drakter slik vi forestiller oss at de var kledd på deres tid. Men de sitter rundt et bord, selv om de ikke hadde bord på den tiden. De lå til bords leser vi i Bibelen. På bordet finnes det to lysestaker og en lyselukk, selv om det var oljelamper som var den tidens lyskilder. Dessuten er det malt inn ei lysekrone i taket over Messeteren. Lysekroner hadde de naturligvis heller ikke den gang. Det har vi imidlertid i kirkene våre. Dermed knyttes det en interessant sammenheng mellom bildet i altertavlen og menigheten som feirer messe i kirkene i Øyer og på Tretten. Alterbildet sier oss nemlig at Jesus og disiplene er til stede i kirkerommet når nattverden feires!

I tillegg til innstiftelsen av nattverden har altertavlene med bildene av korsfestelsen og oppstandelsen, slik tradisjonen krever. Dessuten finnes fire utskårne figurer som fremstiller Jesus, Moses, Johannes døperen og Aron. At det er akkurat disse, ser vi på attributtene: Jesus har glorie. Samtidig holder han jordklo-

den med korset på i handa. Moses står med de to steintavlene. Dessuten er han utstyrt med to horn, noe som skyldes en feiloversettelse i den greske utgaven av Det gamle testamentet. I den hebraiske grunnteksten står det at Moses kom ned fra fjellet etter møtet med Jahve, og da skinte det rundt hodet hans. Dette har i den greske teksten blitt til at han hadde to horn! Johannes døperen er utstyrt med en enkel kappe og et belte rundt livet. I handa holder han ei bok – Det gamle testamentet med Messiasprofetiene. Oppå boka ligger et lam. Med den andre handa står han og peker. Belegget er Johannesevangeliet 1,29: "Dagen etter ser han (Johannes døperen) Jesus komme gående mot seg, og han sier: "Se Guds lam, som bærer bort verdens synd!" Aron var som kjent bror til Moses, og han var den første jødiske yppersteprest. Han er fremstilt i yppersteprestelig skrud med røkelsesket i handa.

Av de fire figurene er på mange måter Moses den mest interessante. I tillegg til hornene, reiser spørsmålet seg om antall bud på de to tav-

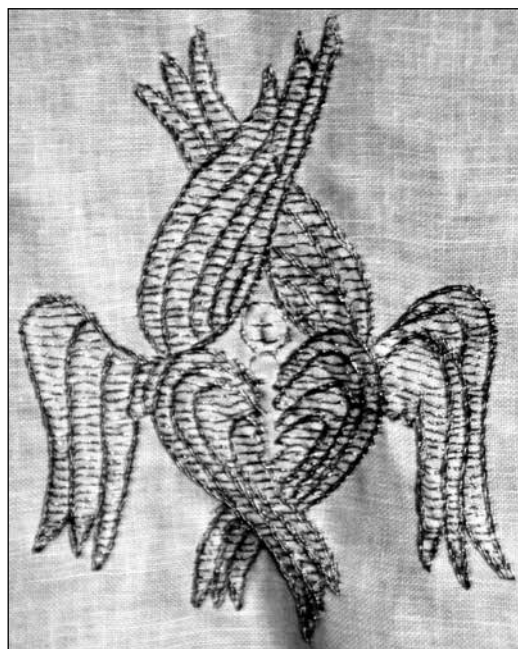
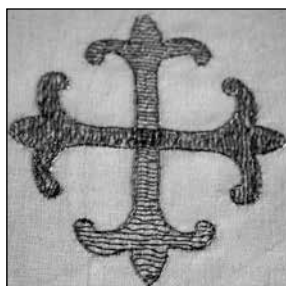
lene. I våre kirker, som mange andre steder, ser vi av romertallene at det er tre bud på den ene tavla og syv på den andre. Grunnen til denne inndelingen er at de tre første budene handler om forholdet til Gud, mens de syv siste handler om forholdet til våre medmennesker. Det er slik våre ti bud er i dag. Men dersom vi leser i 2. Mosebok kapittel 20, oppdager vi at det finnes et bud som ikke er med blant våre ti. Der lyder det andre budet som følger: "Du skal ikke lage deg gudebilder, ingen etterligning av noe som er oppe i himmelen eller nede på jorden eller i vannet under jorden. Du skal ikke tilbe dem og ikke la deg lokke til å dyrke dem! For jeg, Herren din Gud, er en nidkjær Gud som straffer barn i tredje og fjerde ledd for fedrenes synd når de hater meg, men viser trofast kjærlighet i tusen slektsledd mot dem som elsker meg og holder mine bud." Bildeforbudet altså! Vanligvis har verken synagoger eller moskeer bilder – bare kalligrafi og ornamentikk. Men kirkene derimot! Det er i forbindelse med kirkene at den vestlige kunsthistorien har utviklet seg, selv om det kunsthistoriske utgangspunktet kan føres tilbake til den romerske, den greske og den egyptiske kulturen. Senere frigjorde kunsten seg fra kirkene og begynte å leve sitt eget liv. Men noen forbindelser finnes det fortsatt. Flere av våre beste kunstnere har levert viktige bidrag til den moderne kirkekunsten. Og produksjonen av kirketekstiler har delvis opplevd en kunstnerisk fornyelse. På dette feltet regnes Borgny Farstad Svalastog som den fremste i Norge, og hun har levert flere sett til våre kirker. Så snart vi får samlet inn nok penger, skal hun lage det fiolette settet til kirken i Øyer. Det ser vi fram til, for hennes kirketekstiler er ikke bare vakre. I tillegg til det rent estetiske har hennes arbeider også en evangelisk og en symbolsk funksjon. Og symbolikken i de arbeidene vi har fra hen-

nes hånd krever en egen artikkel.

Men Moses altså; han tok i mot bildeforbudet som bud nummer to. Og selv fikk han ikke se

Guds ansikt. Hadde han gjort det, ville han kommet til å dø. Kristi ansikt derimot så hans samtidige. Det var ingen som døde av den grunn, snarere tvert i mot. Dette er det teologiske argumentet for at kirken satte en strek over bildeforbudet. Men for at antallet bud fortsatt skulle være ti, ble det siste budet delt i to. Fremstillingen av Moses som har tre bud på den ene tavla og syv på den andre, er dermed en anakronisme. Det skulle ha vært henholdsvis fire og seks bud på de to tavlene. Men hadde bildeforbudet vært med, kunne man i prinsipp heller ikke ha fremstilt Moses. Skjønt prinsipper er i noen tilfeller til for å brytes.

Fotos: Knut Steigård.

Arkeologisk utgraving i Øyer

Einar Moe

I forbindelse med framføring av gang- og sykkelveg mellom Nermo og Bjørge ble det rutinemessig undersøkt om det kunne være såkalte bosettings- og produksjonsspor i anleggsområdet. På en ca 400 meter lang strekning med dyrka mark forbi Mo ble det foretatt såkalt sjakting, noe som avdekket at her måtte arkeologer inn i bildet. I juli og august 2012 gjennomførte derfor Kulturbistorisk Museum ved UiO arkeologiske undersøkelser, og nå foreligger rapporten.

Tidligere er det i Øyer gjort undersøkelser i forbindelse med utbyggingen av E6, hvor det ble påvist bosetting i dalbotnen fra romertid til tidlig merovingertid, det vil si fra ca år 0 til ca 600 e. Kr

I 2008 ble det foretatt undersøkelser i Musdal, og der ble funnene datert til førromersk jernalder og opp til middelalderen.

En del av funnene på Mo mener arkeologene er vesentlig eldre.

Hva ble funnet?

Det ble avdekket hele 211 såkalte strukturer, bestående av bosettingsspor som ildsteder, kokegroper, stolpehull, grøfter m.m. – i tillegg til flere lag med nedgravninger tolket som produksjonsspor med flere bruksfaser.

Stolpehullene indikerte fire hus, og ett av disse har trolig hatt et kornlager og en ovn til korn tørking.

Størst var tettheten på en delvis oppbygd terrasse som utgjorde ca 300 kvadratmeter.

Det ble definert to store kokegropfelt og tre husområder, deriblant et treskipet langhus på 21,5 meter og med skip på 3,8 til 5,8

meter. Forholdsvis mye smieslagg og produksjonsspor mener man forteller at det har foregått metallbearbeiding på plassen i flere perioder. Rapporten sier også at lokaliteten trolig har vært en del av et større aktivitetsområde.

39 kullprøver er treslag-bestemt og 37 av disse er radiologisk aldersbestemt.

Hvor gammelt?

Det mest interessante funnet er kanskje langhuset. Langhus var den rådende bygningsformen i Skandinavia fra ca 3900 f.Kr (neolitikum) til vikingtida. Innimellom her hadde vi bronsealderen (1800 f.Kr – 500 f.Kr).

I yngre bronsealder sier forskerne at det skjedde en endring mot treskipede hus. Når det gjelder langhuset på Mo sier de at det har vært utbygd og rustet opp flere ganger. Det er derfor ikke umulig at eldste delen kanskje er 3000 år eller mer. Holder vi oss til Tor Ile sier jo han at «- det ha vore folk i bygdom her i minst 4000 år, og truleg någå meir.»

De eldste radiologiske dateringene stammer fra kull i det eldste kulturlaget i terrassen, datert til 1440 f.Kr, og den eldste stolperesten som er funnet og aldersbestemt er fra 1260 f. Kr

Ildsteder og kokegroper er vanskelig å tidfeste, men man mener at de fleste minst stammer fra eldre jernalder.

Slaggmaterialet viser at det har foregått smed-virksomhet over lang tid – fra romersk jernalder via folkevandringstida til yngre jernalder og middelalderen.

Med de store forekomstene av kullmiler og jernvinner som er påvist i Mosmorka (Jfr Blekkmyra) var det naturlig at det ble bearbeiding på garden.

Mer om langhuset

Det treskipede huset besto av seks takbærende stolpepar med rester etter veggkonstruksjoner. Veggene besto også av stolper, «grinder» - og med grøfter langs veggen. Det ble påvist flere ildsteder i husets midtskip. Et såkalt tofaset ildsted mellom 4. og 5. grind sørfra tolkes som husets hovedildsted. Stolper ved siden av ildstedet tyder på et slags stativ knyttet til matlaging – kjøkkeninnredningen.....

Man mener også at det har vært et eget ildsted like innenfor inngangspartiet, antagelig for å hindre for stort varmetap og trekk fra døra.

I de to enderommene var det ikke spor av ildsteder. I det søre enderommet ble det funnet forholdsvis mange korn, så dette har antagelig vært kornlageret. Tørkeovnen ble funnet i samme ende av huset.

Den nordre delen av huset hadde svak helling inn mot midtskipet, noe som tyder på at denne enden av huset neppe har fungert som fjøs med fare for innsig til hoveddelen. Kanskje heller «spiskammer» eller stabbur? Nordvente rom er kjøligere.

Bygningen dekket et areal på 110 kvadratmeter – omtrent samme areal som dagens hovedbygning forøvrig.

Det antas at fjøset var i separat hus, mest sannsynlig nord for hovedhuset.

Treslaga

Alle artsbestemmelsene viser bare furu av nåletreslag, men hele spekteret av lauvtre, med bjørk som det mest brukte treslaget. Blant annet var alle stolpene i hovedhuset av bjørk.

Grana mener man forøvrig kom inn over Østlandet fra øst, trolig rundt år 0 her hos oss, og alle trerester er altså eldre enn det.

Minner fra Øvre Åsta

Gerd Eli Szacinski

”Nei, nå står han Tov utenfor båtnaustet sitt! Da skal sikkert han og far prate og vi kommer oss aldri til Øvre Åsta.”

Mor, far, brødrene mine og jeg hadde akkurat parkert bilen på Ner Åsta for å gå den timeslange turen inn til hytta vår. Jeg hadde gleda meg i mange dager, og kunne ikke komme fort nok av gårde. Det hendte det ble en liten pause hos Tov i sørenden av vannet, og for en utålmodig unge kunne minuttene noen ganger fortone seg som timer.

Hva var det som virket så forlokkende med Øvre Åsta?

Det var først og fremst et avslappende familieliv, der far var helt til stede for oss. Han hadde en travel jobb til daglig, men på Øvre Åsta slappet han av.

Mor og far kjøpte hytta av Erik Klæva, og den ble etter hvert utvidet til 4 rom. Den lå idyllisk til på vestsida av vannet. Mot øst hadde vi Lyngkampen midt i mot, et kjent landemerke som vi ofte besøkte.

Vannet var leikestua vår. Jeg lærte tidlig å ro og fiske. Det var morsomt å fange golløye også, med hjemmelaget håv. Det var en ståltrådring med tett fluenetting som var formet som ei djup skål. Ringen var festet til en bjørkerank. Jeg prøvde å holde liv i golløyene, men havregryn var nok ikke rette kosten for de små fiskene.

Vi ungene var nesten alltid med for å sette garn om kvelden. Det artigste var å dra opp fisken neste morgen. Vi fikk alltid fisk. Min store skrekk var at ender skulle forville seg i garnene i løpet av natta. Det hendte fra tid til annen, og en gang måtte far skjære sund garnet for å befri ei and som levde. Han hadde nok kanskje tenkt seg det motsatte, men jeg kan huske at jeg lagde

et forferdelig leven for å redde den fine fuglen fra døden. Etterpå satte jeg meg med hytteboka og skrev et ”dikt” om anda.

Noen ganger dro vi til Saltbelgen for å fiske. Der hadde vi båt og naust sammen med en kamerat av far. Det var bra fiske der, men et svare slit å bære utstyr til og fra, pluss all fisken vi tok. Fisken på Saltbelgen var litt gulaktig og forskjellig fra fiskene på Øvre Åsta.

Det hendte også at vi fisket med mark og dupp i lonene i Øvre Åsta-elva. Far lærte oss at det var viktig å trå varsomt langs elvekanten, for fisken var sky og lett-skremt. Det var kjempespennende når duppen begynte å gå under vannskorpa! Jeg var like lykkelig hver gang jeg fikk fisk, selv om den var liten og fylte dårlig opp i stekepanna.

Hvis vi ville være med å fiske, måtte vi også greie garn og ”maga” fisk. Alle måtte også ta sin tørn med å bære den hjem, tilpasset alder og størrelse. Far bar nok de tyngste bøkene. Da jeg var for liten til å gå for egen maskin hadde han meg i bæremeis på ryggen, og ryggsekken på magen. Det ble i hvert fall nesten likevekt på ryggstøyla, sa han!

Jeg var lidenskapelig byggmester av gårdsanlegg, ofte i samarbeid med brødrene mine. Materialene var trefliser, kvister, steiner, mose og det jeg ellers måtte finne i naturen. Vi byg-

de veier, snekra biler og spikka dyr. Om noen skar seg eller fikk ei flerre, hadde far sysaker i skapet på ”det-aller-helligste”, - det soverommet der han sov. Jeg kan ikke huske at han måtte sy noen sår, for det meste lot det seg ordne med plaster. Plaster og trøst var det mor som sørget for.

Om kveldene spilte vi kort, la kabal, tegnet, leste gamle Donaldblad og ukeblad/bøker. Det gjorde ikke noe om vi hadde lest alle bladene flere ganger tidligere. Vi konkurrerte om å få ”Idioten” (kabal) til å gå opp, og jeg mener å huske at far var den ubestridte mesteren. Det kan hende han var den ivrigste i utgangspunktet.

Vi hadde en liten batteriradio på hytta også, og det var et høydepunkt å høre barnetimen på lørdagskvelden.

Vi gikk turer da vi ferierte på hytta. Lyngkampen og Gråkorphaugen var faste fjelltopper. Vi hadde en svart pointer, Jacki, og han snuste ofte opp ryster da vi gikk turer. Det var spennende for hver gang rypekullene lettet! Det var et ekstra pluss når vi så reins-flokker. Reinen gikk nesten i ett med landskapet og kunne være vanskelig å få øye på. Hvis det var mange dyr i flokken så det ut som et teppe som bølget seg langs fjellsida.

Det var ikke noe artig å møte okseflokker! Det beitet store kjøttberg av noen okser i fjellet da jeg var lita. Jeg opplevde en gang en olm okse ved Steinhytta. Den skrapte med den ene klauven i bakken, senka hodet og buldra. Heldigvis fikk vi gå uforstyrret i en bue omkring flokken, men jeg var litt mo og skjelve i beina!

En annen gang måtte far, Jacki og jeg ta en avstikker fra stien for å gjemme oss for Botterudoksen. Den hadde blitt sint i løpet av beiteperioden og måtte tas hjem til bygda. Den var enormt stor, hadde ring i nesa og ble leid av to karer. De holdt oxen i sjakk ved hjelp av staver som var festet til neseringen. Det gjorde et kjempeinntrykk!

Vi gikk også turer til Uksbåsen der dyrlege Moen fra Fåberg hadde hytte. Moens hadde fire barn på alder med brødrene mine og meg, og det gikk ofte livlig for seg med lek og moro. Lykkelige stunder å tenke tilbake på!

I Jogrimslia var det seterdrift og Juliane var budeie. Det var stor stas å bli med dit for å kjøpe melk og noen ganger smør. En gang hadde Juliane hatt nykinna smør i en liten fiskeform. Jeg var mektig imponert! Det var noe annet en den firkanta smørpakka fra butikken!

Apropos mat! Da vi satte oss skrubbsultne til bords første dagen etter ankomst, ble mor redd for at vi hadde tatt med for lite mat. Høyfjells-lufta og uteaktivitetene doblet matlysten! Det jeg husker aller best av middagsretter er joikaka-

ker. Det var reinsdyrkaker på boks, lette å oppbevare og populær mat på 50/60-tallet. Vi spiste selvsagt fisk, men ellers ble det nok mest hermetikk.

Det var standard med egg og bacon til formiddagsmat eller frokost, til det ble tomt. Trondhjems turistproviant på boks var livrett.

Til kaffen var det Mariekjeks eller Gjendekjeks. Vi hadde alltid et lager med Toros fruktsuppe i skapet. Det hendte far plussa på litt sagogryn og rosiner og kalte det søtsuppe.

Vi drakk melk eller vann til daglig, men hvis vi skulle kose oss litt ekstra fikk vi ungene brus-pulver. Pulveret var i små poser og ble blandet med vann. Det bruste heftig i nesa hvis du begynte å drikke før boblene hadde roet seg!

Jeg fikk tidlig dra alene på hytta med venninner, helt fra slutten av barneskolealder. Mor og far stolte på at jeg hadde lært hvordan hyttelivet i villmarka skulle være. Jeg var overlykkelig og stolt første gangen jeg ble vist den tilliten å klare brasene alene.

Jeg var så glad i å være på Øvre Åsta, at Geir og jeg til og med la bryllupsreisa dit! Det er 42 år siden.

Nå har eldstebroren min latt Hekneby-hytta forbli i familien, og våre barnebarn har fått muligheten til å oppleve de samme gledene som jeg har mimret om her. Ringen er sluttet!

Bådstø

Amund Sandvik

Tor Ile skiver slik om Bådstø-navnet i bygda: Utale båsstø, Gln.Botnsstod sms tåbotn, her nere enden ell «botnen» tå Losna, og stod,=stø-.

Beliggenheten forteller oss at dette ikke er av de eldste gardene i bygda. Tor Ile har plassert Bådstø i gruppen av gardar som ikke er tatt med i matriklen fra 1723.

I følge bøkse-sedler og kontrakter er Husmandsplads Baadstøen under Stav utover på 1700-tallet. Likevel kan det være riktig slik ; det står i Norske Gardsbruk (1953);

Garden har vore i slekta fra gården ble rudt. Det er riktig at det er samme folket som dyrka opp garden, som ble skilt ut fra Stav på 1700-tallet. Kirka ble flytta fra oppe i bygda ned til Stavshaugen i 1728. Himlingen over døpefonten i den nye kirken ble skåret av Ole Olsen Klevemoen som var gift med Signe som tilhørte rudningsfamilien i Bådstø. Et bygdesentrum vokser fram, særlig utover på 1800-tallet. Bådstø blir liggende i sentrum.

Slekt og eierskap.

Sist på 1800-tallet var Erik og Ragnhild Bådstø eiere og drivere av Bådstø, Erik Monsen var født Vikar 1828, Ragnhild Johnsdatter født Bådstø 1835. Etter at de giftet seg tok de navnet Bådstø. Ved siden av gårdsdriften drev Erik med det vi kan kalle den tids langtransport. Lasskjøring med hest og vogn/slede. Han kunne være borte i en uke på turene sine.

Allerede på 1700-tallet var det servering til reisende i Bådstø. Etter som Stavsmarten utviklet seg, ble behovet for servering og innkvartering stadig større. En stor tømmerbygning ble reist i Bådstøhaugen av Erik Monsen Bådstø og Thore Bjerke, eier av Stav. De eide halvparten hver. Bådstø ble rammet av brann i 1873. Bare eldhuset og to stabbur ble reddet. Erik kjøpte Thores halvpart i nevnte tømmerbygning og flyttet den til tunet i Bådstø. Etter dette var Erik Bådstø tilbake som vertshusholder under Stavsmarten. Avgiftene som ble betalt for servering av mat og drikke forteller oss at han var av de største. Den første handelsforeningen i bygda ble startet i Bådstø i 1871 og ble der til brannen i 1873. Ellers var Bådstø i denne tida endestasjon for dampskipsferdsel på Losnavatnet. Bådstøfolket hadde oppdrag på båten.

Fra rast i slåttonnarbeid på Bådstøjordet 1902.

Erik og Ragnhild Bådstø hadde følgende barn:

Ida - f. 1857

Mathea - f. 1868

Mari Bådstø forteller: Mathea bodde i Bådstø fra 1906, da hun kom hjem fra USA for å stelle sine foreldre. Faren døde den natten hun kom hjem. Mathea var søster til bestemor Elise. Hun var fotograf og etter hun kom til Bådstø, benyttet hun Bådstøhaugen som bakgrunn for sine fotografier. Ellers var hun rundt i bygda og fotograferte. Mathea var katolikk og i 1924 var hun gudmor vitne til Sigrid Unseth da hun konverterte til katolisismen. Mathea var interessert i bøker og var bestyrer for biblioteket i mange år. Hun var også formann i sanitetsforeningen som hun var med og stiftet. Hun ble 91 år etter et innholdsrikt liv.

Mathias f. 1872

Begynte som ung ved jernbanen, ble senere oppsynsmann ved forskjellige jernbaneanlegg,

først ved Thamsbanen gjennom Orkdalen, Norges første elektriske jernbane. Var ved Romsdalsbanen i 10 år, og kom i 1926 til Nordlandsbanen og bosatte seg i Mosjøen.

Elise f. 1870

Elise gift 1896 med Emil E. Stalsberg. Emil døde i 1901. Elise Stalsberg fortsatte som gardbruker på Stalsberg. Elise ble i 1912 medeier av Bådstø sammen med sin bror Mathias. Elise og Emil hadde to barn som vokste opp. Elma f. 1900 og Enok f. 1901.

Med tilatelse av Mari Bådstø gjengis, noe forkortet en artikkel hun skrev i Klokkeklang: Vil gjerne prøve å fortelle om den tida før og under den første verdenskrig, da tuberkolosen herjet. Det var mange hverdagshelter som slett ikke fikk medaljer og ros for sitt strev. Særlig vil jeg nevne min bestemor Elise Stalsberg, født Bådstø, som over nevnt ble gift med Emil Stalsberg. De fikk 4 barn, de to første jentene døde av tuberkolose som små. Mor Elma Stalsberg Landgård og Enok Stalsberg fikk leve. Bestefar Emil Stalsberg døde av tuberkolose da mor var 2 år og Enok bare noen måneder gammel. Bestemor Elise var da 31 år gammel.

Daniel Bleka var på den tida god hjelp på Stalsberg. Marie og Daniel Bleka giftet seg i 1924. Elise fikk Daniel som gårdsbestyrer i Bådstø. Da hadde Mathea Bådstø føderå av søsknene sine, da ho hadde pleia mor si, som var sengeliggende i mange år. (hundre år senere diskuterer vi om det kan opptjenes pensjonspoeng ved samme arbeid.-red. merknad-).

Daniel og Marie Bleka ble i Bådstø til 1932. Etter Blekafolket kom Magnhild og Alfred Moen som forpaktere og ble der til de flyttet til Pålsrudmoen.

Under krigen var det Marta og Johan Tofte som var i Bådstø. Da vart det Marie og Kristian Hagen som dreiv gardsbruket i Bådstø.

Oversikt over eierskap:

Ragnhild og Erik Bådstø fram til 1912
Elise Stalsberg og Mathias Bådstø 1912-1932
Elma Landgård som løser ut Mathias 1932-1956
Mari og Johan Bådstø 1956-1997
Elin Dagny og Svein Fosheim 1997-2013
Aung (Chanpradab) og Egil Fjeldstad fra 1/7 2013.

Det er verdt å merke seg at Bådstø har godt i arv over fem ledd i rett nedadskridende linje på kvinnesiden. Aung sørger for at kvinnesiden i Bådstø forsetter.

Bådstø blir gjestgiveri.

Den 19.mai 1956 ble Mari Elise Landgård gift med Johan Asbjørn Bjørnstadjordet. Det ble naturlig, praktisk og riktig for det ferske ekteparet å ta Bådstø som familienavn.

Samme år startet de pensjonatdrift i Bådstø slik lokalene var i det gamle tømrahuset. I første omgang ble det ordnet litt ved inngangspartiet.

Det var ingen amatør som startet da Mari, sammen med Johan, ble vertskap på Bådstø. Begge hadde sin utdanning fra Auvoll. Mari gikk realskole på Lillehammer.

I ferier fikk hun med seg praksis fra forskjellige hoteller og turistbedrifter som: Spiterstulen, Hotell Union i Geiranger, Strand, Stabekk og

Mari og Johan Bådstø.

Oppland Turisthotell på Lillehammer i 1954, før hun begynte på Hotellfagskolen på Sola i 1955. Utdannelsen førte fram til Hotellfagbrev, undertegnet i Oslo 21.april 1956. Mari hadde således solid ballast i praksis og utdanning. Johan var den fødte vert. Begge klar til å ta fatt på en lang arbeidsdag i Bådstø. (foto av Mari og Johan i gamlegarden).

Det var matservering og overnatting på rommene slik de var fra første stund. Det var likevel helt fra starten klart at det var nødvendig med en utbygging for å skape grunnlag for en bærekraftig drift

Utbygging.

Utbyggingen fra 1957 til 1962, kan deles i to trinn : 1) utbedring av det gamle trebygget, 2) nybygg i betong.

Det var Ingvald Kråbøl som var hovedhåndverkeren for første byggetrinn. Han var spesiell, med sin praktiske innsikt fungerte han som arkitekt, planlegger og rådgiver etter hvert som byggingen gikk fremover. Inngangen ble flyttet og det ble foretatt noe omdisponering av rommene i første etasje. Etter at taket i andre etasje ble hevet til normal høyde, ble det laget nye overnattingsrom i tømmerbygningens nordre del. I tillegg til Ingvald var Hjalmar Skogli og Kristian Hagen med som snekkere i første byggetrinn. Ingvald Kråbøl var med under hele byggeperioden. I første byggetrinn fungerte han som nevnt både som arkitekt, rådgiver og håndverker. Etter at første byggetrinn var gjennomført, ble framdriften av videre utbygging diskutert. Etter at finansieringen var ordnet, bestemte Mari og Johan seg for å starte med andre byggetrinn med en gang. I andre byggetrinn ble arkitekt Halvar Aamot i Lande arkitektfirma benyttet. Nå tar det som vi kjenner som hovedhuset i Bådstø form. Bygget er i sin helhet oppført i betong/lettbetong. Fest-

sal på grunnplanet, kjellerplanet og spisesal i andre høgda. I tillegg til festsalen er det i kjelleren bygget vaskerom, betjeningsrom, fryserom, tørkerom, fyrrom. På samme plan som spisesalen er det kjøkken, kjølerom og personalrom. I andre etasje ble det bygget overnattingsrom med vaskeservanter på hvert rom. Bad og wc ble plassert i korridoren. I andre byggetrinn inngikk et omfattende vvs-anlegg som m.a. førte til at hele hovedhuset fikk sentralvarmeanlegg. Dette anlegget ble utført av rørlegger Gudbrand Fjerdumsmoen. Det ble også innredet noen overnattingsrom i tredje etasje. Bygget var ferdig til årsskifte 1961/62, men kjøkken og spisesal ble benyttet allerede under Stavsmarten 1961, selv om det ikke var ferdig før til jul. Første arrangementet var julebord for Tretten musikkforening. Da var lokalene klare med nye møbler. Gunnar Flatemo hentet møblene i Elverum, Elverum trevare, på fredag. Lørdag ble det julebord for musikkforeningen.

I og med denne utbyggingen som pågikk i årene 1957 til 1962, var Bådstø blitt et tidsmessig moderne pensjonat. Markedsføringen kunne begynne. I tillegg til denne utbyggingen bygges det en storkiosk og et stallbygg. Fjøset bygges om til kafeteriadrift.

Logo.

Viktig for markedsføring er en god logo. Det har Bådstø. Einar Bjørnstadjordet, bror til Johan, hjalp til med mye i Bådstø den første delen av gjestgiveri-tiden. Det var han som arbeidet seg fram til den kunstneriske tegningen etter eget fotografi. Det ble et vellykket resultat.

Logoen er blitt benyttet på bedriftens brev-papir, konvolutter og ellers andre nødvendige skriftlige formularer. Serviettene har selv-sagt fått logoen påtrykt. Det nevnes også at den første tiden av pensjonatdriften var det brukelig med tøy/lin-servietter. De faste gjestene fikk

utlevert disse i en serviettholder av litt stivet, blankt papir, med sitt navn påskrevet. Denne serviettholderen bar også logoen. Likeså kopper, asjetter og annet dekketøy.

Bygdas gjestehus.

Lokalt har Bådstø sammen med Glomstad vært et sentrum for «utelivet» på Tretten og også for bygdene omkring. Her er det tilbud for alle lag og sammenkomster fra «vogge til grav»: barnedåp, konfirmasjon, bryllup og gravøl, jubileumsfester o.l.

Bådstø var på 70-tallet på vei til å bli bryllupsentreprenør. Et år på midten av 70-tallet ble det arrangert 23 brylluper. Mari har loggført alle med tekst og foto. Det er derfor mange som kan minnes bryllupsfesten sin i Bådstø. I løpet av de 60 årene som snart er gått siden Johan og Mari startet gjestgiveridrift er mye forandret. De første årene, da bilen ennå ikke var allmannseie, kom gjestene med toget og ble hentet på stasjonen med pensjonatets hotellvogn. Dette var en gjest som ble noen dager, kanskje uker. I dag har de fleste egne biler. De kommer i alle fall ikke med tog. Det går tog, men det stopper ikke. Privatbilismen har med årene ført til en økning av gjennomgangstrafikk, overnatting en eller to netter. De «gamle» faste gjestene er skiftet ut med langtidsgjester som gjerne er knyttet til anleggsarbeid i lokal- eller nærmiljø. Det hører til sjeldenheten, men det finnes gjester som leier hele pensjonatet.

I Mari og Johans driftperiode skjedde dette i to perioder.

Royal Navy leier Bådstø i noen måneder i årene 1987–1990.

Dette husker bygda godt. Engelskmennene var sterkt interessert i å komme i kontakt med lokalbefolkningen og arrangerte m. a. åpne kvelder på samfunnshuset. (foto fra aktivite-

ten til engelskmennene i Bådstø). Det ble også arrangert åpne dager der lokalbefolkningen fikk innblikk i soldatenes tjeneste. (foto fra engelskmennenes opphold). Under OL1994 var Bådstø akkreditert som LOOC-lokale for politistyrker.

Stavsmarten er et arrangement som gjennom alle år har hatt betydning for drift av Bådstø. Om det er den som har skapt interessen for hest i Bådstø skal være usagt. Johan kjøpte inn ponnier. På det meste var det en 20-30 stykker. På70-tallet ble det arranger rideleirer på Holmsetera.

Generasjonsskifte.

Eierskifte eller generasjonsskifte, må en kunne kalle det når Elin Dagny og Svein Fosheim kjøper Bådstø Gjestgiveri og Camping i 1997. Eierstrukturen endres, i og med at disse to danner aksjeselskap som eneste aksjonerer i Bådstø Gjestgiveri og Camping A/S. Senere kjøper de privatboligen Fredlund med Gamlegarden. Mari og Johan har føderåd der. Det nye vertskapet setter friskt igang med oppussing, ombygging og oppgradering av lokalene. Blandt annet blir kafeterian i fjøset ombygd til bar/restaurant. Denne ble satt pris på som sosial møteplass. Mari hadde skrevet en sang i anledning åpningsfesten i Traugot. Vi tar med et av versene her:

*Vi har et par vi kjenner dem vel
de har så mye i «hue»
skal si deg at de bruker det
og putter ei i «lue»
Ideene og arbeidslyst det
lyser og det brenner
og da får ingen vera redd
og stå å hakke tenner
Hurra for paret, radarparet
må nå lykken følge med
ja det gjør den sikkert
Hurra for paret radarparet
må nå lykken følge med*

Husene pusses opp innvendig og utvendig med maling. Storkiosken bygges om til to overnattingsleiligheter.

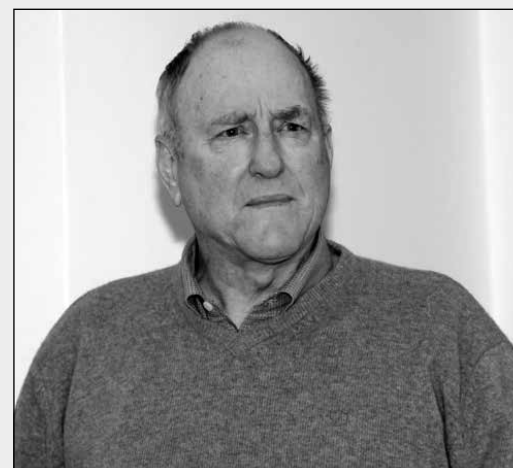
Viktigst har arrangementene på Stavsplassen vært med Stavsmarten og utstillinger på første plass. Ellers har de trukket til seg arrangement i tilknytning til motor/motorsport. Bådstøtreffet for lastebiler. Hundeutstillinger er blitt årlige. Elin Dagny har vært aktiv for å få brøytet og drevet isbanen på Losna.

I 2013 kjøper Aung Champradab og Egil Fjellstad Bådstø Gjestgiveri og Camping A/S av Elin Dagny og Svein Fosheim. Fra 1.juli 2013 har de drevet Bådstø som Tretten Kro og Motell.

Hva har skjedd siden sist?

Knut Steigård

- Høsten i 2013 avholdt Tordis Trønnes et meget vellykket kurs i slektsgransking for 8 deltagere som antagelig nå er i full gang med å kartlegge sine aner.
- Som vanlig deltok Historielaget med stand på Stavsmartn 2013 med salg av 'I gamle fotefar', andre publikasjoner og quiz. Denne utgaven av 'I gamle fotefar' ble raskt utsolgt i løpet av året.
- Flytting fra Meieriet på Tretten til mindre lokaler på Tingberg – i denne prosessen er lageret av eldre bøker og hefter gitt bort til medlemmer og andre for å gi bedre plass og oversikt
- 4. desember ble det avholdt et medlemsmøte på Nermo – hvor en entusiastisk John Nermo kåserte om turismen i Øyer og viste bilder og film. Julematen etterpå smakte godt!

- 12. mars ble det holdt årsmøte på Glomstad. Foruten de vanlige årsmøtesaker holdt Einar Moe et foredrag om Grunnlovsjubiléet. Kristian Midtmageli orienterte om fremdriften for kvernhuset som skal til Moksaparken. Vi fikk et nytt æresmedlem, det første kvinnelige, Tordis Trønnes. Og ny kvinnelig leder av ØTH, og et fullt kvinnelig styre!

- Bautaene i Øyer og på Tretten er blitt vasket og alle tekster nymalt til Grunnlovsjubiléet – en fantastisk god jobb er utført av Laurits Høyren og Hallvard Fonstad.

- 15. mai. En fortellerkveld på Øyer folkebibliotek som samarbeid mellom biblioteket, Voksenopplæringa og Historielaget tok for seg muntlig fortellertradisjon, spesielt hensatt til sagnet om Baulstulfruga.
- Nytt medlemsmøte i Tines lokaler på Tretten 21. mai med 33 medlemmer til stede. Daglig leder Erik Isum, og tidligere daglig leder Gutorm Aarnes fortalte om utviklingen i bedriften de siste årene og hvorfor det er viktig med en stadig produktutvikling og nytenkning. Det ble også tid til en gjennomgang av bedriften som også var i full virksomhet denne kvelden.

- 17. juni var det rusletur til Strangstadhågan, en plass som ligger øverst oppi bygda på solsiden på Tretten med Anders Hagen som veiviser og forteller i det flotte været. Dette hadde vært John Hagens hjem i mange år. Etter at Anders kjøpte stedet i 2004 har han restaurert det med pietet. Doris stod for kaffen på kjøkkenet. Nok en flott rusletur i sommerværet.

- Øyer kommune var vert på Maihaugen under St. Hans-festlighetene 23. juni – og ØTH deltok. Marit Midtmageli og Bjørn Rydjord fra Lillehammer var tilstede i det gamle fargeriet som har stått ved Moksa, og fortalte om hva som hadde foregått der.
- Årets siste rusletur gikk til Sjøsetra. Oppmøte på parkeringsplassen. Derefter en fin tur opp til Sjøseterfjellet (1048 moh) hvor utsikten var nesten eventyrlig i det klare høstværet. Mary Karin og Torgeir Dalbu fortalte livlig om området og tiden på Gardfestsetra. Kaffe og biteti ble inntatt hos Svein Løken med killinger som gjerne ville være hovedpersoner.

- Flytting av Kvernhuset til Moksaparken. Dette prosjektet har pågått i hele år og ser ut til å bli ferdig for innvielse tidlig neste år. Den driftige dugnadsgjengen setter sin ære i at alt skal fungere fullt ut før 'snoren klippes'.

Fotos: Marit Hårstad, Torgeir Dalbu, Reidar Sveigarden og Knut Steigård.